

GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜ VE YENİDEN UYUM

SÜRECİNDE DİLSEL AYRIMCILIK VE

DİLSEL GÜVEN(SİZ)LİK:

MİRAS DİL TÜRKÇE

Yüksek Lisans Tezi

Meltem ERCANLAR

Eskişehir 2025

**GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜ VE YENİDEN UYUM SÜRECİNDE DİLSEL
AYRIMCILIK VE DİLSEL GÜVEN (SİZ)LİK: MİRAS DİL TÜRKÇE**

Meltem ERCANLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Sosyoloji Programı

Danışman: Prof. Dr. Emre GÖKALP

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kasım 2025

Eskişehir

JURİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Meltem ERCANLAR'ın "Geri Dönüş Göçü ve Yeniden Uyum Sürecinde Dilsel Ayrımcılık ve Dilsel Güven(siz)lik: Miras Dil Türkçe" başlıklı tezi 21/11/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Sosyoloji Ana Bilim dalında Sosyoloji Programında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Ünvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Danışman):	Prof. Dr. Emre GÖKALP	
Üye :	Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR	
Üye :	Doç. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ	

Prof. Dr. Nafiz ÖNCÜ CAN

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Kendisi de bir geri dönen göçmen olan babama;

Ve her zaman onun yanında duran anneme,

ÖZET

GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜ VE YENİDEN UYUM SÜRECİNDE DİLSEL AYRIMCILIK VE DİLSEL GÜVEN(SİZ)LİK: MİRAS DİL TÜRKÇE

Meltem ERCANLAR

Sosyoloji Ana Bilim Dalı / Sosyoloji Programı

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kasım 2025

Danışman: Prof. Dr. Emre GÖKALP

Başka bir ülkeye göç ve uyum sürecinde olduğu gibi, geriye dönüş göçü ve yeniden uyum sürecinde de dilsel pratikler oldukça etkili ve önemlidir. Göç, dil pratikleri ve sosyo-kültürel uyum arasındaki ilişkileri disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alan bu çalışma, Batı Avrupa ülkelerinde doğan ve/veya büyüyen, sonrasında Türkiye'ye geri dönen Türkiye kökenli göçmenlerin miras dil Türkçe konuşurken deneyimledikleri dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılığı, bu deneyime etki eden bireysel ve toplumsal etmenleri ve bu deneyimlerin göçmenlerin uyum sürecine etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Nitekim köken ülkelerine geri dönen ikinci ve sonraki kuşağın konuştukları Türkçe nedeniyle damgalanma ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalması sosyo-kültürel uyumu zorlaştırmakla birlikte göçmenlerde dilsel güvensizlik hissinin oluşmasına da neden olabilmektedir. Bu amaçla, bu çalışma kapsamında Batı Avrupa ülkelerinde (Almanya, Belçika ve Fransa) büyüyen ve son 15 yıl içerisinde Türkiye'ye geri dönmüş olan 25 göçmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada görüşme verilerinin yanı sıra araştırmacı gözlem notları da veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda geri dönen göçmenlerin çoğunun Türkçeyi toplumsal ilişkilerinde kullanırken dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık yaşadığı, bu deneyimin kişilik özellikleri ve Türkçe dil yetkinliği gibi bireysel; toplumsal cinsiyet rolleri, hiyerarşik ilişki biçimleri, dile dair sosyal temsiller ve simgesel şiddet deneyimleri gibi yapısal faktörlerden etkilendiği görülmüştür. Ayrıca göçmenlerin sahip olduğu ulusötesi kimlikler ve aidiyet algıları dilsel güven(siz)liği etkilemekte, Türkçe konuşurken deneyimlenen güvensizlik ve ayrımcılık sosyo-kültürel uyumu zorlaştırmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dilsel güvensizlik, Geri dönüş göçü, Miras dil Türkçe, Ulusötesilik, Yeniden uyum.

ABSTRACT

LINGUISTIC DISCRIMINATION AND LINGUISTIC (IN)SECURITY IN RETURN MIGRATION AND REINTEGRATION PROCESS: TURKISH AS A HERITAGE LANGUAGE

Meltem ERCANLAR

Department of Sociology / Programme in Sociology

Graduate School of Anadolu University, Novembre 2025

Supervisor: Prof. Dr. Emre GÖKALP

Linguistic practices are highly influential and important in the process of return migration and re-adaptation. This interdisciplinary study examines the relationship between migration, language practices, and sociocultural adaptation. This study aims to reveal the linguistic insecurity and linguistic discrimination experienced by Turkish-origin return migrants who were born and/or raised in Western European countries (Germany, Belgium, and France), as well as the individual and social factors that influence these experiences and their impact on the migrants' integration process. Indeed, the stigmatisation and discrimination faced by the second and subsequent generations due to Turkish as a heritage language not only complicates socio-cultural integration but may also cause linguistic insecurity. For this purpose, in-depth, semi-structured interviews were carried out with 25 returnees over the past 15 years. In this study, which employed qualitative research methods, interview data and researcher observation notes were used as data sources. The findings illustrate that most returning migrants experienced linguistic insecurity and linguistic discrimination when using Turkish in their social interactions. This experience was influenced by individual factors such as personality traits and Turkish language proficiency, as well as structural factors such as gender roles, hierarchical relationship patterns, social representations of language, and experiences of symbolic violence. It can also be concluded that migrants' transnational identities and sense of belonging influence linguistic (in)security, and that the insecurity and discrimination they face when speaking Turkish complicate their socio-cultural integration.

Keywords: Linguistic insecurity, Return migration, Reintegration, Transnationalism, Turkish as a heritage language.

ÖN SÖZ

Sosyoloji alanında yüksek lisans yapmaya başlarken amacım uzmanlık alanlarımı birleştirmektir; yani toplumdilbilim ve dil sosyolojisi alanında derinleşirken disiplinlerarası bir bakış da geliştirmek istemiştım. Bu alanda hangi konuyu nasıl çalışacağım ise yolda belli oldu. Türkiye’de yaşayan pek çok kişi gibi benim kişisel tarihim de göç hikayeleriyle örölü. Dedem 1960’lı yıllarda Almanya’ya misafir işçi olarak giderken kendisinin ve sonraki kuşakların nelerle karşılaşacağını muhtemelen çok da öngörememiştir. Tıpkı benim günün birinde Avrupa’dan geriye dönüş göçü çalışacağımı öngöremediğim gibi. Beni göç alanında çalışmaya yönlendiren şey sadece bu geçmiş değildi sanıyorum. Bilakis, belki de bu geçmiş yüzünden, göç alanında çalışmaya her zaman biraz mesafeli durmuştım. Fakat Fransız dili eğitimi alanında çalışmaya başladıktan sonra bir yabancı dil öğreneni ve öğreteni olarak ‘yabancılarla’ ve göçmenlerle, tekrar ve iyi ki, defalarca karşı karşıya kaldım. Bu kez de Fransa’dan ve Belçika’dan gelen göçmen asıllı pek çok arkadaşım, öğrencim ve meslektaşım oldu. Bu tez çalışması boyunca önemli bir şey fark ettim ki ben göçmenlerin içerisinde büyümüş ve yaşamış birisi olarak onları çok tanımamış, neler deneyimlediklerini çok da anlamamışım. Ve görüyorum ki yalnız da değilim; Avrupa’ya göç ve geri dönüş anavatanda yaşayanlar için klişelerin ve kalıp düşüncelerin içerisine sıkıştırılmış, görüldüğü zannedilen ama görünmez bir alan olmuş. Bugün artık üçüncü ve dördüncü kuşaklarını üreten bu göç süreci hala dinamik ve keşfedilmesi gereken bir alan olarak önümüzde duruyor. Her kuşak ve her dönem kendi gerçekliğini yeni toplumsal koşullarla birlikte üretmeye devam ediyor. Bugün hala göçmen asıllı gençler anavatanlarıyla bağ kurmaya, belirsizliklerin kol gezdiği bir dünyada kendilerini konumlandırmaya çalışıyor. Bir eğitimci olarak bu çalışmayla, özellikle göçmen gençlerin bu zorlu mücadelesine ışık tutmaya çalıştım. Katkısı olması dileğiyle..

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde pek çok kişinin, çok kıymetli destekleri oldu ve hepsine içtenlikle teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle bana özgürce düşünmem için alan açan ve güvenen, sabrı, anlayışı ve mesleki duruşuyla yol gösteren ve rehberlik eden kıymetli danışmanım Prof. Dr. Emre GÖKALP’e teşekkür ediyorum; birlikte çalışmak hem öğretici hem de ilham vericiydi.

Yüksek lisans eğitimim süresince kendisinden çok şey öğrendiğim, göç sosyolojisi alanında çalışmaya beni cesaretlendiren değerli hocam Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR'a verdiği tüm destek için;

Kıymetli değerlendirmeleri ve yorumlarıyla çalışmaya sunduğu katkı için Doç. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ'a;

Çalışma boyunca her zaman kapısını çalabildiğim, değerli görüşleriyle çalışmayı zenginleştiren ve beni motive eden sayın hocam Prof. Dr. Ayhan BAYRAK'a;

Akademik hayatımın başlangıcından beri varlığıyla bana ilham veren ve desteğini hissettiren, bu çalışma süresince de görüş ve fikirlerini cömertçe paylaşan çok sevgili dostum ve meslektaşım Doç. Dr. Esra Başak KURTULUŞ'a;

Katılımcılara ulaşmak konusundaki yardımlarıyla ve özverisiyle işimi çok kolaylaştıran sevgili meslektaşım Funda KARA'ya;

Öznel deneyimlerini bana güvenerek içtenlikle paylaşan tüm katılımcılara;

Bu zorlu süreçte yanımda olan ve her türlü halime katlanan hayat arkadaşım Levent'e;

Hayatıma neşe katan ve yaşamı güzelleştiren, bu süreçte destekleriyle güç bulduğum tüm kadın arkadaşlarıma;

Ve varlıklarıyla yaşamı mücadeleye değer kılan, öğrenme isteğimi besleyen tüm öğrencilerime ve sevgili oğlum Deniz'e teşekkür ediyorum.

27/11/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Meltem ERCANLAR

27/11/2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken ChatGPT üretken yapay zekâ programından çeviri desteği aldığımı beyan ederim. Üretken yapay zekâ programlarından aldığım bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi bildiririm.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Meltem ERCANLAR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK.....	i
JURİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vii
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI.....	viii
TABLolar DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN ELE ALDIĞI SORUN VE AMACI.....	3
1 GÖÇ VE DİL.....	13
1.1 GÖÇ SÜRECİNDE DİL, KİMLİK VE AİDİYET İLİŞKİSİ	16
1.2 SİMGESEL BİR TAHAKKÜM ARACI OLARAK DİL	19
1.3 DİLSEL GÜVENSİZLİK: NEDİR?	23
1.3.1 Dilsel ayrımcılık (glotofobi).....	25
1.3.2 Dilsel güvensizlik türleri.....	26
1.3.3 Dilsel güvensizlik kendisini nasıl gösterir?	27
2.5 DİLSEL AYRIMCILIK VE GÜVENSİZLİĞİN YAPITAŞI OLARAK STANDART DİL	29
2.6 DİL İDEOLOJİLERİ, DİLE DAİR TEMSİLLER VE DİLSEL GÜVEN(SİZ)LİK	32
2 BATI AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜ.....	37
2.1 GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜNÜ TANIMLAMAK	37
2.2 GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜ ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	39
2.2.1 Neoklasik ekonomi yaklaşımı	39
2.2.2 Yeni emek göçü ekonomisi (YEGE)	40
2.2.3 Yapısalcı yaklaşım.....	42

2.2.4	Ulusötesi yaklaşım.....	43
2.2.5	Yaşam tarzı yönelimli geri dönüş göçü	48
2.3	GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜ VE YENİDEN UYUM	49
2.4	BATI AVRUPA’DAN TÜRKİYE’YE İKİNCİ VE SONRAKİ KUŞAĞIN GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜ	54
3	YÖNTEM.....	58
3.2	ARAŞTIRMANIN DESENİ VE ARAŞTIRMACININ YÖNTEMBİLİMSEL BAKIŞ AÇICI ...	58
3.3	KATILIMCILARIN BELİRLENMESİ VE VERİ TOPLAMA SÜRECİ	61
3.4	ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ	62
3.5	ARAŞTIRMACININ ROLÜ VE SAHA GÖZLEMLERİ.....	64
4	BULGULAR.....	66
4.1	KATILIMCILARIN SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	66
4.2	DÖNÜŞ MOTİVASYONLARI VE NEDENLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	69
4.3	İKİNCİ VE SONRAKİ KUŞAĞIN AİLE GEÇMİŞLERİ	72
4.4	GERİ DÖNENLERİN DİLSEL GÜVENSİZLİK DENEYİMLERİ	74
4.4.1	Dilsel güvensizliğin göstergeleri.....	74
4.4.1.1	Kendini ifade etmekte zorlanma: “Kendimi istediğim gibi ifade edemiyorum!”.....	74
4.4.1.2	Konuşma biçimini değersizleştirme: “Kesin zaten hatalı konuşurum, arada şive kaçır”	75
4.4.1.3	Sessizlik: “(...) çok dikkatli konuşurum ya da hiç konuşmam” ...	77
4.4.1.4	Bedensel durum (hexis corporelle): “Böyle standart cümleler vardı kafamda. Onun dışına çıkınca panik!”	78
4.4.1.5	Aşırı düzeltme (hypercorrection): “Şunu güzel söylemeye dikkat etmeliyim diye düşündüğüm için daha da stres yaptığım oldu” .	79
4.4.2	Dilsel güvensizlik türleri.....	81
4.4.3	Dilsel güvensizliği etkileyen faktörler	83
4.4.3.1	Dilsel güvensizliği etkileyen bireysel faktörler	83
4.4.3.2	Dilsel güvensizliği etkileyen yapısal faktörler	88
4.4.3.2.1	Hiyerarşik toplumsal ilişkilerde dilsel güvensizlik	89
4.4.3.2.2	Dilsel güvensizliğin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisi	89
4.4.3.2.3	Sosyal temsillerin konuşma pratiklerine etkileri	91

4.4.3.2.4. Epilenguistik temsillerin dilsel pratiklerle ilişkisi.....	94
4.4.3.2.5. Simgesel şiddet, dilsel ayrımcılık ve güvensizlik	96
4.5 ULUSÖTESİ SOSYAL ALAN VE ULUSÖTESİ KİMLİKLER	99
4.5.1 Köken ülkeye aidiyet biçimleri	100
4.5.2 Tersine Ulusötesilik	102
4.5.3 Ulusötesi kimlik ve aidiyet	104
4.6 GÖÇMENLERİN SOSYOKÜLTÜREL UYUMUNDA DİLİN VE DİLSEL GÜVENSİZLİĞİN ETKİSİ	109
4.7 SOSYO-KÜLTÜREL UYUMU ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER	112
5 SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	119
KAYNAKÇA	131
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. Ulusötesiliğın tür, kategori ve boyutları.....	45
--	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3.1 Kod ve tema haritası.....	63
Şekil 4.1 Göç veren ülkelere göre cinsiyet dağılımı	66
Şekil 4.2 Katılımcıların yaşadıkları şehirlere göre dağılımı	67
Şekil 4.3 Katılımcıların dönüş yılına göre dağılımı	68
Şekil 4.4 Katılımcıların mesleki dağılımı	68
Şekil 4.5 Katılımcıların konuştuğu diller.....	69
Şekil 4.6 Katılımcıların dönüş nedenleri	69

GİRİŞ

Konuşma edimi ve dil ötekini gerekli kılarak ve anlamın taşıyıcısı olarak toplumsallığın temelini oluşturmaktadır. Anlamın üretildiği ve dolaşıma sokulduğu ayrıcalıklı araçlardan biri olan dil (Hall, 2017), insana ve topluma dair incelemeler yapan tüm disiplinlerin ilgi nesnesi olmuştur. İnsan, kültür ve toplum arasındaki ilişkileri inceleyen başta antropoloji ve sosyoloji gibi bilimler toplumsal ve kültürel ilişkileri anlamak için dili bir araç olarak kullanmıştır. Dile olan bu kaçınılmaz ilgi dilbilimsel antropoloji, dilbilimsel etnografya, dil sosyolojisi ve sosyodilbilim gibi alt disiplinlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dili bir yapı olarak kendi içerisinde biçimsel özellikleri çerçevesinde inceleyen geleneksel dilbilimden farklı olarak, bu alt disiplinler dili toplumsal bağlamında ele almayı ve dil aracılığıyla insan ve toplum davranışlarını anlamayı hedeflemektedir. İsviçreli dilbilimci F. de Saussure’le birlikte başlayan yapısalcı dilbilim çalışmaları dili tüm toplumsal ve tarihsel bağlamından ayırarak kendi içinde biçimsel bir yapı olarak incelemiş olsa da dilin toplumsal bağlamından ayrı düşünülemeyeceği ve anlaşılamayacağı gerçeği gerek Saussure sonrası dilbilim çalışmalarıyla gerekse dil felsefesi, dil sosyolojisi ve sosyodilbilim alanında yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Durkheim, Weber ve Marx gibi erken dönem sosyologlar özellikle dile odaklanmamış olsalar da fikirleri daha sonraki dil teorilerini etkilemiştir (Canatan, 2025). 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ise dilbilimciler dilin toplumsal faktörlerden nasıl etkilendiğini incelemeye başlamışlar, sosyoloji ve dilbilim arasında karşılıklı bir etkileşim oluşmuştur. Edimbilimin kurucularından sayılan J. Searle’ün 1960’larda dil ve toplum üzerine yürüttüğü çalışmaları dilin toplumsal boyutunu ve işlevini göstermesi açısından oldukça önemlidir (Searle, 1969). Searle dili toplumsal ve kurumsal gerçekliği kuran, inşa eden ve yaratan bir unsur olarak düşünmüş, dil ve toplum arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermiştir. Searle’e göre dil toplumsal bir kurumdur ve dil olmaksızın para, mülkiyet ve devlet gibi toplumsal kurumların varoluşlarından söz edilemez (Bingöl, 2023:48). Şöyle ki, toplumun yapısını anlamak için öncelikle dili anlamak gereklidir. Dil, toplum ve kültür ilişkisi üzerine çalışmalarıyla tanınan Hymes (1964) ise dilin sosyal ve kültürel bağlamlarda nasıl işlediğini anlamaya çalışarak dilbilimsel antropoloji ve etnografi alanındaki çalışmalarıyla dilin toplum içindeki rolünü vurgulamıştır. Döneminin genel kabul gören “ideal konuşmacı (*ideal speaker*)” mitine karşı çıkarak, iletişimin sadece dilbilgisi kurallarına hâkim olmakla başarılı olamayacağını, bunun

ötesinde dilin toplumsal ve kültürel bağlama uygun kullanılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Dili toplumsal bir olgu olarak kabul eden ve dilsel pratikleri toplumsal koşullar ve ilişkiler bağlamında ele alan bir diğer disiplin sosyodilbilimdir. İnsanın konuşma kapasitesi ve sosyalleşme kapasitesi bir araya geldiğinde sosyodilbilimsel kapasite ortaya çıkar. Sosyodilbilim dilsel fenomenlere sosyolojik bir bakışla, sosyal fenomenlere ise dilbilimsel bir bakışla bakmaya imkân verir. Bu bağlamda dilsel pratikler birbirinden bağımsız, standartlaştırılmış dilsel kodlar olarak değil; süreklilik halinde ve heterojen sosyal pratikler olarak kabul edilir ve incelenir (Blanchet, 2017). Dilbilimsel antropolojinin bir kolu olarak da kabul edilen sosyodilbilim, “günlük yaşamdaki iletişim ortamında, farklı toplumsal katmanlarda ve kültürel eşiklerde dilin kullanım biçimlerini inceler” (Aydın, 2012, s. 8). Sosyodilbilimin kurucusu olarak kabul edilen W. Labov, toplumsal sınıflar ve kullandıkları dil değişimleri arasındaki ilişkiyi incelediği saha çalışmalarıyla bu alanın gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Dilsel değişimin sosyal bağlamda nasıl işlediğini anlamaya çalışmış; dilin toplumsal yapı, sınıf, cinsiyet ve yaş gibi faktörlerle ilişkisini ele almıştır. (Labov, 1966). Çalışma konularının ortak olması bakımından çoğu zaman birbirlerinin de yerine kullanılan sosyodilbilim ve dil sosyolojisi amacı ve odağı noktasında birbirinden ayrılan iki farklı ama yakın disiplindir. Calvet (1993, s. 64) bu ikisi arasındaki ayrımı ortaya çıkaranın “toplumu dil aracılığıyla sorgulamak mı, dili toplum aracılığıyla sorgulamak mı” sorusu olduğunu belirtmektedir. İlki dil sosyolojisinin çıkış noktasını oluşturur ve toplumu başlangıç noktası olarak alır; dili sosyal bir sorun ve bir derlem (*corpus*) olarak çalışma alanına dahil ederken, diğeri sosyodilbilimin durduğu yerdir ve dilden yola çıkar; sosyal güçlerin dili etkilediği ve dilin doğasının anlaşılmasına katkıda bulunduğunu kabul eder. Bununla birlikte Calvet (ibid.), sosyodilbilim ve dil sosyolojisi arasındaki ayrımın kuramsal bir öneminin olmadığını ancak metodolojik bir değerinin olduğunu vurgulayarak araştırma konularının birbirinden ayıramayacağını da kabul etmektedir.

Dil sosyolojisi ve sosyodilbilim alanında öne çıkan güncel konulardan birisi de göç ve dil ilişkisidir. Göçmen toplulukların dil edinim ve kullanım süreçleri, dilin toplumsal entegrasyon sürecine etkisi, göçmen toplulukların dillerini koruma ve kamusal alanda kullanım hakları ve buna yönelik politikalar gibi konular dil sosyolojisinin çalışma alanı dahilindedir. Avrupa’dan geri dönen göçmenlerin miras dil Türkçeyi kullanımı ve bu dilin

sosyokültürel uyum sürecindeki etkisini sorgulayan bu çalışma da öncelikle dil sosyolojisi alanında temellenirken toplumdilbilim ve göç sosyolojisiyle aynı kavşakta yer almaktadır.

Araştırmanın Ele Aldığı Sorun ve Amacı

Bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrası pek çok Avrupa ülkesi ekonomik olarak hızlı bir kalkınma sürecine girmiş, kendisine yakın komşu ülkelerle iş gücü anlaşması imzalayarak ülkelerindeki iş gücü eksikliğini telafi etmeye çalışmıştır. Bu süreçte Türkiye’den de başta Almanya, Fransa ve Belçika olmak üzere, çeşitli Avrupa ülkelerine yoğun işçi göçü olmuştur. Daha sonraki yıllarda Aile Birleşim Politikaları kapsamında bu işçilerin aileleri söz konusu ülkelere göç etmiş, gittikleri bu ülkelere yerleşen göçmenlerin çoğu vatandaşlık almış ve orada ailelerini kurmuştur (Abadan-Unat, 2002; Kaya & Kentel, 2005). Bugün ikinci ve sonraki kuşak olarak adlandırılan bu göçmenlerin çocukları ve torunları genellikle ev sahibi ülkede doğmuş ve orada büyümüşlerdir. Göçmenlik statüsünden vatandaşlık statüsüne geçmiş olan Türk asıllı Avrupalıların (Euro-Türkler) bir kısmının, son yıllarda -çeşitli sebeplerle- ailelerinin anavatanı olan Türkiye’ye geri dönmekte oldukları görülmektedir. Avrupa’dan geri dönen ikinci ve sonraki kuşak Türkiye kökenli göçmenlerin geri dönüş hikayelerini ve aidiyet deneyimlerini keşfetmeyi amaçlayan pek çok çalışma (Hopyar, 2023; Kılınç, 2013; 2023; Künüroğlu, 2015), dönen göçmenlerin aile büyüklerinin geri dönme isteği, evlilik, ayrımcılıktan kaçınma, kimlik sorunları ve aidiyet arayışı gibi çeşitli nedenlerle Türkiye’ye döndüklerini ve döndükten sonra çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymuştur. Erken yaşlarda dönenler daha çok okula uyum sürecinde travmatik deneyimler yaşarken, dönenlerin çoğu ilk yıllarında bir yabancılaşma ve ayrımcılık hissetmektedir. İkinci ve sonraki kuşak olarak adlandırılan bu göçmen çocuklarının durumu pek çok açıdan birinci kuşak göçmen olarak kabul edilen ailelerinden oldukça farklıdır. Çünkü onlar hem göçmen ailelere sahiptir hem de göç edilen ülkede doğup büyüdüğü için çoğu durumda ev sahibi ülkenin vatandaşı olmuşlardır. Aile ortamında ebeveynlerinin anadili olan Türkçeyi öğrenmiş, sosyal hayatta ve okulda ise doğdukları ülkenin ulusal dilini öğrenip sosyal hayatta konuşmak durumunda kalmışlardır. Bu bakımdan çok dilli ve çokkültürlü bir profil sergilemekte olup “kültürleşme tarzları hem yaşadıkları ülkenin hem de aileleri vesilesiyle bağları olan ve köklerinin bulunduğu ülkenin dil, kültür, norm ve geleneklerine göre şekillenmiştir” (King & Kılınç, 2013).

Geri dönüş nedenleri çeşitlense ve farklılaşsa da geri dönüş göçü, günümüz Türkiye'sinde güncelliğini artırarak koruyan ve çok sayıda insanı etkileyen, yakın akademik ilgi gerektiren önemli bir olgudur. Zira Avrupa'da yetişip, orada eğitim almış bireylerin topluma kazandırılması ve uyumu hem ekonomik hem de kültürel anlamda katkıları olabilecek, zenginleştirici bir süreçtir. Özellikle üniversite eğitimi için ya da üniversite eğitimi sonrası dönen yüksek nitelikli ikinci kuşağın bilgi birikimlerini, eğitimlerini, iş ve hayat deneyimlerini aktarabilecekleri kariyer olanakları yaratmak ve bu bireylerin toplumla uyumlu bir şekilde tatmin edici ortamlarda yaşamasını ve çalışmasını desteklemek hem bu bireyler hem de Türkiye toplumu için fayda sağlayacaktır (Kılınç, 2023). Bununla birlikte bu uyum süreci iyi yönetilmediği takdirde toplumsal uyumsuzluk ve çatışmanın ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Ev sahibi ülke bireylerinin geriye dönen göçmenlere yönelik tutumları, geri dönenlerin yeniden uyum süreçlerini etkileyen en önemli etmenlerden birisi olarak görülmektedir. Bu uyum sürecinde ise dil kullanımı ve pratikleri oldukça önemlidir. Zira Türkiye'ye dönen ikinci kuşağın döndükten sonra iş bulmakta, kariyerlerinde ilerlemede ve topluma uyum sağlamada dilsel ve kültürel nedenlerden dolayı zorlandıkları bilinmektedir (Dündar & Aksoy, 2018; Ergün vd., 2016; Künyeroğlu vd., 2015).

Birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin pek çok konuda olduğu gibi dil kullanımıyla ilgili de 'arada kaldıkları', özellikle ikinci kuşak göçmen çocuklarının ailelerinden gelen miras dil ile göç edilen toplumda konuşulan ulusal dil arasında dilsel bir ikilemle karşılaştıkları ifade edilmektedir (Aksu & Özdemir, 2022; Kılınç vd. 2022; Nex, 2011; Rosenbaun, 1997). Rosenbaun (1997) bu kişileri "iki sandalye arasında oturanlar" metaforuyla tanımlamıştır. Araştırmacı, göçmen ve göçmen asıllıların ilk olarak iki dil arasında kaldıklarını, bu dilsel ikilem doğru yönetilmediğinde dil kaybının söz konusu olduğunu belirtmiştir. İkinci ve sonraki kuşak göçmenlerin kullandığı miras dil olarak Türkçe, anadili Türkçeden pek çok bakımdan farklılaşmakta ve kendisine özgü bazı özellikler taşımaktadır. Batı Avrupa'daki ikinci ve sonraki kuşak Türklerin ebeveynleri genellikle farklı yöresel ağızlara sahip şehir, kasaba veya köylerden gelmektedir. Onların anadili genellikle Türkiye Türkçesidir. İkinci, üçüncü ve dördüncü kuşak Türkler, standart Türkçeyi genellikle gidilen ülkenin eğitim sisteminde sunulan ve öğretmenleri Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen Türkçe seçmeli dersler ile basın-yayın organlarından öğrenmekte ve pekiştirmektedirler. Bu nedenle, aile içinde konuşulan

yöresel Anadolu ağızlarının yanı sıra, karışık bir Türkçe telaffuz kullanmaktadırlar. İkinci dilin ses kurallarının etkisiyle şekillenen bu konuşma biçimi, yeni bir diyalekt, yeni bir Türkiye Türkçesi ağızını oluşturmuştur (Keleş, 2015). Göçmenlerin kullandığı Türkçe hem kelime dağarcığı ve seçimi hem dilbilgisel yapıların kullanımı hem de aksan bakımından farklılaşmaktadır (Bayram, 2015). Bu dilsel ikilem ve diyalekt farklılığının geri dönen bireylerde bir dilsel güvensizlik ve kimlik/aidiyet sorunu oluşturabileceği ve onların kullandıkları dilsel biçim üzerinden damgalanma ve ayrımcılık yaşamasına neden olabileceği düşünülmektedir. Zira dilsel ayrımcılık ve buna bağlı olarak dilsel güvensizlik deneyimiyle karşılaşması en muhtemel gruplardan birisi de göçmenlerdir. Göç edilen toplumun dilini iyi bilmemek, o dili yabancı bir dil olarak konuşmak ya da kendi anadilini gidilen ülkede konuşmak çoğu zaman dilsel bir bariyer oluşturmakta, göçmenlerin toplumsal uyumunu önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Göçmenlerin sosyal uyumunda dil bilmenin önemi pek çok çalışma tarafından da ortaya konmuştur (Canatan, 2025b; Deniz, 2021; Karaköse, 2022; Manço, 2000). Geri dönüş bağlamında ise Künüroğlu'nun (2023) da dikkat çektiği gibi “aynı etnik, dilsel ve dini gruba dönen bireylerin öteki olarak algılanıp, ayrımcılık deneyimi yaşamaları” üzerinde çalışılması gereken özel bir durumdur. Bununla birlikte alanyazında Avrupa'dan geri dönen Türkiye kökenli göçmenlerin dilsel pratikleri ve kullanılan dillerin toplumsal uyum süreçlerine etkisi üzerine az sayıda çalışma olduğu; üstelik bu çalışmanın da odağını oluşturan dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık deneyimlerine ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu çalışma göç, dil kullanım pratikleri ve sosyokültürel uyum arasındaki ilişkileri disiplinlerarası bir yaklaşımla bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koyma amacındadır.

Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu araştırmanın amacı Batı Avrupa ülkelerinde doğan ve/veya büyüyen, sonrasında Türkiye'ye geri dönen Türkiye kökenli göçmenlerin Türkçe konuşurken yaşadıkları dilsel ayrımcılık ve dilsel güvensizliğe dair deneyimlerini kişisel anlatılarından yola çıkarak incelemek ve eleştirel bir bakış açısıyla çözümlemektir. Diğer bir deyişle, bu çalışma, dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık deneyimine etki eden bireysel ve toplumsal etmenleri görünür kılarak bu deneyimlerin göçmenlerin uyum sürecine etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Türkiye’ye geri dönen göçmenlerin Türkçe konuşurken yaşadıkları dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık deneyimleri kişisel anlatılarında nasıl ortaya çıkmaktadır?
- Dilsel ayrımcılık ve güvensizliğin oluşmasında ve ortaya çıkmasında etkili olan faktörler nelerdir?
- Katılımcıların kimlik ve aidiyet algıları dilsel pratiklerini ve uyum süreçlerini nasıl şekillendirmektedir?
- Katılımcıların dilsel pratikleri sosyokültürel uyum sürecini nasıl etkilemektedir?

Sosyodilbilim ve dil sosyolojisi çalışmalarında “dil” veya “dil kullanımı” yerine sıklıkla “dilsel pratik” kavramının kullanılmasının bir nedeni olduğunu burada hatırlatmakta fayda görüyoruz. Bu çalışma kapsamında, dilsel pratik dediğimizde, dilsel kodlardan ya da yapılardan ziyade konuşmacıların toplumsal durumlarda ve etkileşimlerde gerçekleştirdiği somut deneyimi kastediyoruz. Bununla birlikte, bu pratiklerin belirli bir durumda ve toplumsal ilişkilerde güç dengelerine göre düzenlendiğini, toplumsal koşullar tarafından belirlendiğini ve aynı zamanda bu koşullar üzerinde etki ederek, dönüştürme gücüne (praksis) sahip olduklarını da kabul ediyoruz (Boutet, 2021).

Geri dönen göçmenlerin Türkiye’ye yeniden uyum sürecindeki dilsel ayrımcılık ve güvensizlik deneyimlerini inceleyen bu çalışmada, yukarıda ifade edilen amaca ulaşmak için nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş, son 15 yıl içerisinde Batı Avrupa ülkelerinden (Almanya, Belçika, Fransa) Türkiye’nin farklı şehirlerine göç etmiş olan Türkiye kökenli 25 göçmenle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların belirlenmesi sürecinde kriter temelli ve kartopu örnekleme teknikleri birlikte kullanılmış, katılımcı özelliklerinin çeşitlilik sağlaması konusuna özen gösterilmiştir. Yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler yoluyla 25 katılımcıdan toplanan nitel veriler tümevarımsal bir yaklaşımla analiz edilmiş ve kodlanmıştır. Tematik analiz sonucunda ulaşılan tema ve kategoriler bulgular başlığı altında sunulmuş ve tartışma bölümünde yorumlanmıştır.

Alanyazında Göç, Dilsel Pratikler, Geri Dönüş Göçü ve Uyuma İlişkin Yapılan Çalışmalar

Son yıllarda giderek daha fazla çalışma dilin sosyal yaşamdaki kullanımını, toplumdilbilim, dilbilimsel antropoloji ve sosyoloji kesişiminde incelemektedir. Bu

çalışmaların pek çoğu da göç, dilsel kimliklerin inşası, çokdillilik ve dil ideolojileri alanında önemli bulgular ortaya koymuştur. Bununla birlikte, sosyal bilimlerdeki göç literatüründe, özellikle Türkiye’de yapılan çalışmalar arasında dile oldukça az yer ayrıldığı ve bu konudaki bilimsel bilgi birikiminin kısıtlı olduğu görülmektedir. Uluslararası göç hareketlerinin giderek arttığı ve çok dilliğinin artık marjinal bir deneyim olmaktan çıktığı son yıllarda, göçmenlerin dil pratikleri ve dil politikaları gibi konulara ilginin azlığı şaşırtıcı görülmektedir. Göç sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarda, Avrupa’daki Türk diasporasının uyum süreci, kimlik ve aidiyet ilişkilerine ilişkin konuların öne çıktığı görülmektedir (Göktuna Yaylacı, 2015; Güllüoğlu, 2010; Hiçdurmaz, 2022; Karaköse, 2022; Kaya, 2000). Göç ve dil pratikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları incelediğimizde ise, bu çalışmaların çoğunluğunda göç edilen ülkede göçmenlerin dil kullanım pratiklerinin iki dillilik/çok dillilik ve sosyal entegrasyon bağlamında incelendiğini (Akıncı & Yağmur, 2015; Aksu & Özdemir, 2020; Deniz, 2021; Dovchin & Dryden, 2022; Erduyan, 2022; Havancı, 2024) görmekteyiz. Geri dönüş göçü ve yeniden uyum sürecinde dilin rolü ise çok daha az çalışılan bir konu olmuştur. (Aydoğu vd. 2020; Erdoğan Öztürk, 2023; 2024; Künüroğlu vd. 2021). Geri dönüş göçü üzerine yapılan çalışmaların çok az bir kısmı dil kullanımına odaklanmakta, çoğunluğu geri dönenlerin dönme nedenleri ve döndükten sonraki deneyimlerini ve uyum sürecini daha geniş bir çerçevede ele almaktadır (Ceylan, 2022; Ergün vd. 2016; Hopyar, 2023; Kılınç & King, 2017; Kılınç vd. 2022; Kılınç, 2023; Kuruüzüm, 2002).

Bu bölümde öncelikle göç sürecinde dil ve toplumsal uyum ilişkisini ele alan çalışmaların, ardından geri dönüş bağlamında Avrupa’dan Türkiye’ye geri dönen göçmenlerin uyum süreci ve bu süreçte dilsel pratiklerine odaklanan çalışmaların kısa bir değerlendirilmesi sunulacaktır.

Erduyan’ın (2022) yürütücülüğünü yaptığı ve İstanbul’daki altı farklı çok dilli göçmen grubuyla yapılan dilbilimsel etnografi olarak tasarlanan, “İstanbul’da Çağdaş Dil Çeşitliliği” isimli projenin bulguları göç, dil ve dilsel ayrımcılık ilişkisine dair önemli tespitler ortaya koymaktadır. Bir dizi farklı saha çalışmasından oluşan bu projenin bulguları çok dilli göçmenlerin kendi miras dilini toplumsal yaşamda kullanırken ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıklarını, ayrıca ana akım dil olan Türkçeye erişimde ve sosyal yaşamda Türkçeyi kullanmada zorluk yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Örnek vermek gerekirse, çalışma kapsamındaki Ugandalı kadınlar eğitilmiş olmalarına ve İn-

gilizce öğretmeni olarak iş aramalarına rağmen uğradıkları ayrımcılık yüzünden düzenli bir iş bulamadıklarını (Deniz, 2021) ifade etmektedir. Bununla birlikte aynı projenin bulguları, Alman bir kadın katılımcının Türkçeyi iyi kullanması sayesinde İstanbul’da istediği çeşitlilikte bir sosyal çevreye sahip olduğunu, Japon bir kadın katılımcının ise eşinin ailesi ile iletişim kurmak için geliştirmeye başladığı Türkçesinin gündelik hayatta ve iş hayatında birçok kapı açtığını göstermiştir. Yani toplumda kabul gören meşru dili ya da ana akım dili iyi konuşmak konuşuculara sembolik bir sermaye sunmakta ve toplumsal yaşama uyum ve kabullerini kolaylaştırmaktayken kabul görmeyen ya da itibar görmeyen bir dili konuşmak tam tersi olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Erdoğan Öztürk ve Sağın Şimşek’in (2023) Türkiye’de ikamet eden iki Suriyeli yüksek lisans öğrencisinin kimlik müzakerelerini ve dil ideolojilerini incelediği çalışmasının bulguları da katılımcıların dilsel pratiklerinin ve kimlik konumlarının Türkiye’de hâkim olan milliyetçi mülteci karşıtı söylemden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar son dönemde Türkiye’deki kamusal söylemde mülteciliğe, Arapçaya ve Arapça konuşanlara atfedilen aşağılayıcı anlamlar nedeniyle anadilleri olan Arapçayı gizlemeyi ve çok kullanmamayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Çalışmanın sonuçları göçmen ve mülteci nüfusların sosyal farklılıklarının, dışlanmalarının ve marjinalleştirilmelerinin, baskın olmayan dillerinin veya çok dilli pratiklerinin sansürlenmesiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Altınsoy (2021) ise İstanbul’da yaşayan Kürtçe konuşanların iki dillilik pratiklerini incelediği doktora tezinde, iki dilli (Kürtçe/Türkçe) Kürt etnik kimliğine sahip bireylerin Kürtçe konuşurken dil yeterliliği konusunda, Türkçe konuşurken ise aksan konusunda dilsel güvensizlik yaşadıklarını göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları; Türkiye’de, Kürtçe konuşanlara (özellikle) dayatılan bir sosyal tek dillilik olduğunu; konuşmacıların, ilkokuldan itibaren Kürtlerin imajını olumsuz etkileyen sembolik ve fiziksel ayrımcılık eylemlerine maruz kaldığını; aksanın iş bulma konusunda bazı katılımcılar için engel oluşturduğunu; orta ve üst sınıf konuşmacıların aksanının, aile dışındaki sosyal hayata entegre oldukları ölçüde daha az belirgin görüldüğünü göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları, farklı topluluklar arasında, onların lehçeleri (veya dilleri) aracılığıyla ortaya çıkan ve *diglossia* terimi ile ifade edilen “çatışmalı hakimiyet, hegemonya, prestij veya dışlanma ilişkilerini” ortaya koyması bakımından önemlidir.

Ergün ve arkadaşlarının (2016) Batı Avrupa’da yaşayan ve Türkiye’ye üniversite öğrenimi için gelen üçüncü kuşak gençlerin Türkiye ile sosyal bütünleşme durumlarını inceledikleri araştırmanın bulgularına göre katılımcılar döndükleri ülkede dil hakimiyetinin düşüklüğü, kültürel farklılaşma, maddi koşullar, Türkiye'deki bürokratik karmaşa, Türkiye'dekilerin olumsuz davranışları ve özellikleri, yabancı gibi algılanmak, yalnızlık, ailesinden ayrı olmak gibi nedenlerle yabancılık hissetmektedir. Araştırmacılara göre geri dönen göçmenler “gittikleri ülkede göçmen statüsü ve ayrımcılık yüzünden, geri döndükleri ülkelerde ise aksanlı konuşmaları ve toplumsal cinsiyet normları gibi kültürel farklılıklara uyum sağlayamamalarından dolayı yabancı olarak algılanmaktadır” (s.70).

Yaşam tarzı göçü perspektifinden ikinci nesil Almanyalı Türklerin anavatanlarına geri dönüş göçünü incelediği doktora tez çalışmasında Kılınç (2017), “yaşam tarzı geri dönüş göçü” adında yeni bir terim ortaya koyarak geri dönüşü “geliri maksimize etme eylemi”, ‘anormallik’ ve “eve dönüş” olarak değerlendiren geleneksel göç teorilerine alternatif, melez bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Bu çalışmanın bulguları ikinci neslin “geri dönüş” hayallerinin ve yerleşim yeri gibi diğer yaşam seçimlerinin, “doyurucu bir hayat sürme” ve “tutarlı bir benlik algısı” hedeflerinden kaynaklandığını, geri döndükleri Antalya’yı, çoklu kimliklerinin, “alternatif” yaşam tarzlarının ve mekanlar arası bağlarının (*translocal*) bir arada var olabileceği bir yer olarak algıladıklarını göstermektedir. Ayrıca bu çalışma Antalya’ya yerleşen ikinci kuşak göçmenlerin eğitim nitelikleri, iki dilli becerileri ve “kültürlerarası sermaye” gibi insan sermayelerini harekete geçirerek turizm sektöründe iş kurmak veya iş bulmak için, sürekli bir tatil hissini sürdürebilecekleri “turizm alanlarında” işi eğlenceyle birleştirebildiklerini ortaya koymuştur.

Künüroğlu, van de Vijve ve Yağmur (2021) ise Batı Avrupa'dan geri dönen Türk göçmenlere yönelik Türkiye’deki vatandaşların algılarını anket ve görüşmeler yaparak ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre geri dönen göçmenlere yönelik yerel halkın genel algıları hem kapsayıcı hem de dışlayıcı yönler içermektedir. Grupların etkileşiminde ortaya çıkan çatışmanın temel nedenleri etnik köken ve kültürle ilgili normlar ve beklentilerdir. Çalışmaya katılan Türk vatandaşları, geri dönen göçmenlerin Batılı ülkelerin doğrudanlık, dakiklik veya bireycilik gibi çeşitli olumlu özelliklerini, normlarını ve değerlerini benimsediklerini düşünmektedir. Fakat aynı

zamanda onları Batının kültürel değerlerini benimsemiş farklı bir grup olarak da algılamaktadırlar. Geri dönen göçmenler bir bakıma aynı tarihi, dili ve dini paylaşan bir iç grup olarak algılanırken, aynı zamanda farklı normlara, değerlere ve yönelimlere sahip kültürel olarak farklı bir grup olarak da algılanmaktadır.

Avrupa'daki Türk diasporasının medyadaki temsili üzerine yapılan ender çalışmalardan birisi olan Çakar'ın (2024) "*Ekrandaki 'Almancı': Türkiye'deki televizyon dizilerinde Almanya'daki Türk göçmenlerin temsili*" başlıklı doktora tezi göçmenlerin uyum ve topluma kabul süreçlerini televizyon dizilerindeki göçmen karakterler üzerinden analiz etmiştir. Bu çalışmanın bulguları bu dizilerde Almanya'daki Türklerin gerçek hayatlarında mevcut olan etnik ve mezhepsel ayrımların göz ardı edildiğini, gurbetçi konuşma biçiminin ve aksanının karikatürize edilerek komedi unsuruna dönüştürüldüğünü ve bu aksanın çoğunlukla genç erkek karakterlerde kullanıldığını göstermektedir. Bu dizilerde Almanya'daki Türklere ait birçok toplumsal sorunun görünürlük kazandığı ama aynı zamanda gurbetçi karakterlerin marjinalleştirilerek ve karikatürleştirilerek ötekileştirildiği (ılımlı bir ötekileştirme) tespit edilmiştir. Araştırmacı dizilerdeki temsillerin bir taraftan toplumun genel kabullerini yansıttığını, öte yandan politik bağlama göre çeşitli stratejilerle genel kabulleri yönlendirdiğini iddia etmektedir.

Avrupa'dan Türkiye'ye geri dönen göçmenlerin uyum sürecinde dilin etkisiyle ilgili çalışmaları incelediğimizde ise sınırlı bir derleme ulaşıyoruz. Erdoğan Öztürk'ün (2023) Avrupa'dan dönen nitelikli Türk göçmen kadınların dil ve kimlik anlatılarını incelediği çalışmasının geri dönüş göçü ve dil kullanım pratiklerini ele alması açısından bu alanda yapılan özgün çalışmalardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmanın bulguları ikinci kuşak bireylerin kullandıkları 'diaspora Türkçesinin' onların 'yabancı, gurbetçi ve Almancı' olarak damgalanmasına neden olduğunu ve katılımcıların 'standart Türkçe' kullanımını toplumsal kabule erişmek için gerekli gördüğünü göstermiştir. Bununla birlikte katılımcıların hâkim olduğu Avrupa dillerinin (Almanca, Fransızca, vb.) toplumsal hayatta kullanımının bir taraftan takdir ve hayranlık uyandırdığı, prestij sağladığı; diğer taraftan aşağılama, ayrımcılık ve taciz gibi olumsuz deneyimlere de sebebiyet verdiğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada, "kadın anlatılarında konuşulan diller ve çok dillilik, katılımcıların kimi zaman toplumsal aidiyet için talep ettikleri, kimi zaman da kendileri aleyhine bir baskı ve dışlama mekanizması olarak çalışan toplumsal yapılar olarak öne çıkmıştır" (s. 340). Erdoğan Öztürk (2024) Almanya'dan Türkiye'ye dönen

nitelikli olarak profesyonel iş dünyasına dahil olan çok dilli sekiz kadınla dil deneyimlerini araştırdığı bir başka çalışmada ise, bu göçmen kadınların dil deneyimlerini dışlanma, aidiyet ve dil ideolojileri bağlamında incelemiştir. “Toplumsal üyelik ve aidiyet(sizlik) duygusunun inşasının, Türkiye’deki standart ve normatif dil ideolojileriyle olan yoğun duygusal etkileşimler aracılığıyla gerçekleştiğini” savunan bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye’ye yerleşen kadınların dilsel uygulamaları ve üstdilsel anlatıları, diasporadaki Türklerle ilgili yaygın temsil, imgeler, stereotipler ve söylemler tarafından belirlenmektedir. Ayrıca çok dilli geri dönen kadınların aksanlı Türkçelerini duygusal bir kırılmalık alanı olarak deneyimledikleri, standart Türkçe’nin bir ihtiyaç ve aşılması gereken bir engel olarak görüldüğü anlaşılmıştır.

Yukarıda özetlenen çalışmalardan farklı olarak, bu çalışma geri dönüş göçü ve yeniden uyum sürecinde miras dil Türkçe’nin ve Türkçe konuşurken deneyimlenen dilsel güven(siz)liğin ve dilsel ayrımcılığın sosyo-kültürel uyum sürecini nasıl etkilediğini geniş bir katılımcı profili üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda dilsel güven(siz)likle bağlantılı olduğu düşünülen dilsel ayrımcılık, aidiyet ve kimlik ilişkileri de sorgulanmaktadır. Zira yukarıda anılan çalışmaların da gösterdiği gibi yeniden uyum, pek çok etmenin iç içe geçtiği karmaşık, çok boyutlu ve zorlayıcı bir süreçtir. Geri dönen göçmenlerin topluluklarına sürdürülebilir bir şekilde yeniden entegre olmaları, onların refahı ve ilgili ülkelerin sosyal ve ekonomik istikrarı için oldukça önemlidir (International Organization for Migration, 2024). Bu süreçte göçmenlerin dil yeterliliklerinin önemi ve etkisi farklı çalışmalarda ortaya konmuş olsa da yeniden uyum sürecinde Türkçe dil kullanımı üzerine kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca dilsel ayrımcılık ve dilsel güven(siz)lik olguları bu bağlamda daha önce çalışılmamış, yeniden uyum süreciyle ilişkisi ele alınmamıştır. Ne var ki, çeşitlilik ve farklılığın kaçınılmaz olduğu günümüz toplumlarında dile dayalı ayrımcılık, damgalama ve saldırganlıkların görünür kılınması, bu dışlayıcı tutum ve tavırların neden olduğu güvensizliklerin ortaya konması hem kapsayıcı ve demokratik toplumsal ilişkiler kurulabilmesi için hem de geri dönen göçmenlerin ulus-devlet sınırlarını aşan yaşam dünyasını anlamak, onların ulusötesi olarak görülebilen becerilerine ve yetkinliklerine değer vermek için oldukça önemlidir.

Tezin Genel Yapısı

Toplamda beş bölümden oluşan bu tez çalışmasında öncelikle genel bir giriş ve araştırmanın ele aldığı sorun ortaya konmuştur. Çalışmanın kuramsal ve kavramsal arka

planını sunan birinci bölümde öncelikle göç, dil, kimlik ve aidiyet ilişkisine değinilmiş, sonrasında dil ve güç ilişkilerini ele alan görüşler kısaca özetlenmiştir. Bu bölümde dilin simgesel tahakküm işlevi Bourdieu'nun habitus, kültürel ve simgesel sermaye, simgesel şiddet ve dil piyasası kavramları etrafında tartışılmıştır. Ardından çalışmanın temel kavramlarından olan dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık olguları açıklanmış, dilsel güvensizliğin yapıtaşlarından olan standart dil, dilsel temsiller ve bunların dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılıkla ilişkisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise geriye dönüş göçüne ilişkin kuramsal çerçeve ortaya konmuş; öncelikle geriye dönüş göçü kavramı ve geriye dönüş göçüne ilişkin kuramsal yaklaşımlar açıklanmış, ardından geriye dönüş göçünde yeniden uyum sürecine ilişkin sınıflandırmalar ortaya konmuştur. Bölüm sonunda ise Avrupa'dan Türkiye'ye geri dönüş göçünün özellikleri sunulmuştur.

Yöntem başlığını taşıyan üçüncü bölümde, araştırmanın ve araştırmacının yöntembilimsel bakış açısı, veri toplama süreci, veri toplama araçları ve veri analizi hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırma süresince elde edilen bulgular ulaşılan altı tema çerçevesinde sunulmuştur. Sonuç bölümde ise araştırma bulguları tartışılmış, ulaşılan sonuçlar özetlenmiş ve öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

“Dil masum değildir. Dil bile masum değildir. Hiç de masum olmamıştır.”¹

1 GÖÇ VE DİL

Göçmenlerin göç ettikleri topluma uyumunda dil her zaman en önemli etkenlerden birisi olagelmıştır. Dil, göçün vazgeçilmez bir aracıdır; çünkü tüm süreç dilin, göç sürecinde yer alan tüm diğer belirleyiciler ve değişkenler arasında köprü kurmak, bağlantı kurmak ve aracılık etmek için kullanılmasıyla mümkün olabilmektedir (Borlongan, 2023; Canagarajah, 2017; Capstick, 2020). Göç hareketleri dilsel temasların bolca kurulduğu çokdilli bir ortamın oluşmasına zemin hazırlar. Göç edenlerin beraberinde getirdiği diller ve göç edilen toplumda konuşulan dillerin bir arada nasıl var olacağı çoğu zaman gerilimli ve tartışmalı bir süreçtir.

Göç ve dil ilişkisi çok boyutlu ve çok katmanlı bir ilişkidir zira göç sürecinde dille ilgili pek çok faktör devreye girmektedir. Borlongan (2019, s. 19) bu faktörleri şöyle sıralamaktadır: yeni bir dil öğrenme/edinme gerekliliği, daha önce edinilen/öğrenilen dillerin yeni edinilen/öğrenilen diller üzerindeki etkisi, hedef ülke dillerinin menşe ülke dillerindeki yeterliliklere etkisi, dil tutumları ve dil öğrenme motivasyonları, vb. Göç ve dil arasındaki ilişki çok da yaygın olmamakla beraber toplumdilbilim, dilbilim, sosyoloji ve antropoloji gibi alanların inceleme nesnesi olmuştur. Bu inceleme genellikle göçmenlerin dil kullanımı iki dillilik, çok dillilik ya da kod değişimi gibi pratikler irdelenerek yapılagelmıştır. Fakat son yıllarda, uluslararası alanyazında göç ve dil ilişkisinin bağlamsallaştırma, kronotop, dil ideolojileri ve sosyal temsiller, diller ötesilik ve ulusötesilik gibi yeni göç hareketliliklerinden kaynaklanan hibrit pratikler olarak ele alındığı ve kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Bu kavramların hepsi, anlamın sadece dil aracılığıyla değil, konuşanların kullandığı tüm semiyotik kaynaklar aracılığıyla oluşturulduğunu dikkate almayı amaçlamaktadır. (Canut & Guellouz, 2018). Bununla birlikte, ulus-devletlerin tek dil ideolojisi standart dillerin ve normların değerini sürekli pekiştirirken, neoliberalizmin akışkanlık vizyonu ile da çatışma halindedir (ibid.). Yukarıda bahsi geçen bu yeni yaklaşımların bu bakış açısından beslendiği söylenebilir.

Dilin göç bağlamında incelenmesini konu edinen bir diğer disiplin göç dilbilimidir (*migration linguistics*). Sosyoloji, psikoloji, antropoloji, ekonomi, siyaset bilimi, eğitim

¹ Dellaloğlu, B. (2012). *Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya*. İstanbul: Schola Ayrıntı.

gibi ilgili pek çok disiplinden kavramlar ödünç alan göç dilbilimi tüm bu konuları disiplinlerarası bir yaklaşımla ele almaktadır. Yeni bir alt disiplin olarak göç dilbilimi, insan hareketliliğinin dinamik süreci içinde dilin ve göçün çeşitli yönlerini disiplinler arası ve çok boyutlu bir şekilde çalışır. Dilin göç sürecini nasıl etkilediğine ve aynı şekilde göç sürecinden nasıl etkilendiğine odaklanır. Dilin nasıl kullanıldığı, dilin neden gerekli olduğu, hangi dilin neyi temsil ettiği ve hangi dilin göçten önce, göç sırasında ve hatta göçten sonra edinildiği ve öğrenildiği ile ilgilenir (Borlongan, 2019; 2023).

Göç edilen ülkenin dil politikaları, bireylerin -çoğu zaman yaygın medya tarafından şekillendirilen ve yönlendirilen- dilsel temsil ve ideolojileri göçmenlerin dilsel konumlarını ve uyum sürecini etkiler (Gökalp, 2020). İki dili karıştırarak kullanma veya farklı bir aksanla konuşma gibi göçmenlere özgü konuşma biçimleri çoğu zaman olumsuz tepkilere neden olmakta ve “yanlış” olarak algılanmaktadır (Erduyan, 2022). Bireylerin konuştukları dillere karşı hissettikleri duygular da göç sürecinde oldukça önemlidir. Bu duygusal tepkiler (örneğin, gurur, utanç, kaygı, kırgınlık) kişisel deneyimler, toplumsal tutumlar ve kurumsal dil politikalarıyla şekillenir. Göçmenler ve yerinden edilen kişiler, miras dillerini kaybettikleri için üzüntü duyabilir, egemen bir dilde yeterli yeterlilik gösterememekten kaygılanabilir veya sistemsal baskılara rağmen damgalanmış bir dili sürdürmekten gurur duyabilirler. (Sevinç & Dewaele, 2025).

Çoğu durumda, “makbul” bir yurttaş olabilmek için, ulusötesi göçmen anadili konuşurlarının gölgesinde, piyasa koşullarına boyun eğmek zorundadır (Canut & Guellouz, 2018). Ulusal dili belirli bir düzeyde öğrenmek çoğu ulus-devletin göçmenlerden yerine getirmesini beklediği bir gerekliliktir. Göçmenlerin topluma entegrasyonu için ulusal dili belirli bir düzeyde öğrenmenin gerekliliği ve önemi pek çok ulus-devlet politikasına bakıldığında da görülmektedir (Blanchet, 2016). Yabancıların vatandaşlığa geçişi için pek çok koşulun yanı sıra vatandaşlığını talep ettiği ülkenin dilini ve kültürünü de iyi bilmesi gerekmektedir (Kastoryano, 2000).

Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine emek göçü bağlamında giden birinci kuşağın ve onların çocuklarının dil uyumu çoğunlukla iki eksenle incelenmiştir: misafir ülkedeki Türkçe eğitimin durumu ve etkililiği (Demirci & Yaman, 2025; Elibol, 2025) ve göçmenlerin dil becerilerinin misafir ülkedeki sosyokültürel uyumu nasıl etkilediği (Aksu & Özdemir, 2020; Göktuna Yaylacı, 2012; Kaya & Kentel, 2005). Bu araştırmaların bulguları göç edilen topluma uyum sağlamada dile iyi hâkim olmanın ve göç edilen

ülkenin dilini aktif olarak kullanmanın olumlu etkilerini ortaya koyarken, anadil ya da miras dili korumanın zorluklarına ve bunun neden olduğu ikilem ve gerilimlere de değinmektedir. Örneğin Kaya ve Kentel'in (2005, s. 39-40) Almanya ve Fransa'daki Türklerin uyum süreçlerini çok boyutlu bir şekilde incelediği çalışmasının sonuçları hem Almanya'daki hem de Fransa'daki Türklerin dilsel ve kültürel asimilasyonu, karşı karşıya oldukları temel meselelerden birisi olarak gördüklerini göstermektedir. Yani miras dili korumaya ve devam ettirmeye yönelik güçlü bir eğilim söz konusudur (Akıncı & Yağmur, 2015). Ayrıca Fransa'daki Türkler Fransa'da karşılaştıkları en büyük sorunun Fransızca diline yeterince hâkim olamamak ve bu dildeki düşük yeterlilik düzeyine sahip olmak olduğunu ifade etmektedir. Avrupa'daki pek çok göçmen için köken dili ve bununla doğrudan bağlantılı olan köken kültürü korumak, sürdürmek ya da sentezlemek temel meselelerden birisi olmuştur. Aynı şekilde Avrupa'ya uyum sürecinde de göç edilen ülkenin dilini öğrenmek ve etkili kullanmak uyum sürecinin en bariz göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

Çalışmamız kapsamında ele alınan Avrupa'dan geri dönen Türkiye kökenli göçmenlerin dil yetkinliği ve bu yetkinliğin sosyokültürel uyumu nasıl etkilediği konusunda ise çok fazla araştırma yapılmadığını söyleyebiliriz. Geri dönenlerin köken ülkede zaten anadillerini konuşuyor olması bu konunun göz ardı edilmesinin nedenlerinden birisi olabilir. Oysa geri dönenlerin uyum sürecinde de dil kullanımı ve pratikleri yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı oldukça önemlidir. Birinci kuşak geri dönenler için Türkçe konuşmak sorunlu bir alan olarak deneyimlenmezken, sonraki kuşaklar için durum farklılaşmaktadır. Onların Türkçeyle ilişkisi ebeveynlerinden daha farklıdır. Rittersberger-Tılıç ve meslektaşlarının da ifade ettiği gibi;

Nasıl ki Almanya'ya uyumda en dikkat çeken sorun dil ise yeniden uyumda da en önemli konulardan birisi dildir. Eğitim düzeyi düşük olan, sosyal olarak yaşadığı topluma entegre olamayıp daha kapalı bir toplum olarak Almanya'da yaşayan birinci kuşak için dil özellikle sorun olmuştur. İkinci ve üçüncü kuşak, eğitim sayesinde dil öğrenebildikleri için sosyal yaşama daha fazla entegre olabilmıştır. Dönüşte ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Birinci kuşak için günlük yaşamda dilin kullanılması sorun teşkil etmezken, ikinci ve üçüncü kuşak özellikle de eğitimlerini Türkiye'de devam ettirmek zorunda kalanlar için zor olmuştur. Akıcı Türkçe kullanımı, özellikle okul yaşamlarında sorun olmakta, çoğu zaman kendilerini yanlış ifade etmeleri ile sonuçlanmaktadır (Rittersberger-Tılıç vd. 2012, s. 301).

Alanda yapılan çalışmalar da Türkiye’ye dönen ikinci kuşağın döndükten sonra eğitim hayatlarında, iş bulmakta, kariyerlerinde ilerlemekte ve topluma uyum sağlamakta dilsel ve kültürel nedenlerden dolayı zorlandıklarını ortaya koymaktadır (Dündar & Aksoy, 2018; Ergün vd., 2016; Künüroğlu vd., 2015). Örnek vermek gerekirse, Kılınç’ın (2023, s. 15) yüksek nitelikli ikinci kuşağın dönüş göçü deneyimlerini incelediği çalışması kapsamında görüşme yaptığı bir katılımcı bu durumu aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

“Geldiğimden beri iki ofis değiştirdim. Mimarlık alanında Almanya’dan deneyimim de var ama bence bu bir dezavantaj. Daha iş görüşmelerinde biraz önyargı oluyor. Birlikte çalıştığım kişiler de sürekli beni dışlıyorlar. “Sen Almansın tabi” filan diyorlar. Türkçem de pek iyi değil. Yani... Mesleğimde iyiyim, İstanbul’dan da çok keyif alıyorum. Ama burada nasıl ilerleyeceğim, bilmem” (Levent, E29, İstanbul, 2012).

Görüldüğü gibi, dil yetkinliği ve hakimiyeti hem ilk kez göç edenler için hem de geri dönenler için uyum sürecinde oldukça etkili ve önemlidir. Dilin kimlik ve aidiyetle olan ilişkisi de göz önüne alındığında, geri dönüş sürecinde göçmenlerin dilsel repertuvarının ve pratiklerinin sosyokültürel uyum ve aidiyet süreçlerinde bağlantı aracı olduğu görülmektedir.

1.1 Göç Sürecinde Dil, Kimlik ve Aidiyet İlişkisi

Nasıl konuştuğumuz, tıpkı nasıl giyindiğimiz ya da ne tür davranışlar sergilediğimiz gibi kim olduğumuzu, yani hangi sosyal kimliğe ait olduğumuzu gösterir. Aksanımız, seçtiğimiz sözcükler bizim hakkımızda pek çok bilgi verir. Söylemlerimiz ve konuşma tarzımız doğduğumuz ve büyüdüğümüz coğrafya, ait olduğumuz sosyal sınıf ya da eğitim düzeyimizi çoğu zaman ele verir. Kullandığımız dilsel değişke ve buna bağlı olarak sesletim biçimimiz ulusal kimliğe ve ait olunan toplumsal gruba işaret eder. Benzer şekilde, seçtiğimiz sözlükler ve ifadeler (hayırlı sabahlar/günaydın, selamünaleyküm/merhaba, bayan/kadın, vb.) çoğu zaman siyasi, dini ve etnik kimliğimizi ve dünya görüşümüz yansıtır. Yani dilimiz ve kimliğimiz birbiriyle ayrılamayacak bir ilişki içerisindedir.

Dilsel pratikler bireysel ve kolektif kimlikte, dünyanın yorumlanmasında, bireyin sosyalleşmesinde, başkalarıyla ve dünyayla ilişkilerinde, toplumsal yaşamın temelinde merkezi bir rol oynar (Blanchet, 2016). Dil, “ona sahip olanların kendilerini bir sosyal grupla ilişkili olarak konumlandırmalarını sağlayan” çok önemli bir “kimlik işaretidir” (Billiez, 1985’ten akt. Hattab, 2023, s. 88). Başka bir deyişle, dilsel pratikleri kimliğe dair

eylemler olarak da değerlendirmek mümkündür. Kramsch'in (2009, s. 77) de ifade ettiği gibi "herhangi bir kişinin dili ile kültürel kimliği arasında bire bir ilişki olmasa da dil, bir birey ile belirli bir sosyal grup arasındaki ilişkinin en hassas göstergesidir". Bu ikisi arasındaki herhangi bir uyum veya uyumsuzluk oldukça hassas bir konudur ve kimliğe dair çatışmalara yol açabilir. Dil, kendimizin ayrılmaz bir parçasıdır; düşünme biçimimize ve dünyayı görme şeklimize nüfuz eder. Aynı zamanda siyasi ve kültürel bağlılıkların ve sadakatlerin mücadele edildiği bir arenadır. Dil, kimlik ve aidiyet arasındaki ilişkinin önemini Chambers'ın (2019, s. 43-44) aşağıdaki cümleleri oldukça iyi göstermektedir:

Dil belli bir yerden ve biri adına konuşur; belli bir uzamı, belli bir ortamı, belli bir aidiyet ve evindelik duygusunu inşa eder. Hiçbirimiz, sanki daha önce tarihimizi tümüyle terk edip öyle kolayca başka birini seçebilirmişiz gibi, farklı bir dili seçemeyiz. Daha önceki bilgi, dil ve kimlik anlayışımızı ve bize özgü mirasımızı, öykümüzden öyle silip atamayız, üzerini karalayamayız. Miras olarak devraldığımız şeyler -kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilemez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur.

Kültürel olarak homojen ve bize benzer grupların içerisinde kimlik ve aidiyet çok fazla sorgulanmazken (Sussman, 2000), farklı bir gruba girildiğinde ve ötekiyle karşılaşıldığında yüzleşilmesi ve yeniden tanımlanması gereken bir özellik olabilmektedir. Kimlik, insanların (ve grupların) farkında olmadan sahip olabileceği, keşfedilmesi gereken ve hakkında yanılgıya düşülebilecek bir şeydir (Brubaker, 2001'den akt. Costa, 2021) Aynı zamanda inşa edilmiş, parçalı, akışkan ve sürekli yeniden müzakere edilen bir süreçtir (ibid.). Göç, kimlik ve aidiyet ilişkisi zorlayıcı ve karmaşık bir süreç olarak göç çalışmalarında sıklıkla ele alınmıştır. Göçmenlerin kimliğinin diyalektik bir ilişki sürecinde oluştuğu bilinmektedir: yerel/yabancı, geleneksek/yeni, koruma/değiştirme, gidiş/dönüş, dışlanma/bütünleşme gibi ikili karşıtlıklar arasında sürekli devam eden etkileşim ve bazen de çatışma kimliğin oluşmasında belirleyicidir. Göçmenler var olan kimliklerini yeniden tanımlamak, dönüştürmek ve yeniden aidiyet oluşturmak zorundadırlar.

Göçmen kimliğinin oluşmasında göç alan ve göç veren ülkeye ilişkin faktörlerin yanı sıra ekonomik, sosyal, siyasi ve demografik düzlem de oldukça etkili ve önemlidir (Karaçay, 2012). Kaya'nın (2000) da altını çizdiği gibi kimlik sorunu kültürel mirasla değil, aksine siyaset ve toplumsal değişim ile doğrudan ilgilidir. Avrupa'da yaşayan diaspora Türklerinin kimlik sorunlarını ele alan pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların çoğunda diaspora Türklerinin kimlik sorunlarını ve arada kalmışlığını yansıtan

“*Almanya’da yabancı, Türkiye’de Almancı*” söylemi tekrarlanır. Önceki çalışmalarda diaspora Türklerinin kültürel kimliğinin “sorunlu”, “sıkışmış”, “arada kalmış” gibi nitelendirmelerle kendini gösterdiği görülürken; son yıllarda bu kimliğin “akışkan”, “kozmopolit”, “melez”, “çoğulcu” gibi daha olumlu anlamları olan sıfatlarla nitelendiği ve ele alındığı görülmektedir. Özellikle küreselleşme ve ulusötesilik gibi akımlarla birlikte göçmenlerin kimliğine dair yaklaşımlar değişmektedir. Almanya’daki üçüncü kuşak gençliğin kimlik hallerini incelediği çalışmalarında Rittersberger Tılıç ve Güllüpınar (2009), üçüncü kuşak gençliğin içinde yetiştikleri Alman toplumunun eğitim süreci, değerleri ve yaşam biçimlerinin etkisiyle farklı bir kimlik oluşumu içinde olduğunu, birinci kuşaktan farklı bir yurttaşlık ve kimlik profilinin ortaya çıktığını ortaya koymuştur. Geri dönüş göçü bağlamında ise bu süreç sürekli yinelenen, döngüsel bir hal alır. Ulusötesi yaklaşımın ileri sürdüğü gibi göçmen gidilen ve gelinen yer arasında ulusötesi sosyal bir alana dahil olur ve bu ulusötesi, melez kimliklerin gelişimine yol açar. Kılınç ve arkadaşları (2022) da Almanya’dan Antalya gibi turistik ve kozmopolit bir şehre dönen ikinci kuşağın “arada kalmışlık” konumunun ötesine geçerek kültürlerarası sermayelerini kullanarak “kültürlerarası aracı” pozisyonuna geçtiğini göstermektedir. Zira ikinci ve sonraki kuşağın iki dillilik/çokdillilik becerileri ve translokal habitusları onlara ekonomik ve sosyal anlamda -özellikle kozmopolit ortamlarda- avantaj sağlamaktadır.

Diaspora Türklerinin (gidenlerin ve dönenlerin) kültürel kimliğinin şekillenmesinde dilsel pratiklerin de rolü ve etkisi oldukça önemlidir. Bir “kimlik işareti” olarak göçmenlerin kullandığı dil, kimliğin ve aidiyetin şekillenmesinde etkin bir rol oynar. Kaya (2000, s. 132-133) Berlin’de yaşayan orta sınıf Türk gençlerinin kullandıkları Türkçe-Almanca (bazen de İngilizce) karma dil ile Alman toplumunun dayattığı resmi ulusal dile karşı bir direnç gösterdiklerini, bu dilsel pratikle “kendi transkültürel kimliğini açıkça ifade edebilme” şansına sahip olduklarını belirtmiştir. Kastoryano (2000, s. 111) da göçmenler için kimliğin “hem bir sığınağa hem de bir direniş aracına” dönüşebildiğini, Almanya’daki ve Fransa’daki göçmen grupların asimilasyona direnmek için güçlü bir kimlik göstergesi olarak dillerinin varlığını korumaya çalıştığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Avrupa’daki ikinci ve sonraki kuşağın da miras dil Türkçe ile Almanca ya da Fransızca arasında bir müzakere sürdürdüğü söylenebilir. Avrupa’dan dönen ikinci ve

sonraki kuşağın ulusötesi kimlikleri ve aidiyet biçimleri ikinci bölümde, “Ulusötesi Yaklaşım” başlığı altında daha detaylıca ele alınacaktır.

Özetlemek gerekirse, tanımlanması ve sınırlandırılması zor olan kimlik inşası, dil ve aidiyetle birlikte şekillenen, çoğu zaman iç içe geçmiş katmanlardan oluşan bir süreçtir. Diasporik özneler söz konusu olduğunda ise kimlik inşası özellikle önem kazanmakta, göç sürecini tüm yönleriyle etkilemekte ve etkilenmektedir. Bu çalışma kapsamında ise kimlik olgusu sınırlandırılmış bir perspektiften ele alınacak, geri dönen göçmenlerin dilsel pratiklerinin ve dile dair temsillerinin kimlik ve aidiyet süreçleriyle kesişen noktaları göz önünde tutulacaktır.

1.2 Simgesel Bir Tahakküm Aracı Olarak Dil

Dilin toplum içindeki önemine, toplumsal ilişkileri ve pratikleri nasıl etkilediği ve şekillendirdiğine dair bakış açısı sosyolojik teorilere göre farklılaşmaktadır. Yapısal işlevselci yaklaşım dili “toplumsal düzeni ve uyumu korumaya yardımcı olan sosyal bir tutkal” olarak görürken, çatışmacı, postyapısalcı ve feminist teorisyenler dili toplumdaki güç ilişkileri çerçevesinde ele almış, dilin toplumsal kontrol ve direniş aracı olarak rolünü vurgulamışlardır (Canatan, 2025, s. 18-19). Bu bölümde de çatışma teorisi kapsamında ele alınabilecek görüşlere kısaca değinilecek ve özellikle Pierre Bourdieu’nun dil ve simgesel güç, kültürel ve dilsel sermaye kavramları çerçevesinde dil ve iktidar ilişkileri sorgulanacaktır.

Dilsel pratiklerin politik ve toplumsal hayatı kontrol etmek, düzenlemek, dönüştürmek ve yönlendirmek için bir araç olarak kullanılma potansiyeli pek çok toplum bilimci tarafından dile getirilmiştir. Diglossia, dilsel güvensizlik, glotofobi, uydulaşma ve dil kaybı (*glottophagie*) gibi toplumdilbilimsel eşitsizliklerle ilgili olgular sosyoloji, sosyal psikoloji ve siyaset bilimleri alanlarından ödünç alınan “hegemonya, hakimiyet, dil piyasası, dilsel sermaye, damgalama, yabancılaşma, ayrımcılık ve kendinden nefret etme (öz nefret)” gibi kavramlarla yakın bir ilişki kurularak incelenmektedir (Bergeron vd. 2025).

Voloshinov (2020 [1929]) *Marksizm ve Dil Felsefesi* adlı öncül eserinde, dille ilgili incelemelerin toplumsal ve ekonomik koşullardan bağımsız bir şekilde yapılamayacağını, sözün ve sözcelemin “baştan başa toplumsal yönelimli olduğunu” ifade etmiştir. Ona göre “dil, konuşucuların toplumsal-dilsel etkileşiminde uygulamaya konan kesintisiz bir

Üretim sürecidir” ve “dil üretim yasaları sosyolojik yasalar” (ibid. s. 174). Voloshinov sonrası pek çok dilbilimci de dilsel iletişim sürecinin nasıl işlediği ve ne anlama geldiğinin konuşan öznelerin tarihsel ve mekânsal bağlamlarından kopuk bir şekilde ele alınamayacağını kabul etmiştir. Bourdieu’nün (2022, s. 126) ifadesiyle, “iletişim esnasında olup biten şeyin özü, iletişimin kendisine bakılarak açıklanamaz. İletişim esnasında olan bitenin özü (...) ancak iletişimi mümkün kılan toplumsal koşullara bakılarak açıklanabilir”.

Kültürel hegemonya kavramıyla tanınan Gramsci’ye göre ise “dil hegemonyanın önemli bir kurucu unsurudur” ve kültürden, siyasetten ve toplumdan ayrı düşünülemez (Ives, 2011, s. 103). Dilsel farklılıkların toplumsal sınıflar ve ideolojik yapılarla ilişkisi üzerine geliştirdiği fikirleriyle Gramsci, dil ideolojileri alanında nc isimlerden biri olarak kabul edilebilir. Onun hegemonya kavramı, egemen sınıfın kültürel üstünlüğünü ifade eder. Yani egemen sınıf standart dili üstün bir kültür olarak dayatarak kültürel bir hegemonya kurar. Gramsci hegemonyanın *normatif gramer* ve *kendiliğinden gramer* (*içkin gramer*) olmak üzere iki grameri olduğunu söyler. Kendiliğinden gramer ile “konuşurken izlediğimiz bilinçdışı olan ve doğal görünen döngüleri kasteder. Dilin kendisinde içkin olan bir gramer vardır, bilmeden, bu gramere göre konuşulur” (Ives, 2011, s. 145). Başka bir ifadeyle bu gramer formel bir eğitim ve okullaşma olmaksızın edinilen dil yeterliliğidir. Normatif gramer ise “gramatik doğruluğu ya da toplumsal farklılıklara ve dolayısıyla, farklı konuşanlar arasındaki g eşitsizliklerine işaret etmek için doğru olan şeyi kullanma biçimimize” işaret eder (ibid. s. 149). Bu gramer okul, medya, siyaset gibi normatif aygıtlar tarafından dayatılır. Normatif gramer esasen g ilişkilerinin işlediği alandır; egemen toplumsal gruplar tarafından tanınan ve doğrulan bu normatif (standart) gramer kullanımı alt sınıflardan gelen ve bu gramere sahip olmayanlar -belki sadece kendiliğinden gramere sahip olanlar- üzerinde bir hegemonya oluşturur. Örneğin sermaye (kültürel, ekonomik, sosyal) sahiplerinin işçi sınıfının ya da köylülerin konuşma biçimleriyle; işçilerin ya da köylülerin ise göçmenlerin konuşma biçimleriyle alay ederek tahakküm uyguladığı görülebilir. Bu nedenle “egemen grameri öğrenmek, toplumsal ‘alt’ grupların yeleri için çok önemli olabilir” ve onlar çoğu durumda egemen sınıf gibi konuşmaya çalışırlar (ibid. s. 224). Dildeki bu kurucu standartlar ve normlar dili homojen ve standart hale getirerek onun kültürel, sosyal ve ekonomik tahakküm gücünü arttırır. Yani bu durumda normlar ayrımcılığı yerleştiren g ve tahakküm ilişkileri olarak

okunabilir (Blanchet, 2017, s. 16). Deleuze ve Guattari'nin de ifade ettiği gibi "bir gramer kuralı, sözdizimsel bir gösterge olmadan önce bir iktidar göstergesidir" (Deleuze & Guattari, 1980: 96'dan akt. Blanchet, 2017, s. 40).

Eğitim sosyolojisi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Basil Bernstein (2003 [1971]) da *Class, Codes and Control* adlı kitabında dilsel iletişimin, bireylerin toplumsal konumları, sınıfları ve kültürel bağlamları ile nasıl ilişkili olduğunu inceleyerek dilin sadece iletişim aracı olmanın ötesinde, toplumsal düzeni ve sınıflar arası farklılıkları yeniden üreten bir araç olduğunu savunarak dil sosyolojisi ve sosyodilbilim alanına önemli katkılar getirmiştir. Bernstein, üst sınıfa mensup çocukların dil kullanırken "gelişmiş (*elaborated*) kod", alt sınıfa mensup çocukların ise "daraltılmış (*restricted*) kod" kullandıklarını; gelişmiş kod kullanma becerisinin ise toplumsal başarı için önemli bir faktör olduğunu ileri sürmüştür. Bernstein'ın çalışmaları dilin toplumsal işleviyle ilgili önemli bir çerçeve sunmakla birlikte, dil ve sosyal statü arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalara öncülük etmiştir.

Dilin toplumsal üretim koşullarını ve sınıfsal tahakkümle ilişkisini kapsamlı bir şekilde ele alan bir diğer isim Bourdieu'dür. Bourdieu, dilin toplumsal yönüne ışık tutarak dilin sosyolojinin ilgisinden kaçamayacağını ileri sürmüştür. Ona göre sosyoloji, dilbilimin ve kavramlarının bugün hala sosyal bilimler üzerinde uyguladığı tüm tahakküm biçimlerinden, onun temel kavramlarının üretim ve dolaşımının toplumsal koşullarını gün ışığına çıkarmadan kaçamaz (Bourdieu, 1982; 2014). Dilsel pratiklerin bir sınıf meselesi olduğunu ileri süren Bourdieu'ye göre, konuşma ve karşılıklı konuşma, konuşmacılar ya da ilgili gruplar arasındaki güç ilişkilerinin hayata geçirildiği simgesel bir tahakküm alanıdır. Bourdieu dil dahil bütün kültürel simgelerin ve pratiklerin toplumsal ayrımları pekiştirdiğini, toplumsal hiyerarşilerin tesisine ve idamesine katkıda bulunduğunu söyler (Swartz, 2018):

Hâkim simgesel sistemler hâkim grupların bütünleşmesini sağlarken, ezilen gruplar için ayırım ve hiyerarşi yaratır ve tahakküm altındakileri, toplumsal ayrımların mevcut hiyerarşilerini kabul etmeye sevk ederek toplumsal tabakalaşmanın meşruluk kazanmasını sağlar (Bourdieu, 1977'den akt. Swartz, 2018, s. 122).

Dilsel habitus kavramını kullanan Bourdieu (1982, s. 14), dilsel habitusu "belirli toplumsal durumlara ve dilbilgisel kurallara uygun, belirli türde söylem üretme becerisi ve eğilimi" olarak tanımlamaktadır. Dilsel habitus bizim dil kullanımına dair

yatkınlıklarımızı şekillendirir. Dilsel sermaye de kültürel sermayeye benzer şekilde dilsel habitusun bir bileşeni olarak değerlendirilebilir. Kültürel sermaye bilgi, beceri ve diğer kültürel edimlerden oluşurken; dilsel sermaye, dil becerilerinin ve dilsel özelliklerin sosyal değerini vurgular. Simgesel sermaye ise prestij ve onur birikimini ifade eder (Bourdieu, 2014, s. 27). Şöyle ki, bir kişi belirli bir dilde veya dillerde ne kadar yetkinse, o kadar fazla sosyal ve simgesel sermayeye sahip olabilir. Böylece toplumsal hiyerarşide prestij kazanır ve iyi bir yer edinir. Bourdieu'nün dili bir sermaye türü olarak ele alması dilin sosyal, kültürel ve ekonomik değerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Dil piyasası, habitus ve söylem ilişkisini kısaca şöyle formülleştirmiştir: “dilsel habitus + dil piyasası = dilsel ifade, söylem” (Bourdieu, 2022, s. 147). Bu simgesel sermayeye sahip olanlar, yani meşru dil biçimlerini konuşma yetkinliğini taşıyanlar, dil piyasasında (fr. *marché linguistique*) avantajlı konumda olurlar ve kendi meşru konuşma biçimlerini yeniden üreterek topluma dayatırlar.

Meşru bir dil, meşru sesbilimsel ve sözdizimsel forma uygun olan dildir, yani alışılmış dilbilgisi kriterlerine uygun ve söylediği şeyin yanı sıra onu iyi bir biçimde söylediğini de sürekli olarak söyleyen bir dil. Bunu yaparken, aynı zamanda, söylediği şeyin doğru olduğunu da ima eder -ki bu, yanlış doğru gibi göstermenin ana yöntemlerinden biridir- (Bourdieu, 2022, s. 128).

Meşru dil kullanımı, bu dile hâkim olanlara simgesel bir iktidar sağlar. Simgesel iktidar ise olduğu haliyle tanınmayan görünmez bir güçtür (Bourdieu, 2014, s. 39). Dil gibi simgesel sistemler bu simgesel gücü kullanarak simgesel bir şiddet de üretirler. Kişinin neyi nasıl söylediği onu toplumsal hiyerarşide bir yere konumlandırır ve çoğu durumda kabul ve değer gören dilsel biçime hâkim olmamak simgesel şiddet olarak adlandırılabilir. Özetle, Bourdieu'ye göre meşru kabul edilen dile erişim eşitsizdir, meşru konuşma biçimleri hâkim sınıfın özelliklerini yansıtmaktadır ve onların tekelindedir. Bu meşru dil becerisine sahip olmayanlar ise toplumsal hayattan dışlanmakta ve çeşitli ayrımcılık biçimlerine maruz kalmaktadır. Toplumdilbilim literatüründe bu durum “dilsel ayrımcılık (glotofobi)”, bu durumda bireylerin yaşadığı tedirginlik ve rahatsızlık ise “dilsel güvensizlik” olarak adlandırılmaktadır.

1.3 Dilsel Güvensizlik: Nedir?

Toplumdilbilimci William Labov'un 1970 yılında yayımlanan "*Sociolinguistics*" adlı kitabında "dilsel güvensizlik" terimini kullanmasıyla birlikte bu fenomen görünür olmaya başlamıştır. Labov dilsel güvensizlik kavramını çok sık kullanmasa da toplumsal sınıflar ve kullandıkları dil değişimleri arasındaki ilişkiyi incelediği saha çalışmalarıyla bu alanın gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Dilsel değişimin sosyal bağlamda nasıl işlediğini anlamaya çalışmış; dilin toplumsal yapı, sınıf, cinsiyet ve yaş gibi faktörlerle ilişkisini incelemiştir. En bilinen saha çalışmalarından olan New York mağaza deneyinde (Labov, 2006), üç farklı sosyoekonomik sınıfa hitap eden üç farklı mağazadaki çalışanlara aynı soruyu sormuş ve aldığı cevaplar yoluyla bu çalışanların İngilizcede [r] sesini nasıl telaffuz ettiğini incelemiştir. Soruyu aynı kişilere ikinci kez sorduğunda, özellikle orta sınıfa hitap eden mağaza çalışanlarının [r] sesini üst sınıflara benzer şekilde daha belirgin bir biçimde vurguladığını fark etmiştir. Başka bir deyişle, orta sınıfa mensup olanlar (küçük burjuvazi), kullandıkları dil yapılarını daha prestijli olarak kabul edilen değişkeye uyarlamaya çalışmıştır. Bu durumu Labov "aşırı düzeltme (*hypercorrection*)" olarak adlandırmaktadır. Yani, resmi konuşmalarda, insanlar kullandıkları dil biçimlerini duruma uydurmak için o kadar çaba gösterirler ki, doğal olarak hata yapmayacakları yerlerde bile hata yaparlar. Nitekim Labov'a göre, dil kullanımının daha özenli hale geldiği durumlarda, küçük burjuvazi bilinçli olarak telaffuzlarını üst sınıfa uyarlar ve bu uyum çabalarının sonuçları bazen eşitlenmek istedikleri sınıfın performansını bile aşar (Labov, 1976'dan akt. Boudreau, 2023). İşte bu durum "aşırı düzeltme" olarak adlandırılır ve dilsel güvensizliğin belirtilerinden biri olarak kabul edilir. Eğer konuşmacı kendi sözel davranışını A olarak kategorilendiriyorsa ve aynı zamanda prestijli biçimin de A olduğunu düşünüyorsa o zaman kendisini güvende hissedecektir ama konuşmacı kendi sözel davranışını A olarak değerlendirirken prestijli biçimin B olduğunu düşünüyorsa o zaman konuşmacının dilsel güvensizlik içinde olması muhtemeldir (Bretegnier, 1999). Çeşitli sosyal nedenlerle konuşmacılar kendi konuşma tarzlarının sorgulanmadığını hissettiklerinde, kendi normlarını genel kabul edilen norm olarak gördüklerinde dilsel güven söz konusudur. Buna karşılık, konuşmacılar kendi konuşma tarzlarını değersiz buldukları ve daha prestijli başka bir modelin var olduğunu düşündükleri, ancak bu modeli uygulayamadıkları durumlarda dile bağlı güvensizlik söz konusudur (Calvet, 1993).

Dilsel güvensizlik olgusu, bireylerin ait olduğu sosyal sınıfla ve toplumda bulunan dilsel farklılıklar ve çeşitliliklerle ilişkili olarak incelenmektedir. “Bireysel dil kullanımı” ve “doğru kabul edilen (meşru/standart) dil kullanımı” arasındaki fark dilsel güvensizliğin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Dilsel güvensizlik çok basit bir şekilde “bir kişinin kendi aksanı veya dilsel çeşitliliği ile ilgili hissettiği huzursuzluk veya utanç duygusu” olarak tanımlanabilir (Boudreau, 2023). Başka bir ifadeyle, dilsel güvensizlik meşru dil ile aynı dilin meşru olmayan veya değersizleştirilmiş bir biçimi arasındaki çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkar. Moreau (1994’ten akt. Roussi, 2009, s. 22) ise dilsel güvensizliğin baskı kuran (domine eden) ve üzerinde baskı kurulan (domine edilen) diller arasındaki ilişki olduğunu söylemektedir. Dilsel güvensizlik, konuşmacının, kötü konuşması, yani prestijli varyantlara uymayan bir şekilde konuşması nedeniyle sosyal olarak küçümsenme korkusunu ifade eder. Bu güvensizlik, konuşmacının kötü konuştuğunu düşünmesi, kendini kötü konuşan biri olarak görmesi veya kötü konuşan biri olarak görülmesi nedeniyle ortaya çıkabilir (Bretegnier, 1999). Burada vurgulanması gereken husus, Gueunier’nin (1994) de dikkat çektiği gibi, dilsel güvensizlik ve dil yeterliliği arasında doğrudan bir ilişkinin çoğu zaman olmadığıdır. Yani dili çok yetkin bir şekilde konuşan birisi de farklı sebeplerden dolayı dilsel güvensizlik hissedebilir. Ve ayrıca kişi konuşurken aynı anda hem güven hem de güvensizlik deneyimleyebilir; aksan konusunda güvensizlik yaşarken sözcük bilgisi konusunda oldukça güvenli olabilir.

Özetlemek gerekirse, dilsel güvensizlik kişinin kendi dil pratikleriyle ilgili olarak gayrimeşru veya dezavantajlı olduğu düşüncesinden kaynaklanan olumsuz bir histir. Bir kişi akran ortamında ya da aynı grupta ilişkili kişiler arasındaysa, genellikle böyle bir duygu geliştirmeyen daha resmi bir iletişim ortamında güvensizlik hissi artar. Candea (2023) dilsel güvensizliğin bireyin kendi sosyal ortamından çıkmaya çalışırken karşılaştığı bir çeşit simgesel şiddet olduğunu söyler ve genellikle Labov’un da ortaya koyduğu gibi orta sınıf mensuplarının daha sıklıkla dilsel güvensizlikle karşılaştığını tekrarlar. Yüksek sosyal sınıftan gelen ve normal kabul edilen, standart dili edinmek için tüm imkanlara sahip olan bireyler bu güvensizliği pek yaşamazlar. Simgesel sermayeye sahip olanlar bu sermayeye sahip olmayanlar üzerinde simgesel bir güce sahip olur; tıpkı kıyafet ve marka seçimleri gibi. Dilsel güvensizlik, toplumun büyük bir bölümünü ilgilendirmekle birlikte, özellikle göçmenler ve ‘yabancılar’ gibi anadil konuşuru olmayan ve meşru dile iyi hâkim olmadığı düşünülen kişilerle daha yakından ilgilidir. Dil

güvensizliğinden en çok etkilenen bir diğer grup ise toplumsal hiyerarşide yükselmelerini sağlayacak dil kullanımına uymak isteyen ama uyamayan, belirli bir toplumsal kategoriye (örneğin kırsal ya da kentsel), işçi sınıfına ya da küçük burjuvaziye mensup olanlardır (Messaoudi, 2020).

1.3.1 Dilsel ayrımcılık (glotofobi)

Blanchet (2017) bu güvensizlik ortamının dilsel ayrımcılık olarak nitelendirdiği duruma oldukça elverişli olduğunu ifade ederek dilsel ayrımcılığı “belirli dilsel formların yanlış, aşağı veya kötü olarak görülmesi sonucunda yaşanan aşağılama, nefret, saldırganlık, reddetme, kişilerin dışlanması, negatif ayrımcılık” olarak tanımlamıştır. “Dil ırkçılığı”, “lenguisizm” ya da “dil düşmanlığı” olarak da adlandırılan bu durum “konuştukları dil üzerinden kendilerini tanımlayan grupların kendi dillerinin ve gruplarının lehine, diğerlerinin aleyhine adil olmayan bir güç ve maddi/manevi kaynak dağılımı yapmalarıdır” (Demirci, 2020, s. 127). Dil ırkçılığının ortaya çıkışını coğrafi keşiflerin sonucunda yerli dilleriyle ilk karşılaşma zamanına kadar dayandırmak mümkünse de (İnal, 2014), görünürlüğüünün artmasının 18. yüzyılın sonlarına doğru ulus-devletlerin güçlenmesi ve dolayısıyla ulus dillerinin ve kültürlerinin homojenleşmesi sürecine denk geldiği söylenebilir (Heller, 2007). Dil ırkçılığı diğer ırkçılık biçimlerinde olduğu gibi yoğun bir ötekileştirme süreci içerir ve farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. “Dil ırkçılığı günlük yaşam gerçekliği içinde insanların düşünce ve pratiklerine (veya Bourdieu’nün ‘habitus’ olarak adlandırdığı ‘kültürel yatkınlıklar alanı’na) sinmiş olduğu kadar daha sistemsel düzeyde de görülebilir” (İnal, 2014). Dile dayalı ötekileştirme olarak da tanımlayabileceğimiz bu süreçte dil, sosyal bir ürün olarak bir toplumsal grupta özdeşleşme veya ayrışma için bir ölçüt haline gelir (Hattab, 2023). Blanchet (2017, s. 16) “*Discriminations: Combattre la Glottophobie (Ayrımcılıklar: Glotofobiyle Başa Çıkmak)*” adlı kitabında, dil kullanımına dayalı ayrımcılıkları tüm boyutlarıyla ve daha kapsayıcı biçimde tanımlamak için glotofobi (*glottophobie*) kavramının kullanımını önermekte ve glotofobiyi “insanlara karşı aşağılama, kin, saldırganlık, reddetme, dışlama ve bu insanlar tarafından kullanılan bazı dilsel biçimlerin daha aşağı, yanlış ya da kötü olduğu kabulüne dayanarak, genellikle dilsel biçimler üzerine odaklanılarak yapılan olumsuz ayrımcılık” olarak tanımlamaktadır. Blanchet (ibid.) dil kullanımına dayalı ayrımcılıkların sosyal, etik ve politik boyutlarına dikkat çekerek özellikle Fransa’da, ve benzer şekilde pek çok toplumda, nasıl meşrulaştırıldığını pek çok somut örnek ortaya

koyarak göstermektedir. Glotofobi, başkalarının kişinin konuşma biçimi hakkındaki yargılayıcı söylemleri olarak tanımlanabilir; bu söylemler, bazen kendileri de mağdur olan kişiler tarafından yayılıp tekrarlanan toplumsal bir yargıya dönüşür ve zamanla mağdur olan kişinin iç sesi haline gelerek dilsel güvensizliğin oluşmasına da zemin hazırlayabilir. Dilsel güvensizliğe yol açan temsiller, bu tür söylemler ve dışlamalarla beslenir. Glotofobi ve mikro saldırganlıklar, dilsel güvensizliğin başlıca nedenlerinden biridir ve kişinin kendisine karşı aşırı duyarlılığını (*hypersensibilité*) besler (Boudreau, 2023, s. 25). Dilsel güvensizlik, dışlanma, ötekilik veya yabancı olma hissinin bir ifadesidir; kabul görme, topluluğa ait olma, dilsel ve kimliksel meşruiyet arayışıdır. Başka bir deyişle, kendi bölgesinde kullanılan dil çeşitliliğinden daha üstün olduğu düşünülen, dışsal bir normun varlığının bilincidir. Bu durum, dilsel ayrımcılığa, yani glotofobiye yol açar (Bregtje & Ledegen, 2002’den akt. Bergeron, Blanchet & Eyquem, 2022, s. 5). Görüldüğü gibi dilsel ayrımcılık, yani glotofobi ve dilsel güvensizlik karşılıklı olarak birbirlerini tetikleyen ve besleyen süreçlerdir.

1.3.2 Dilsel güvensizlik türleri

Calvet (1993) “statüye bağlı, kimliğe bağlı ve dilsel biçime bağlı” olmak üzere üç tür dilsel güvensizlik tanımlamıştır. *Statüye bağlı güvensizlik*, özellikle birden fazla dilin konuşulduğu bağlamlarda, dillerin statüsüyle ilgilidir. Örneğin bir ülkede iki veya daha fazla dil konuşuluyorsa resmi statüye sahip olan dil ya da diller daha prestijli bir konumda olacaktır (Baudreau, 2023). Örneğin resmi olarak iki dilli (İngilizce/Fransızca) olan Kanada’da her iki dilin resmi statüsü eşit olsa da İngilizcenin daha yaygın olarak konuşulması ve ekonomik gücünün daha fazla olması onu toplumsal yaşamda daha yüksek bir konuma yerleştirirken Fransa konuşanlarda bu statüye bağlı bir güvensizliği tetikleyebilmektedir. Bu durumda statüsü düşük olan dilleri konuşanlar güvensizlik hissedebilirler. Bir toplumda dile yüklenen anlamla ilgili statü de dilsel güvensizlik nedeni olabilmektedir. Almanya’da göçmenler nedeniyle Türkçenin ya da Arapçanın statüsü de bu bağlamda düşünülebilir.

Bir diğer tür olan *kimliğe bağlı güvensizlik*, belirli bir topluluk içinde o dilin ait olduğu kimliği benimseyememekle ya da diğerleriyle aynı şekilde kendini ifade edemediğini düşünmekle ilgilidir. Kimliğe bağlı dilsel güvensizlik kendini o kimliğe ait hissetmemekle de bağlantılıdır. Bu nedenle göçmenlerde sıklıkla rastlanabilmektedir. Örneğin etnik kimliğe bağlı güvensizlik “Bir Türk böyle mi konuşur”, “Bir Fransız bu

kelimeleri mi kullanır” gibi söylemlerde kendisini belli eder. Yahut mesleki kimliğe bağlı güvensizlik “Bir öğretmen böyle mi konuşur?” gibi söylemlerle, toplumsal cinsiyet kimliğine bağlı güvensizlik “Bir kadının ağzına yakışıyor mu hiç bu sözler!” gibi klişelerle tetiklenebilir. *Dilsel biçime bağlı güvensizlik* ise statüye bağlı güvensizlikle ilişkilidir ve konuşma biçiminin meşru konuşma biçimi ile karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkar. Kendi konuşma tarzını meşru kabul edilen konuşma tarzıyla karşılaştırmak ve bu farklılıkların farkında olmak, biçimsel güvensizliğin temelini oluşturur. Bu farkındalık, ya ifadelerde tekrarlar, yeniden formülasyonlar, dilbilimsel yorumlar (konuşma tarzı için özür dileme veya bunun kökenini açıklama) gibi algılanabilir güvensizlik davranışlarına yol açar (ibid.). Örneğin, konuşmacının konuşma biçimine büyük özen gösterdiği ve “hatalar” yapmaktan korktuğu resmi durumlarda standart dilin kullanılması bu dilsel güvensizliğin bir göstergesi olan aşırı düzeltme (*hypercorrection*) davranışlarına neden olabilir (Messaoudi, 2020). Yukarıda verilen Kanada örneğinde Fransızca konuşmak İngilizceyle kıyaslandığında statüye bağlı bir güvensizlik oluşturabilirken, Paris Fransızcasıyla kıyaslandığında aksandan dolayı dilsel biçime bağlı güvensizlik yaratabilmektedir. Yani aksan/sesletim, sözcük ya da sözdizimi düzeyindeki dilsel biçime ilişkin farklılıklar bu kategoriyle ilgilidir. Calvet bu güvensizlik türlerinin aynı anda, karışık biçimde ortaya çıkabileceğini de vurgulamaktadır (1999’dan akt. Boudreau, 2023).

1.3.3 Dilsel güvensizlik kendisini nasıl gösterir?

Dilsel güvensizlik çoğu durumda bir başkası tarafından olumsuz yargılanma korkusu olarak kendisini gösterir. Kişinin kendi konuşma biçimine ilişkin hissettiği gayri meşruluk duygusu onu tedirgin eder ve konforunu bozar. Bu durumda konuşan kişi meşru olma gayesiyle bazı davranışlarda bulunabilir. Dilsel güvensizlik bir duygu ve his olduğu için doğrudan gözlemlemek çoğu durumda zordur fakat konuşan kişinin bazı davranışları veya söylemleri bu hissi ele verebilir. Dilsel güvensizlik kendiliğinden ya da bir anket/araştırma aracılığıyla ortaya çıkan söylemlerdeki tereddütler, ifade güçlükleri, sessizlik, ya da gülme, onaylamama ya da hayranlık bildiren mimikler, etkileşimden kaçınma gibi bazı somut dışavurumlar yoluyla gözlemlenebilir (Bergeron vd., 2025). En belirgin dilsel güvensizlik göstergelerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Boudreau, 2023, s. 18):

- **Aşırı düzeltme (hypercorrection):** Dilsel bir etkileşim anında umutsuzca ve sürekli bir şekilde kendi konuşma biçimini düzeltme çabası, Labov'un "aşırı düzeltme (hypercorrection)" olarak adlandırdığı durumdur. Kişi kendi konuşma tarzını prestijli bulmadığı için, prestijli biçimleri abartılı bir şekilde taklit etmeye çalışır. Bourdieu (1982; 2022) de bu durumu küçük burjuva konuşmasının karakteristik özelliği olarak nitelemiştir.
- **Kendini ifade etmekte zorlanma:** Eğer konuşan kişi doğru biçim ve sözcükleri bulmak ve ifade etmekte zorlanıyorsa bu durum bir güvensizlik oluşturur. Ya da kişi dilsel güvensizlik hissediyorsa eğer yaşadığı bu duygu nedeniyle de kendisini ifade etmekte zorlanabilir. Dilsel sermayesi güçlü olan kişiler özellikle resmi ya da formel durumlarda kendilerini ifade ederken bir rahatlık ve konfor yaşarken, küçük burjuva kökenli olanlar kendilerini dil piyasasının beklentilerine uydurmaya çalışarak bir kaygı ve gerginlik deneyimler ve bu da onların söylemlerine yansır (Bourdieu, 2014). Konuşurken doğru sözcükleri bulmakta zorlanmak, "ııı", "şey", "yani", "eee" gibi asalak sesler ve sözleri sıklıkla kullanmak veya daha az sözcük kullanarak konuşmayı kısa tutmaya çalışmak dilsel güvensizlik göstergeleri olarak yorumlanabilir.
- **Sessizlik:** Bir iletişim ortamında sessiz kalmayı tercih etme dilsel güvensizliğin en görünür ve en radikal biçimidir. Kendini iyi ve doğru bir şekilde ifade edemeyeceğini düşünen ve güvensizlik hisseden birey konuşmamayı ve sessiz kalmayı tercih edebilir. Değersizleştirici yargılamalara maruz kalmaktansa susmak daha iyidir diye düşünebilir. Sadece mecbur kaldığında, kendisine soru sorulursa söz almak isteyebilir. Konuşma tarzından dolayı utandırılmaktan, alay konusu olmaktan ya da olumsuz bir şekilde yargılanmaktan korkma sessizliğe yol açabilir (Boudreau, 2023). Konuşmaktan kaçınma, sessiz kalmayı tercih etme veya görünmez olmaya çalışma dilsel güvensizliğin belirgin belirtilerindendir.
- **Kendini küçümseme/değersizleştirme:** Dilsel güvensizliğin bir diğer göstergesi de kendi konuşma biçimini değersizleştirmedir. "İyi" ve "olması gerektiği gibi" konuşamadığını düşünen kişi "Zaten çok kötü konuşuyorum", "Türkçem çok bozuk" gibi söylemlerle kendini ele verir. Olumsuz yargılamalardan kaçınmak için kişi konuşmanın en başında konuşma biçimiyle ilgili açıklama yapma ihtiyacı duyabilir. «Baştan söyleyeyim, benim Türkçem çok iyi değil», «Aksanım için kusura bakmayın» gibi söylemlerle kendisini koruma altına almaya çalışır ve

kendince bir savunma yolu geliştirerek dışarıdan gelen eleştiri ve yargıların önüne geçmeye çalışır.

- **Bedensel durum (*hexis corporelle*):** İletişim sürecinde sözlü iletişim biçimleri (konuşma) kadar beden dili olarak da adlandırılan sözsüz iletişim biçimleri (jest, mimikleri duruş, vb.) de anlamın oluşumunda oldukça etkilidir ve içinde bulunduğu kültürün izlerini taşır. Zira insan kendini ifade ederken her zaman bedenini kullanır ve bu şekilde de çok şey söyleyebilir. Bazı durumlarda bu sözsüz ifade biçimleri sözlü biçimi destekler ve tamamlarken bazı durumlarda sözlü ifadelerle çelişir veya onları geçersiz kılar; yalan söylerken gözleri kaçırmak ya da çok üzgün olduğunu söylerken gülümsemek gibi. (Yüksel, 2025). Dilsel güvensizlik de bazı durumlarda kendini bedensel tepkilerde belli eder. Konuşma esnasında sesin titremesi, yüzün kızarması, elini kolunu nereye koyacağını bilememek, gözlerini kaçırmak ya da kullanılan aksan, ağız ve dudak hareketleri, jest ve mimikler bu rahatsızlığı ve güvensizliği gösterebilmektedir. Kişi güvensiz olduğunu söylemese bile ya da gayet rahat olduğunu söylese bile bu sözsüz ifade biçimleri genellikle onu ele verir. Bourdieu bu durumu “*hexis corporelle*” kavramıyla şu şekilde açıklamıştır:

Dille kurulan ilişki, bedenle kurulan ilişkiyle yakından bağlantılı görünüyor. (...) burjuva bireyin bedenle veya dille kurduğu ilişki, kendini evindeymiş gibi hissedenlere, piyasa yasalarının lehine işlediği kimselere özgü rahat bir ilişkidir. Rahatlık deneyimi neredeyse ilahi bir deneyimdir. Olması gerektiği gibi olduğunu hissetmek, örnek gösterilecek bir kimse olmak mutlakiyet hâlini deneyimlemektir. (...) Bu olması gerektiği gibi olma hissi, egemenlerin elde ettiği mutlak kazançlardan biridir. Tam aksine, küçük burjuvanın bedenle veya dille kurduğu ilişki ise çekingenlik ilişkisi olarak tabir edilebilecek bir ilişkidir, bir gerilim, kurallara aşırı derecede uyma çabası söz konusudur; her şeyi ya gereğinden fazla ya da gerektiğinden az yapar, sürekli diken üstündedir (Bourdieu, 2022, s. 160).

2.5 Dilsel Ayrımcılık ve Güvensizliğin Yapıtaşı Olarak Standart Dil

Standart dil, resmi iletişim durumlarında kullanılan dildir. Gazeteciler, yazarlar, öğretmenler ve entelektüellerin kullandığı dil ile somutlaşan bu standart, genellikle ölçüt olarak kullanılır ve bir tür ideal, taklit edilecek bir model olarak algılanır ve toplumun geneline dayatılır (Boudreau, 2023, s. 7). Standart aksan ve standart dil normu, dilsel güvensizliğe ve ayrımcılığa neden olan en önemli ve yaygın etmenlerdendir (Bergeron, Blanchet & Lebon-Eyquem, 2022; Roussi, 2009). Aksan, dilbilimsel teknik özelliklerinin

ötesinde belirli bir konuşma tarzına yapılan genel bir atıf olarak tanımlanabilir. Genellikle her toplumda standart dil ve aksansız telaffuz miti dolaşır. Oysa herkesin konuşma biçimi kendisine özgü ve diğerlerinden farklıdır. Toplumsal bir niteliği olan aksan, takdir edilme nedeni olabileceği gibi, alay ve damgalama, hatta ayrımcılığın da nedeni olabilir (Chnane-Davin & Cuq, 2021, s. 114). Her dilde, o dilin konuşucuları tarafından genel olarak kabul gören «iyi kullanım (*bon usage*)» miti vardır ve bu belli başlı stereotipler üretir. Bu stereotiplerin ardında dili iyi konuşmanın belirli yolları olduğu ve diğerleriyle kıyaslandığında bunlara uymayanların kınanması gerektiği fikri yatmaktadır. Tüm konuşmacılar, bir biçimden kaçınılması ve diğerinin takdir edilmesi gerektiğine karar vermelerini sağlayan bir tür kendiliğinden norma sahiptir: «Böyle söylenmez, böyle söylenir» gibi (Calvet, 1993, s. 32). Dilde standartlaşma (dillerin ve kimliklerin standardizasyonu) olarak da adlandırılan bu durumun tarihi öncelikle matbaanın icadına ve 1492’de İspanyol filolog Nebrija’nın modern Avrupa dillerindeki ilk dilbilgisi kitabı olan *Gramática de la Lengua Castellana*’yı yayımlamasına kadar uzanır. Nitekim basılı kitapla birlikte yöresel diller standartlaştırılmış ve sistemleştirilmiş, konuşulan ve duyulan dille okunan dil arasında bir farklılık ortaya çıkmıştır (Eisenstein, 2024). Illich ve Sanders (2015) *Abc: Aklın Modernleşmesi* adlı eserlerinde, Kristof Kolomb’un Amerika’yı keşfettiği deniz seyahatine çıkmasından on beş gün sonra yayınlanan bu dilbilgisi kitabıyla, İspanyol tebaasının dillerini standartlaştırarak kontrol etmeyi amaçlayan bir yöntem tasarlandığını ifade eder. Krallığa katılacak olan yerel halkların üzerinde kontrol ve hakimiyet kurma amacıyla “resmi ve öğretilen bir dil” kullanma yöntemi benimsenmiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte ise ortak, ulusal bir kimlik inşa etme sürecinde resmi ulusal bir dili yaygınlaştırma adımları hız kazanmıştır. Böylece dil, kültürün ve ulus devletin bir temsilcisi haline gelmiş, aynı zamanda kendini ve başkalarını kategorize etme işlevi de kazanmıştır (Kasap, 2021). Standartlaştırma, en basit haliyle, bir dil topluluğuna diyalektal bir normun dayatılması ve devlet ve eğitimle olan bağlantıları sayesinde belirli bir dilin en iyi ve en meşru biçimini temsil eden özel bir konuşma biçiminin yaygınlaştırılması olarak tanımlanabilir (Costa, 2021). Aynı dilin farklı ağız ve değişkelerinden birisinin, ki bu genellikle başkentlerde toplumsal etkisi yüksek kişilerin konuştuğu biçimdir, devlet dili olarak “resmi dil” ve “standart dil” olarak benimsenmesiyle birlikte kabul edilen bu versiyon devlet kurumları tarafından yukarıdan aşağıya doğru dayatılır ve toplum tarafından kabul edilmesi sağlanır (Demirci, 2020, s. 220). Bu sürecin sonucunda standartlaştırılan değişke ve diğerleri arasında hiyerarşik bir

ilişki kurulduğu, standart olmayan değişkelerin ve dillerin pek çok toplumsal kurumda kabul görmediği ve değersizleştirildiği söylenebilir. Fairclough (2015) dildeki bu tekilleştirme ve kapitalizm arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, emtia üretiminin tam olarak tesis edilmesi için birleşik bir iç pazarın gerekliliğinin dilde standartlaşmaya yol açtığını ileri sürmektedir. Bu standardizasyonun, kapitalizmin gözde biçimi olan ulus-devlet ve ulus olma bilinci için ekonomik olduğu kadar politik ve kültürel olarak da önemli olduğunu vurgulamıştır. Ne yazık ki bu standart dil normu farklı kullanım biçimlerini ve aksanları ötekileştirici bir özelliğe sahiptir. Örneğin Standart İngilizce pek çok toplumda diğer İngilizce lehçelerinden çok daha fazla statü ve prestije sahiptir (Trudgill, 2000). Standart İngilizce “doğru” İngilizce olarak kabul edilir ve diğer sosyal diyalektler hem “doğruluk” kriterine uygun olmadığı için hem de onu konuşanların -çoğu durumda kapitalist toplumlardaki işçi sınıfıdır bu- yaşam tarzlarını (kaba, dağınık, bayağı, ilkel olarak) yansıttığı için damgalanır (Fairclough, 2015).

Bir diğer örnek Kanada Fransızcası için verilebilir; Standart Fransızcadan oldukça farklı olduğu için Kanada Fransızcası özellikle aksandan dolayı Standart Fransızcadan aşağı bir konuma yerleştirilir ve çoğu zaman alay konusu edilir. Bergeron, Blanchet ve Lebon-Eyquem’in (2022) Kanada’nın Ontario bölgesindeki üniversite öğrencilerinin dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık ile ilgili deneyimlerini araştırdığı çalışmanın sonuçları da katılımcıların %43’ünün dilsel ayrımcılığı deneyimlediğini ya da şahit olduğunu, %30’undan fazlasının ise dilsel ayrımcılığın bir sonucu olarak konuşurken otosansür uyguladığını göstermektedir. Etnoçeşitliliğin oldukça fazla olduğu Kanada’nın Québec bölgesindeki uluslararası öğrencilerin maruz kaldığı dilsel güvensizlik ve ayrımcılık deneyimlerinin incelendiği, Québec Üniversitesi tarafından desteklenen araştırmanın raporu da bu bölgeye gelen öğrencilerin konuştukları İngilizce ya da Fransızca dillerine ilişkin çeşitli nedenlerle güvensizlik ve kaygı yaşadığını, farklı bir aksana sahip olmanın ya da bölgede konuşulan dile yeterli düzeyde hâkim olmamanın öğrencilerde ayrımcılığa uğrama korkusuna neden olduğunu ve topluma uyumlarını zorlaştırdığını ortaya koymuştur (Houle vd. 2023). Görüldüğü gibi aksandan dolayı yaşanan ayrımcılık yabancı bir dil konuşurken olduğu gibi anadilini konuşurken de yaşanabilmektedir. Zira her dilin kendi içerisinde de farklı değişkeleri vardır. Geleneksel toplumdilbilimde dil, ağız ve lehçe kavramlarıyla ifade edilen dil kullanım farklılıkları günümüz değişkeci toplumdilbilim alanyazınında “değişke” ya da “dil değişkesi” olarak adlandırılmaktadır.

“Bir dilin kendi içinde toplumsal ve coğrafi etmenlere bağlı olarak birden fazla dil değişkesi barındırması” dil değişkenliği (İng. *language variation*) olarak tanımlanmaktadır (Yağlı, 2023, s. 8). “Birden fazla sözcüğün -başka bir deyişle dilbilimsel değişkenin- değişkenlik göstermesi ve toplumsal alanda benzer dağılıma sahip olması durumunda [ise] dil değişkesi (İng. *language variety*) ortaya çıkar” (ibid. s. 6): Plaza değişkesi, İstanbul değişkesi, Ankara değişkesi, vb.

Oysa farklı aksanlar, değişkeler ve konuşma biçimleri kültürel bir zenginlik olarak da kabul edilebilir. Ügümü Aktaş ve Ünsay’ın (2018) aksanlı Türkçe kullanan İletişim Fakültesi öğrencileriyle yaptığı çalışmanın sonuçları da katılımcıların aksanları nedeniyle kendilerini dezavantajlı ve dışlanmış hissettiklerini, hem eğitim hayatlarında hem de sosyal ilişkilerinde aksanlarının onlara sorun çıkardığını göstermiştir. Türkiye’nin farklı coğrafi bölgelerinden gelen ve geldikleri bölgenin aksanıyla konuşan katılımcılar, aksanları dolayısıyla öğretmenleri ve arkadaşları tarafından zaman zaman eleştirildiklerini, sektörde çalışmaya başladıklarında bu “bozuk Türkçenin” onlara engel oluşturacağını, kendilerini aksanları nedeniyle eksik ve yetersiz hissettiklerini ve bunun düzeltilmesi gereken bir şey olarak görüldüğünü ve gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların kimisi aksanını korumak ister ve bunu bir çeşitlilik olarak görürken, bazıları bundan rahatsız olduğunu ve aksanını düzeltmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Halbuki Canagarajah’nın (2018) da ifade ettiği gibi, homojen ve standart dil gerçekliğe uygun olmayan bir inşa ve mittir. Zira konuşma biçimleri çok çeşitlidir ve sabitlenemez. Standart konuşma biçimi bireyin tüm hikayesini ve ayırıcı özelliklerini gizler. Bu bakımdan standart dil tek tipleştiricidir, bireyin sosyo-politik bağlamını görmezden gelir ve tüm farklılıkları gizleyerek herkesin aynı olduğu izlenimini yaratır. Bu biçime uymak isteyen ama uyamayanlarda ise bir dışlanma, yabancılaşma ve güvensizlik hissi oluşmasına zemin hazırlar.

2.6 Dil İdeolojileri, Dile Dair Temsiller ve Dilsel Güven(siz)lik

Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi dil, hegemonya ve ideoloji kavramları birbirleriyle oldukça yakın ilişki içerisindedir. Dil(ler)e dair ideolojiler ve temsiller göç sürecinde farklı dillerin kesişmesiyle birlikte devreye girerler. Göçmenlerin gündelik hayat pratiklerinde kullandıkları dil, bu dillere dair kendilerinin sahip oldukları temsiller ve ev sahibi toplumun ideoloji ve temsilleri bu süreçteki iletişimi oldukça etkilemektedir. Saygı ve Erduyan (2023), ev sahibi toplumda var olan dilsel inanç, ideoloji ve ön

yargıların yeni gelenleri tanıma çabalarını zorlaştırdığını göstermiştir. Ayrıca göçmenlerin dilsel güvensizliği, çevresinde konuşulan diller ve bu dillerin kullanımına ilişkin yaygın algı ve temsillerle yakından ilgilidir. Dilsel güvensizliğin göstergelerinden birisi olan aşırı düzeltme davranışını düşünürsek, bu davranışın dilbilgisi kurallarının eksik bilgisinden ziyade aşırı gayretten kaynaklandığını, dilin doğru ve prestijli biçiminin kullanımı konusunda az çok takıntılı olan konuşucu topluluklarında görüldüğünü ifade etmiştik. Bu durumda bu gerilimin ve güvensizliğin kaynağına inerek dil kullanımına dair meşru normun ayrıcalıklı niteliğini vurgulayan *pürist* ve korumacı temsiller karşımıza çıkar (Boyer, 2021). Başka bir ifadeyle, toplumsal olarak kabul gören ve yayılan “temiz”, “düzgün”, “saf” ve “prestijli” dile dair görüşler ve kabuller, bu temsilleri içselleştiren fakat bu biçimlere erişemediğini düşünen kişilerde güvensizlik ve tedirginlik oluşturabilmektedir. Bireyin kendi dili ve başkalarının dili hakkındaki algıları, özellikle dil konularının sıklıkla tartışıldığı bir ortamda, özellikle hiyerarşik ilişkiler içinde bir arada var olan birkaç dilin bulunduğu bölgelerde, kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynar (Boudreau, 2023). Bu temsiller de sosyal, politik ve dilbilimsel ideolojilerle oldukça bağlantılıdır. Dil ideolojisi en basit haliyle “diller hakkında yaygın olan inançlar” olarak tanımlanabilir (Boudreau, 2023, s. 29). Dil ideolojileri sadece dillerle ilgili dolaşan fikirlerle sınırlı olmayıp, söz konusu toplulukların ulusal çıkarları tarafından harekete geçirilen sosyal ve politik yapılarla da iç içedir (ibid.). Woolard (1998, s. 3) dil ideolojisini “sosyal bir dünyada dil ve insanların kesişimini açık veya örtük olarak yorumlayan temsiller” olarak tanımlamıştır. Dil ideolojileri sadece dille ilgili olmayıp; dilin kimlikle, estetikle, ahlakla ve epistemolojiyle olan bağlantılarıyla da ilgilidir. Ayrıca birey, toplumsal grup ve toplumsal kurumlar arasındaki bağlantı da bu çerçevede önemlidir (ibid.). Salzmann’a (2007, s. 260) göre ise dil ideolojisi, “sosyal biçimler ile konuşma biçimleri arasında aracılık eden bir bağlantı” olarak kabul edilebilir. Silverstein (1979’dan akt. Altınsoy, 2021, s. 312) ise dil ideolojilerini “dil kullanıcıları tarafından bir dilin yapısını ve kullanımını algılama biçimlerini rasyonalize etmek veya gerekçelendirmek için ifade edilen dil hakkındaki inançlar bütünü” olarak tanımlamıştır. Canagarajah (2018, s. 50) dillere iyi ya da kötü olarak değer atfetmenin aslında dil ideolojileriyle ilgili olduğunu ve bu ideolojilerin dilleri yaratıcı ya da sınırlayıcı hale getirebildiğini hatırlatmaktadır. Onun da dile getirdiği gibi dil ideolojileri, bir dili oluşturan unsurlara, dilin nasıl kullanıldığına ve nasıl değer kazandığına dair değerler ve varsayımlardır. Canagarajah dilleri normatif, birbirinden ayrı, ana dil konuşurlarının mülkiyetinde ve

diğer sembolik sistemlerden üstün olarak ele alan tek dil ideolojilerini “kötü mitler (*evils myths*)” olarak; dil ötesi (*translingual*) ideolojileri daha kapsayıcı, yaratıcı ve eleştirel olan iyi mitler olarak değerlendirmektedir (ibid.).

Neden bir dili önemli ya da önemsiz; meşru ya da gayri meşru, düzgün ya da bozuk olarak nitelendirdiğimiz sorusunun cevabını dilin konuşulduğu tarihsel, politik ve kültürel bağlamla ilişkilendirmeden vermek mümkün değildir. Bireyin konuştuğu dile dair algılarını şekillendiren pek çok faktör bulunmaktadır: hem bireysel yaşantılar hem de sosyo-politik ve kültürel ortam bireyin dile dair temsillerini şekillendirir. Sosyal aktörler olarak bireylerin dil pratiklerini nasıl algıladıkları, kategorize ettikleri, adlandırdıkları, onlara değer ve anlamlar attettikleri ve bunları tüm toplumsal süreçlere nasıl dahil ettikleri ve kullandıklarını açıklayan kavram toplumsal ya da toplumdilbilimsel temsildir. Toplumdilbilim ve eleştirel söylem analizi çalışmalarında son yıllarda “*ideoloji*” kavramının işlevinin ve anlamının aşınması nedeniyle tercih edilmediği ve “*doxa*” ya da “*temsil (représentation)*” kavramlarının öne çıktığı görülmektedir (Charaudeau & Maingueneau, 2002). Temsil kavramı çok geniş bir anlam taşır ve dilbilim, sosyoloji, felsefe, psikoloji gibi birçok disiplinde önemli bir yer tutar. Temsil, göstergebilimsel (Saussure’ün kuramından hareketle) bağlamda bilişsel temsil veya daha geniş anlamıyla sosyal temsil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilişsel temsil “göstergelerin kullanıcının zihinde ortaya çıkardığı bir imge” (Ducrot & Todorov, 1972, s. 134) veya “gerçekliğin zihinsel izi” (Ferreol vd., 1995, s. 243) olarak tanımlanırken, sosyal temsil toplumsal olarak geliştirilen ve paylaşılan, gerçekliğimizin yapılandırılmasına katkıda bulunan ortak duyu hakkındaki bilgi (ibid., s. 242) anlamına gelir. Yunanca kökenli *doxa* kavramı ise, “şeyler ya da insanlar hakkında söylenen yaygın görüş” olarak tanımlanabilir. Doxa, toplumsal olarak baskın olan, doğruluğu kesin olmayan, çoğunlukla günlük dilde kendisine yer bulan bir dizi temsilden oluşan *ortak duyuyu (common sense)* ilişkilidir (ibid. s. 197). *Sosyal temsil (représentation sociale)* kavramı ise Durkheim’in *kolektif temsil (représentation collective)* kavramından türemiştir. Farklı şekillerde adlandırılrsa da bu kavramlar anlam, gerçeklik ve onun görüntüsü arasındaki ilişkiyi inceler. Sosyal temsiller, “aynı gruba mensup bireyler tarafından belirli bir toplumsal nesneye ilişkin olarak üretilen ve paylaşılan tüm inanç, bilgi ve görüşleri kapsar” (Guimelli, 1999’dan akt. Charaudeau & Maingueneau, 2002, s. 503). Sosyal temsil, pratik için ve pratik tarafından oluşturulan, gerçekliğimizin yapılandırılmasına katkıda bulunan, toplumsal

olarak geliştirilmiş ve paylaşılan ortak duyu hakkındaki bilgi olarak tanımlanabilir. Gerçekliğin inşasına katkıda bulunan sosyal temsiller hem psikolojik hem de sosyal bir sürecin ürünü ve sonucudur. Hangi biçimi almış olurlarsa olsunlar (mitler, ritüeller, bilim, din, ideoloji, vb.) sosyal temsillerin ortak özelliği, günlük gerçekliği düşünme ve yorumlama biçimleri olmalarıdır (Ferréol vd., 1995, s. 242). Kolektif olarak üretilen ve simgelerle ifade edilen bu temsiller bir kişi ya da bir şey hakkında olabileceği gibi dile dair de olabilmektedir. Bazı diller, diyalektler ya da belirli konuşma biçimleri hakkındaki kültürel olarak inşa edilmiş temsillerimiz duygu ve davranışlarımızı, dili kullanma biçimimizi etkileyebilir.

Canut (1995) ise öznel dil ile olan kişisel ilişkisini “dilsel imgelemin (*imaginaire linguistique*)” yansıttığını söyler. Dilsel imgelemin ise “epilenguistik söylemler aracılığıyla tanımlanabilen, öznel dil ve dil uygulamalarına ilişkin temsillerini karakterize eden öznel değerlendirme standartları kümesi” olarak tanımlar (akt. Roussi, 2009, s. 40). Epilenguistik söylem, kişinin kendi konuşma şekli ve iletişim eylemi arasındaki ilişkiye odaklanır. Epilenguistik söylem, “belirli bir formel dil bilgisi gerektirmeyen, bireylerin kendilerinin veya başkalarının konuşma biçimleriyle ve dilleriyle ilgili öznel değerlendirmeleri” olarak tanımlanabilir (Canut, 1998, s. 70; Dubois vd., 2012, s. 184). Bu söylemi, kişilerin kendi dilleri veya başkalarının konuşma biçimleri hakkındaki kişisel fikirleri ve yorumları olarak düşünebiliriz. Bu tür değerlendirmeler için resmi dil bilgisi kurallarına ihtiyaç yoktur. Daha çok, dil ve konuşma hakkındaki öznel, kişisel yargıları ifade eder.

Epilenguistik davranışlar ise, dil ideolojisinin örtük tezahürleridir: bir çocuğu konuşma biçimi nedeniyle azarlamak, bir dil biçimine gülerek veya hayranlık dolu mimiklerle tepki vermek, anlamıyormuş gibi davranmak veya başka bir dili anlamaya çaba göstermek, belirli bir dil biçimini seçmek veya bir dilin kullanımını tercih etmek gibi” (Blanchet, 2017, s. 48). Kısaca özetlemek gerekirse, sosyal temsiller adından da anlaşılacağı üzere toplum tarafından üretilen ve paylaşılan bir ortaklığa gönderme yaparken, epilenguistik temsiller daha bireyseldir ve bireysel görüş ve davranışlara gönderme yapar. Bu çalışmada katılımcıların kullandıkları dillere dair toplumsal ve dilsel temsilleri anlamada, onların epilenguistik söylemleri dikkate alınmış ve yorumlanmıştır. Zira epilenguistik söylemler ve davranışlar bireylerin kullandıkları dillere dair tutum ve temsillerini yansıtan zengin bir içerik sunmaktadır. Biz de çalışmamızda ideoloji kavramı yerine

temsil kavramını kullanmayı tercih ederek dilsel güvensizlik deneyimini dolaylı olarak etkileyebileceğini düşündüğümüz dile dair temsillerin izini sürüyoruz. Dillere dair sosyal temsiller önceden belirlenmiş sabit görüş ve inançlar olmadığı için ve bağlama göre değiştiği için katılımcıların söylemleri aracılığıyla ortaya çıkan temsillerin bulgular kısmında detaylı bir şekilde ele alınması uygun görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

“Yuvası dağılanın yurdu genişlermiş.”²

2 BATI AVRUPA’DAN TÜRKİYE’YE GERİ DÖNÜŞ GÖÇÜ

2.1 Geri Dönüş Göçünü Tanımlamak

Geri dönüş uluslararası göç hareketlerinin bir halkası olarak hem bir son hem de bir ara durak olarak görülebilir. Özellikle son yıllarda üzerinde çokça konuşulan ve yazılan ulusötesi yaklaşım çerçevesinde geri dönüş bir son değil, daha ziyade bir ara durak olarak görülmektedir. Geri dönüş bazı durumlarda zorunlu olabilirken, bazı durumlarda ise tercih edilen bir süreçtir. Göç eden kişilerin neden geri döndüğü ve döndükten sonra bu dönüşün bireysel ve toplumsal etkilerinin neler olduğu sorusu, göçmenler neden göç eder ve bu göçün bireysel ve toplumsal etkileri nedir sorusundan daha günceldir ve daha az sorulmuştur. Geri dönüş göçü meselesi göç çalışmaları içerisinde özellikle 1960’lı yıllardan itibaren bilimsel araştırmaların konusu olmuş, uluslararası göçten farklılaşan yönleriyle gündeme gelmiştir. Özellikle 1980’ler sonrası göç alan ülkelerdeki “geri dönüş teşvik yasaları” bu alana ilgiyi artırmıştır. Bununla birlikte geriye dönüş göçü son yıllara dek diğer göç süreçlerine nazaran daha az çalışılmış ve araştırılmıştır. Son tahminlere göre 2010-2015 yılları arasındaki global hareketliliğin %26-31’ini geri dönüş göçleri oluşturmaktadır (Azose & Raftery, 2019’dan akt. King & Kuschminder, 2022).

Karmaşık ve çok katmanlı bir süreç olan geriye dönüşün adlandırılması, tanımlanması ve sınıflandırılması konularında da çeşitlilik oldukça fazladır. İngilizce literatürde geriye göç için “*counterstream migration*”, “*reverse migration*”, “*U-turn migration*”, “*homeward migration*”, “*remigration*”, “*return migration*” gibi çeşitli kavramlar kullanılırken; Türkçede ise “geriye göç”, “geri dönüş”, “yeniden göç”, “geri akış göçü”, “vatana dönüş” gibi farklı isimlendirmelere rastlamak mümkündür.

Bovenkerk geriye göçü (1974) “(...) insanların bir ülke veya bölgeye göç edip orada bir süre yaşadıkdan sonra köken ülkelerine (ya da bölgelerine) ilk defa geri dönmeleri” olarak tanımlamış ve geriye dönüş üzerine bazı tespitler yapmıştır. Ona göre “göç edilen mesafe ne kadar kısaysa, geriye göçün görülme oranı o kadar yüksektir; varılan ülkede (*place of destination*) kalış süresi uzadıkça, geri dönüş şansı azalır; köken ülke ile varılan ülke

² Tekin, L. (2019). *Manves City*. İstanbul: Can yayınları.

arasındaki iktisadi dengede yaşanan değişimler geriye göçün hacmini etkiler” (Bovenkerk, 1974’ten akt. Şirin Öner, 2012, s. 265). Geriye dönüş göçü üzerine ilk çalışanlardan biri olan Gmelch (1980, s. 136) ise en basit haliyle geriye göçü “göçmenlerin yeniden yerleşmek amacıyla anavatanlarına dönmeleri” şeklinde tanımlamıştır. Bununla birlikte tatil ya da uzun süreli bir ziyaret için eve dönen ancak kalıcı olarak dönme niyeti taşımayan göçmenlerin geri dönen göçmen olarak adlandırılmayacağını da vurgulamıştır.

King’e göre “geri dönüş göçü, belirli bir süre yurt dışında ya da başka bir bölgede yaşadktan sonra göçmenlerin kendi ülkelerine veya geldikleri bölgeye geri dönmeleridir” (2022, s. 3). King bu tanımda geri dönüş göçünü kısa süreli göçlerden ayırmak amacıyla “belirli bir süre” ifadesini kullanmıştır. Erdal (2017: 104’ten akt. King & Kuschminder, 2022, s. 3) ise bu süreyi “en azından bir yıl” olarak ifade etmiştir. Onun tanımına göre geri dönüş göçü “göçmenlerin en az bir yıl aradan sonra köken ülkelerine geri dönme hareketine atıfta bulunur”.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) geriye göçü nedenlerine göre üç başlık altında toplamaktadır. Bunlar; bireylerin kendi özgür kararları ile almış oldukları ‘gönüllü’, çeşitli geriye göç teşvik yasaları ile alınan ‘destekli’ ve yasal/hukuksal nedenlerle kalmanın mümkün olmadığı durumlarda gerçekleşen ‘zorunlu’ geriye göç şeklinde tanımlanmıştır (IOM, 2004’ten akt. Rittersberger-Tılıç vd. 2012, s. 288). Eğer göçmen geri dönüş kararı aldıktan sonra yetkililerle isteyerek iş birliği yaparsa, bu geri dönüş gönüllü geri dönüş olarak; aksi takdirde zorunlu geri dönüş olarak adlandırılır. Gönüllü geri dönüş, (ev sahibi ülkenin mali/lojistik desteği ile) destekli veya desteksiz olabilir. Yoğun göç alan ülkeler son yıllarda göçmenlerin geri dönüşünü teşvik eden yasalar çıkarmakta ve bu süreçte yeniden uyumu kolaylaştırmak için geri dönen göçmenlere destek sunmaktadır. Eurostat (2024) verilerine göre, 2023 yılında tüm geri dönüşlerin %43,1’ini gönüllü geri dönüşler oluşturmuştur. Geri dönüş göçüne dair istatistikler de çoğunlukla destekli ve gönüllü ya da zorunlu tutulan geriye göç kapsamında tutulabilmektedir. Bu çalışmada Avrupa’dan Türkiye’ye doğru gerçekleşen Türkiye kökenli göçmenlerin çocuklarının göçü gönüllü ve desteksiz geriye göç kapsamındadır. Bu nedenle bu göçmen grubuna dair net bir istatistiki veriye ulaşmak mümkün olmamaktadır.

2.2 Geri Dönüş Göçü Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar

Göç olgusu çok çeşitli biçimlerde tanımlandığı gibi çok farklı şekillerde sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmaların daha çok geriye göçün nedenleri, türleri ve etkileri temel alınarak yapıldığını söyleyebiliriz. Uluslararası göç hareketliliği sürecinin bir alt boyutu olan geriye dönüş göçü üzerine çeşitli teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan bazıları geriye dönüş göçünün ekonomik yönlerine odaklanırken, bazıları ise bireysel, sosyal ve yapısal boyutlarına odaklanmaktadır. Geri dönüş göçü gözlemlenebilen ve/veya gözlemlenemeyen pek çok faktörden etkilenen karmaşık ve çok katmanlı bir süreçtir. Geri dönenlerin kim olduğu ya da neden döndüğü üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Göç veren ve göç alan ülkenin koşulları, göçmenlerin yaşları, cinsiyetleri, eğitim düzeyleri, ekonomik gelirleri, toplumda elde ettikleri statü, aile ve arkadaşlık ilişkileri, gelecek beklentileri gibi pek çok faktör bu süreci etkilemekte ve incelenen grupları farklılaştırmaktadır.

Bu alanda ilk akla gelen isimlerden birisi geriye dönüş göçünü kuramsal bir çerçevede ele alan Cassarino (2004)'dur. Cassarino (2004) geriye dönüş göçünü neoklasik ekonomi, emek göçünün yeni ekonomisi, yapısalcılık ve ulusötesi yaklaşım gibi farklı yaklaşımlar çerçevesinde incelemiştir. Biz de onun sınıflandırmasını temel alarak geriye dönüş göçünü açıklamaya çalışacağız. Bu sınıflandırmaya ek olarak son yıllarda giderek göz önüne çıkan “yaşam tarzı göçü (*lifesytle migration*)” de kısaca ele alınacaktır.

2.2.1 Neoklasik ekonomi yaklaşımı

Neoklasik ekonomi yaklaşımı uluslararası göç kararını ekonomik nedenlere bağlı olarak açıklamaya çalışır. Bu yaklaşıma göre “uluslararası göç hareketinin birincil mekanizmaları işgücü piyasalarıdır” (Güllüpınar, 2012, s. 59). Birey ekonomik bir kazanç elde etmek hedefiyle yurtdışına göç eder ve eğer hedeflediği kazancı elde edemezse geriye dönüş göçü kaçınılmaz olur. Bu yaklaşıma göre göçmenler, yüksek ücret beklentisiyle yola çıkar ve eğer bu beklenti, işsizlik ya da beklenenden daha düşük maaş gibi nedenlerle gerçekleşmezse geri dönüş kararı alınır. Başka bir ifadeyle göç süreci başarısızlıkla sonuçlanır ve hedefine ulaşamaz (Constant & Massey, 2002; Cassarino, 2004). Bununla birlikte, göç edilen ülkeden elde edilecek verimi etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Taşınma masrafları, yeni bir dil öğrenme gereği, psikolojik sıkıntılar, varsa eğer çocukların eğitimi, sosyal çevreyle ilişkiler gibi pek çok faktör de göç sürecinin

ekonomik anlamdaki başarısını etkileyecektir (Abadan-Unat, 2002). Neoklasik modelde, göç kararını etkileyen sosyal ağlar da genellikle maliyet unsuru olarak değerlendirilir. Göçmenin göç edilen ülkede kurduğu bağlar ekonomik maliyeti azaltırken, köken ülkesinde kurduğu bağlar göç edilen ülkede yaşama maliyetini artırır. Dolayısıyla geri dönüşün de maliyetini düşürerek dönüşü kolaylaştırır (ibid.). Bu yaklaşımın mantığına göre köken ülkeleriyle bağları daha yoğun olanların, örneğin akraba ve arkadaşlık ilişkilerini sürdürenler, kazandıkları parayla köken ülkede yatırım yapanlar ya da ailelerine düzenli para gönderenlerin, geri dönme ihtimali daha yüksek olacaktır. Wahba (2022) ise geri dönüşün arkasında yatan ekonomik nedenleri şöyle sıralamıştır: göçmenler köken ülkelerindeki yüksek alım gücü nedeniyle orada harcama yapmayı tercih edebilirler, göç edilen ülkede hedefledikleri birikime ulaşamamış olabilirler ya da göç sırasında edildikleri bilgi ve becerileri köken ülkelerinde daha kârlı bir şekilde kullanmak isteyebilirler.

Göçü ve geri dönüşü ekonomik kazanç perspektifinden açıklamaya çalışan bu yaklaşımda göç, bireysel düzeyde değerlendirilir ve toplumsal bağlam göz ardı edilir (Cassarino, 2004). Ayrıca bu kuram göç edilen ülkede başarılı olmuş ve hedeflerine ulaşmış göçmenlerin de köken ülkelerine döndüğü durumları açıklamakta yetersiz kalır.

2.2.2 Yeni emek göçü ekonomisi (YEGE)

Yeni emek göçü ekonomisine göre geri dönüş, göçmenlerin daha yüksek gelir elde ettiği, birikim yaptığı ve aynı zamanda gelirlerinin bir kısmını ailelerine düzenli olarak havale ettikleri başarılı bir göç deneyiminin doğal sonucudur. Neoklasik modelin aksine onlar geri dönüş göçünü iyi planlanmış bir göç projesinin parçası olarak görürler (Cassarino, 2004, s. 256). YEGE, göç kararını bireyden ziyade hane halkı düzeyinde ele alır ve göçü bireysel bir başarısızlık olarak değil; hesaplanmış ve planlanmış bir karar olarak görür. Geri dönüş, hedeflenen gelir ve birikim düzeyine ulaşıldığında, yani göç deneyimi başarılı olduğunda gerçekleşir. Bu modelde para havaleleri (*remittances*), hane kaynaklarını çeşitlendirme ve riskleri azaltma stratejisinin parçasıdır. Ayrıca göçmenlerin geri dönme ihtimali, yurt dışında daha çok çalışmaları, daha fazla birikim yapmaları ve beceri kazanmaları gibi davranışsal kalıpları da etkiler (ibid.). Bu yaklaşıma göre insanlar yurt dışında belirli bir süre yaşamak/çalışmak için geçici olarak göç eder ve birikim yapmayı hedefler. Kazançlarını ya havale yaparak eve gönderirler ya da döndükten sonra harcamak üzere biriktirirler. Yani geri dönüş başarısızlık değil, sürecin planlanan bir

parçasıdır. Bu yaklaşıma göre geri dönen göçmenler hedeflerine ulaşmış, başarılı kişilerdir (Constant & Massey, 2002).

Neoklasik yaklaşıma göre göçmenlerin nihai hedefi yurtdışında kalıcı olarak yerleşmek ve gelirlerini artırmakken, YEGE modeli göçmenleri daha geçici olarak görür; onların eve ve aileye geri dönme motivasyonu daha yüksektir. Constant ve Massey (2002) Almanya'daki göçmenlerin geri dönüş motivasyonlarını Neoklasik Ekonomi ve Yeni Emek Göçü Ekonomisi modellerinden yola çıkarak incelemişlerdir. Geri dönüş motivasyonlarını etkileyeceği düşünülen, insan sermayesi (kişisel ve karakteristik özellikler), işe harcanan çaba (haftalık çalışma saatleri), işe bağlılık, sosyo-ekonomik başarı, Almanya'ya bağlılık ve köken ülkeye bağlılık gibi çeşitli belirleyicileri değişken olarak ele almışlardır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre göç etme kararı Almanya'ya yönelik çok çeşitli bağlardan — sosyal (eş veya çocukların varlığı), politik (Alman vatandaşlığı), psikolojik (kendini Alman gibi hissetme) — güçlü biçimde etkilenmektedir. Aynı şekilde, geri dönüş göçü de menşe ülkeye yönelik sosyal (eş veya çocukların yurtdışında olması) ve ekonomik (yurtdışına para gönderme) bağlardan güçlü şekilde etkilenmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmanın verileri göçmenlerin Almanya'ya çalışmak için geldiklerini ve düşük ücretler ve düşük statü nedeniyle yerleşmekten vazgeçmediklerini; yalnızca Almanya'daki işlerini kaybettiklerinde ve aynı zamanda anavatanla güçlü sosyal ve ekonomik bağlara sahip olduklarında ve Almanya ile sosyal, politik veya psikolojik bağları bulunmadığında geri döndüklerini göstermektedir.

Her iki ekonomik yaklaşım göç ve geri dönüş kararlarını anlamada önemli katkılar sunmuş olsa da eksik kaldığı bazı yönlerden dolayı eleştirilmiştir. Bu modeller yalnızca finansal ve ekonomik nedenlere odaklanarak sosyal, siyasal ve psikolojik etmenleri göz ardı etmiştir. Ayrıca bu modellerde sadece ilk kuşak göçmenlerin kararları dikkate alınmış, ikinci ve sonraki kuşaklara dair bir analiz yapılmamıştır (Künüroğlu, 2015). Her iki yaklaşım da geri dönüş kararının "neden" ve "ne zaman" alındığına odaklansa da, "nereye" dönüldüğü sorusu üzerinde durmaz. Göçmenin geri döndüğü toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik bağlamı yeterince dikkate alınmaz. Bu da geri dönüş deneyimlerini izole ve bireysel göstermekle kalmaz, aynı zamanda stratejilerin yerel koşullara göre nasıl şekillendiğini göz ardı eder. Son dönem ampirik araştırmalar, geri dönüş göçünün başarı/başarısızlık ikiliğiyle tam olarak açıklanamayacağını ortaya koymuştur. Geri dönüş

kararları, göçmenin sosyal ilişkileri, toplumsal aidiyeti, yerel kurumlarla etkileşimi gibi çok daha karmaşık dinamiklerle belirlenmektedir (Cassarino, 2004).

2.2.3 Yapısalcı yaklaşım

Yapısalcı yaklaşım, geri dönüşün yalnızca göçmenin bireysel deneyimine referansla değil, aynı zamanda menşe ülkelerdeki sosyal ve kurumsal faktörlere referansla da analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Aslında, geri dönüş aynı zamanda bir bağlam meselesidir. Emek göçünün yeni ekonomisi yaklaşımında olduğu gibi, yapısalcı yaklaşım da geri dönüş kararında ve göçmenin geldiği topluma yeniden entegrasyon sürecinde, geri dönen kişinin beraberinde getirdiği finansal ve ekonomik kaynakların ne denli önemli olduğunu ortaya koyar. Geri dönen bireyin başarısı ya da başarısızlığı, geldikleri ülkenin ekonomik ve toplumsal gerçekliği ile göçmenin beklentileri arasındaki ilişki temelinde analiz edilir. (ibid. s. 257)

Neoklasik ekonomi yaklaşımının aksine, yapısalcı yaklaşım geri dönüş göçüne, geri dönenlerin döndükten sonra geldikleri toplumlar üzerinde etkili olup olamayacakları üzerinden odaklanır. Yukarıda açıklandığı gibi bu yaklaşımın analitik çerçevesi, geri dönüş göçünün ana ülkelerde yaratabileceği sonuçlara odaklanır ve bu analiz özellikle iki değişken temelinde yapılır: zaman ve mekân. Göçmenin göç edilen ülkede kaldığı/geçirdiği zaman ve geri döndüğü mekân, yerleşim yeri geri dönenlerin yeniden uyum sürecini etkileyen en önemli etmenler olarak görülmektedir (ibid). Geri dönüşün anlaşılmasında bağlamsal faktörlerin önemine vurgu yapan Cerase'nin (1974, s. 245-262) tipolojisi de bu yaklaşım içinde anılabilir. Cerase dört çeşit geri dönen tipi belirlemiştir ve bu tipoloji birinci kuşak göçmenler üzerinden yapılmıştır:

- **Başarısızlık dönüşü (return of failure):** Göçmenler ev sahibi topluma uyum sağlamakta zorlandıkları için başarısız olurlar ve geri dönerler.
- **Tutuculuk dönüşü (return of conservatism):** Göçmenleri göç etmeden önceki toplumsal konumlarını ve bağlarını korumak istedikleri için belirli bir miktar birikim yaptıktan sonra dönerler.
- **Emeklilik dönüşü (return of retirement):** Göçmenler belirli bir süre çalışıp emekli olduktan sonra anavatanlarına geri dönerler. Türkiye'den Avrupa'ya çalışmak için giden birinci kuşağın dönüşünün en yaygın nedenlerinden birisi budur.

- **Yenilikçilik dönüşü (return of innovation):** Bu kişiler göç ettikleri ülkeye iyi bir şekilde uyum sağlamış, başarılı olmuş ve çeşitli beceriler edinmişlerdir. Amaçları anavatana dönerek bilgi ve becerileriyle değişim yaratmaktır.

Yapısalcı yaklaşım geri dönenlerin ev sahibi ve aynı zamanda kaynak ülkedeki çevrelerle nasıl bağlantı kurduğunu sorgulamazken, göçmenlerin yaşadığı psiko-sosyal süreçleri de derinlemesine incelemediği için eleştirilmiştir (Künüroğlu, 2015, s. 22).

2.2.4 Ulusötesi yaklaşım

Ulusötesi yaklaşım, göçmenlerin ev sahibi ülkede yaşarken anavatanlarıyla, geri döndükten sonra ise ev sahibi ülkeyle kurdukları anlamlı ilişkileri gözlemlemek ve daha farklı kavramak amacıyla geliştirilmiş bir yaklaşımdır (Bilgili, 2022). Yapısalcıların ve YEĞE savunucularının aksine, geri dönüş, göç döngüsünün sonu anlamına gelmez. Ulusötesi yaklaşımın bakış açısına göre, göç öyküsü çizgisel değil döngüsel ve akışkan bir süreçtir ve geri dönüşle sona ermez; etkileri devam eder. Geri dönüş göçü, göçmenlerin yeniden entegrasyonunu kolaylaştırır; bilgi, deneyim, aidiyet ve ekonomik ilişkilerin taşındığı döngüsel bir toplumsal ve ekonomik etkileşim sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Göçmenlerin kimlikleri çok katmanlıdır zira onlar hem göç edilen hem de köken ülkeyle bağlarını devam ettirir ve geliştirirler. Özellikle geri dönen göçmenler iki ülke arasında gidip gelen ulusötesi aktörlerdir. Bazen ekonomik bağlarla, çoğu zaman ise aile ve arkadaşlık ilişkileri aracılığıyla her iki ülkeye aidiyet geliştirebilirler. Bu bağlamda ulusötesilik, göçmenlerin ev sahibi ve menşe ülkeleri arasındaki güçlü sosyal ve ekonomik bağları daha iyi anlamayı amaçlayan teorik ve kavramsal bir çerçeve sunmaktadır (Cassarino, 2004). Bilgili ve Erdal'ın (2025, s. 2) da ifade ettiği gibi ulusötesilik “uluslararası göç sırasında ve sonrasında, insanların, mekanların, pratiklerin ve duygusal bağların coğrafi mesafeler boyunca nasıl bağlantıda kaldığını” açıklamaya çalışır.

İvme kazanan küreselleşme süreciyle, küresel iletişimi mümkün kılan yeni iletişim araçlarının daha yaygın ve kolay ulaşılabilir bir hale gelmesi göçmenlerin göç ettikleri ülke ve köken ülkeleriyle iletişimini sürdürmelerini kolaylaştırmaktadır. (Sommerville, 2008). Özellikle birinci kuşak göçmenlerin köken ülkeleriyle güçlü bağlar kurduğu ve bunu sürdürdüğü bilinse de sonraki kuşaklar da anne babalarının bu bağlarını devam ettirmektedir. İkinci ve sonraki kuşak göçmenler de çoğu zaman köken ülkenin dilini

konuşmakta, tatillerde akraba ve aile büyüklerini ziyaret etmekte, yeni medyayı kullanarak köken ülkedeki gelişmeleri takip etmektedir. Kanada'daki Hindistan kökenli ikinci kuşak gençlerin ulusötesi bağlarını incelediği çalışmasında Sommerville (2008), Kanada vatandaşlığına ve Kanada toplumuna ait olma durumunda bile Hindistan kökenli Kanadalı gençlerin Hindistan'la bağ kurduğunu ve ulusötesi bağlarını sürdürdüğünü göstermiştir. Bu bağlar sadece sembolik değil aynı zamanda fizikseldir. Gençler telefon görüşmeleri, e-posta yazışmaları, mesajlaşma, Hindistan'a düzenli ziyaretlerle ulusötesi iletişimi sürdürmekte ve bu da onların kimlik inşa süreçlerini şekillendirmektedir.

Ulusötesi kimlikler göçmenlerin geldikleri yerlerden taşıdıkları kimliklerin, ev sahibi ülkelerde edindikleri kimliklerle birleşmesi sonucunda oluşur. Ulusötesiliğe göre, bu birleşim genellikle çatışan kimliklerin değil, çifte kimliklerin gelişmesine yol açar. Göçmenler ister ev sahibi ülkede ister geldikleri ülkede olsun, topluma dahil olma amacıyla toplumsal konumlarını müzakere etme kapasitesine sahip bireyler olarak görülür. Ulusötesi bakış açısı, göçmenlerin geri döndüklerinde “uyarlanmaya” (*adaptation*) ihtiyaç duyduklarını kabul eder. Bu uyarlanma süreci, göçmenlerin yurt dışında edindikleri kimliklerinden vazgeçmelerini gerektirmez. Elbette, geri dönen bireyler hem sosyal hem de mesleki düzeyde yeniden entegrasyonda zorluklarla karşılaşabilir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, geldikleri ülkedeki aileleriyle sürdürdükleri düzenli ilişkiler ve ulusötesi hareketliliği yansıtan gidip gelmeler, bu dönüş sürecinin daha planlı ve organize gerçekleşmesini sağlar. Göçmenler, geri dönüşün maliyet ve faydalarını başarıyla değerlendirebilirken, geldikleri ülkedeki sosyal, ekonomik ve siyasal gerçekliklerle temas, geri dönenlerin davranışlarını ve beklentilerini şekillendiren ulusötesi kimliklerin ortaya çıkmasına ve pekişmesine yol açabilir. Yani bir çifte aidiyet geliştirirler. Bazı durumlarda ise söz konusu bireyler her iki ülkeye de aidiyet hissetmeyebilir, her ikisini de “ev” olarak kabul etmeyebilir. Bu durumda “ev” kavramı fiziksel bir mekândan ziyade sosyal ve kültürel ilişkilerin ağırlık kazandığı bir çevreye gönderme yapar (Şirin Öner, 2012).

Göçmenler ulusötesi sosyal bir alan inşa ederler. Bu alan fikirlerin, uygulamaların ve kaynakların değiş tokuş edildiği ve dönüştürüldüğü çoklu ve birbirine bağlı sosyal ilişki ağlarını ifade eder. Bu bağlar bireylerin içinde bulundukları gerçek sosyal ilişkileri ifade eden “varoluş biçimleri (*ways of being*)” ve/veya anılar, nostalji veya hayal gücü yoluyla anavatanla kurulan bağ ifade eden “ait olma biçimleri (*ways of belonging*)” aracılığıyla

kurulabilir (Levitt & Glick-Schiller, 2004). Göç araştırmalarında ulusötesi bakış açısı göçmenlerin hem bireysel düzeyde (mikro), hem topluluk düzeyinde (mezo) hem de ulusal siyasete katılım gibi geniş ölçeklerde nasıl etkileşim kurduklarını görmeyi sağlar. Göçmenler sadece aile bağlarıyla değil, memleket dernekleri ve diaspora temsilciliği gibi yapılarla da köken ülkeleriyle ilişkilerini sürdürmektedir (Bilgili & Erdal, 2025). Bu ilişkiler para gönderimi, akraba ziyaretleri gibi somut pratikler üzerinden kurulabildiği gibi köken ülkenin dilini öğrenme, ulusal değerlerini benimseme veya idealleştirme gibi soyut biçimler aracılığıyla da kurulabilir. Bilgili (2022) ulusötesiliğin çeşitli boyutlarını aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır:

Tablo 2.1.

Ulusötesiliğin tür, kategori ve boyutları (Bilgili, 2022, s. 41)

Tür	Kategori	Boyut
Ulusötesi varoluş biçimleri (<i>Transnational ways of being</i>) Katılım ve dâhil olmanın farklı biçimlerini içeren davranışsal yönler	Sosyal ulusötesilik	Çevrimiçi sanal etkileşimler Telefon görüşmeleri Sosyal medya kullanımı Geri dönüş hareketleri
	Ekonomik ulusötesilik	Mali havalelerin gönderilmesi/alınması Mal gönderimi/alımı Anavatanda yatırım yapma
	Politik ulusötesilik	Ülke dışından oy kullanma Diaspora örgütleri / memleket derneklerinde yer alma
Ulusötesi aidiyet biçimleri (<i>Transnational ways of belonging</i>) Aidiyet ve bağlılık duygularını içeren duygusal yönler	Ulusötesi kimlik	Anavatan bağlılık ve aidiyet duyguları Anavatanla özdeşleşme Nostalji hissi ve geri dönme arzusu

Tablo 2.1’de gösterilen “sosyal ulusötesilik” kategorisinin alt boyutu olan “geri dönüş hareketleri” ve “ulusötesi kimlik” kategorisindeki “nostalji hissi ve geri dönme arzusu” aslında geri dönüş göçü ve ulusötesilik yaklaşımı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, geri dönen göçmenlerin ulusötesi bağlarının zaten var olduğu ve çoğunlukla bunun geri dönüşü teşvik ettiği söylenebilir. Bu bağlamda ulusötesi yaklaşım geri dönüş göçünü anlamak için bize güçlü bir perspektif sunmaktadır.

Ulusötesilik üzerine yapılan çalışmaların çoğu, göçmenlerin göç ettikleri toplum ve köken ülkeleri arasındaki ilişkilere odaklansa da, geri dönen göçmenlerin de döndükleri ülkeyle ulusötesi bağları devam etmektedir. Göç deneyimleri sırasında bireyler yeni sosyal ilişkiler kurar, bilgi, beceri ve deneyim kazanırlar ve bunları geri döndüklerinde beraberlerinde getirirler. Eğer bu ulusötesi bağlantılar, göçmenlerin yurtdışındaki günlük yaşamlarının ve ilişkilerinin bir parçası haline gelmişse, geri dönüşten sonra da sürme olasılıkları artar (Bilgili, 2022). Ayrıca, çifte vatandaşlık gibi yasal avantajlar veya iki dillilik göçmenlerin geri dönüşten sonra önceki ev sahibi toplumla güçlü bağlarını sürdürmelerini kolaylaştırabilir. Bilgili (ibid.) ulusötesi etkileşimlerin ve aidiyet duygusunun, geri dönen bireylerin yeniden uyum süreçleri üzerinde etkisi olabileceğini öne sürmektedir. Ona göre geri dönen bireylerin sürdürdükleri ulusötesi etkileşimler veya aidiyet, içinde bulunulan koşullara bağlı olarak uyum sürecini ya kolaylaştırabilir ya da zorlaştırabilir. Geri dönüş göçü ve ulusötesilik arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında Carling ve Erdal (2014), bu ikisinin farklı ama birbirini etkileyen süreçler olduğunu, ulusötesi bağların geri dönüş niyetlerini ve deneyimlerini şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Ayrıca geri dönüş ve yeniden entegrasyon gerçekleşince bile geri dönenler genellikle önceki göç ettikleri ülkelerle güçlü bağlarını sürdürerek tersine ulusötesi etkileşim içinde olmaya devam ederler (King & Christou, 2011; 2014). Tersine ulusötesilik bireylerin köken ülkelerine döndükten sonra, bu sefer eski göç ülkesiyle kurdukları sürekli ilişkileri ifade eder.

Göç bağlamında ulusötesi yaklaşım çok yeni bir kavram değildir. 1990'lerden itibaren ulusötesilik göç bağlamında incelenmekte ve tartışılmaktadır. Bugün güncel ve yeni olan ise küreselleşme bağlamında dijital yenilik ve teknolojilerin bu sürece olan etkisidir. Dijital teknolojiler ulusötesi iletişim ve ilişkileri oldukça kolaylaştırmış ve artırmıştır. Ucuz uçak biletleri, görüntülü telefon görüşmeleri, sosyal medya platformları ulusötesi ilişkileri köklü bir biçimde değiştirmiştir. Örneğin bu tezin yazarı Almanya'da yaşayan kuzenlerini 90'lı yıllarda iki üç yılda bir kez yaz tatillerinde görürken, şimdilerde yılda birkaç kez Türkiye ziyaretlerinde ama neredeyse her gün sosyal medya profillerinden görmekte ve iletişim kurmaktadır.

Ulusötesi sosyal alan ve ulusötesi kimliklerle ilgili en önemli araçlardan birisi, hareketliliği ve bağlantıyı sağlayan ve koruyan dildir. Göçmenlerin çift dilli, bazı durumlarda da çoğul dilli olması ulusötesi bağlarını güçlendirmektedir. Ulusötesilik

bağlamında birden fazla dili birlikte kullanma sürecine “diller ötesilik (*translanguaging*)” denilmektedir.

- **Diller ötesilik (*translanguaging*):** İlk olarak iki dilli ve çokdilli çocukların dil öğrenim ve kullanım pratiklerini inceleyen çalışmalar kapsamında kullanılan diller ötesilik (*translanguaging*) kavramı, insanların anlam yaratmak için birden fazla dili, dil değişkelerini ya da biçimlerini ve aynı zamanda farklı ortam ve duyuşsal kaynakları birlikte koordine etme süreçlerine işaret eder (Hua & Wei, 2020). “Trans-“ ön eki bu bağlamda dilsel sistem ve yapıların ötesine geçmeyi; iletişim bağlamının, kimliklerin, değerlerin ve ilişki kurma biçimlerinin de temsilini ifade eder. Ayrıca, bu ön ek, iletişimi bir dil ile ilişkili yerleşik normları ve ilişkileri dönüştüren bir süreç olarak ele almak olarak anlaşılabilir (Canagarajah, 2018). Bu perspektif çokdilli pratiklerin yapısal, bilişsel ve sosyokültürel boyutlarını bütüncül bir şekilde ele alır (ibid.). Çok dilli bireyler dilsel pratiklerini, geleneksel olarak varsayıldığı gibi iki bağımsız dil sistemi olarak değil, toplum tarafından iki ayrı dile ait olduğu varsayılan özelliklerle biçimlenmiş tek bir dilsel repertuar olarak kullanırlar (García & Li Wei, 2014, s. 2). Bu yaklaşım, özellikle iki dilli bireylerin dilleri nasıl esnek ve bütüncül bir şekilde kullandıklarını vurgular. Göç bağlamında düşündüğümüzde, özellikle çoklu ve bitişik kimliklere sahip olan ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin göç ettikleri ülkenin dili, ebeveynlerinden aktarılan miras dil ve sonradan öğrenilen yabancı diller arasında ulusötesi bağlar kurdukları ve kendilerine yeni bir dilsel kimlik oluşturdıkları görülmektedir. Bu anlamda diller arası geçişliliğin ulusötesiliğin göstergelerinden birisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira ulusötesi göçmenlerin kimlik ve aidiyet deneyimleri, sabit ulusal çerçeveleri aşan çoklu bağlamlarda kurulur. Bu çoğulluk, dilsel düzeyde diller ötesilik yoluyla görünür hale gelir; bireyler farklı diller arasında stratejik geçişlerle hem anlam kurar hem de çoklu kimliklerini ifade eder. Canagarajah (2018), ulusötesi sosyal alanlarda yaşamak ile çokdilli uygulamalara katılmak arasında bir bağlantı olduğunu, ulusötesi sosyal alanda yaşayanların çokdilli iletişim kurma eğilimi geliştirdiğini gözlemlediği ifade etmektedir. Yani, ona göre, topluluk veya ulus devlet sınırları arasında gidip gelmek, tek dilli dil ideolojileri veya uygulamalarıyla tatmin edilemeyen daha kozmopolit eğilimler, kimlikler ve ilgi

alanları geliştirmektedir. Bu bireyler “diller ötesi öznelere (*translingual subjects*)” olarak tanımlanabilir (ibid).

2.2.5 Yaşam tarzı yönelimli geri dönüş göçü

Gönüllü geri dönüş kapsamında ele alınan yaşam tarzı odaklı geri dönüş göçünün temel motivasyonları kişisel tercih ve yaşam tarzı değişikliğine dayanır ve en basit haliyle “daha iyi bir yaşam tarzı arayışıyla” insanların yer değiştirmesi olarak tanımlanabilir (Benson & O’Reilly, 2009, s. 608). Henüz yeni bir kavram olan yaşam tarzı göçü geç modern dönemin bireylerinin “kendini gerçekleştirme” arayışıyla ilgilidir. Yaşam tarzı göçmenleri, bu arayışta kimliklerini yeniden şekillendirme ve önceki sosyal rollerinden, taahhütlerinden ve kişisel bağlarından uzaklaşma fırsatları görürler (Kılınç, 2017).

Yaşam tarzı yönelimli göçmenlerin göç etmek için tercih ettikleri coğrafya göçün amacı ve hedefi hakkında çok şey söylemektedir. Benson ve O’Reilly (2009) yerleşilen coğrafya üzerinden üç tür göçmen tanımlamıştır: *konaklayan turist (residential tourism)*, *kırsal cennet arayıcısı (rural idyll seeker)* ve *burjuva bohem (bourgeois bohemian)*. Konaklayan turist genellikle Akdeniz kıyıları gibi güneşin ve denizin olduğu bölgeleri tercih eder; sağlıklı yaşam, huzur ve sakinlik arayışındadır. Kırsal cennet arayıcıları ise kırsal alanları tercih eder; dayanışma ve birliktelik ruhunu ararlar. Son olarak burjuva bohemlerin tercih ettikleri yerler ise daha çok spiritüel, sanatsal ve kültürel hedeflerini gerçekleştirebilecekleri yerlerdir. Onlar bohem bir hayat ve benzersiz kültürel deneyim hayal ederler. Sonuç olarak, turistik ve kırsal bölgeler genel olarak yaşam tarzı göçü için en çok tercih edilen başlangıç noktası olmaktadır.

Yaşam tarzı göçü geri dönüş göçü bağlamında da ele alınmaktadır. Türkiye’den Avrupa ülkelerine çalışmak için giden birinci kuşağın emeklilik göçünün de bir yaşam tarzı göçü olduğu söylenebilir. Yurtdışında kazandıkları birikimleriyle Türkiye’de özellikle sahil şeridinde ev alan birinci kuşak göçmenler, emekli olduktan sonra farklı ve daha konforlu bir yaşam için anavatanlarını tercih etmektedir (Adıgüzel, 2024). Bununla birlikte özellikle romantize edilmiş bir anavatan fikriyle büyüyen ikinci ve sonraki kuşaklar bir alternatif olarak köklerinin bulunduğu coğrafyada daha iyi bir yaşam tarzı bulabileceklerini düşünerek geri dönüş kararı alabilmektedir. İkinci ve sonraki kuşağın geri dönüş nedenlerini ve türlerini ele alan bazı güncel araştırmalar da yaşam tarzı göçünün sık rastlanan sebeplerden biri olduğunu göstermektedir (Hopyar, 2023; Kılınç,

2017; King & Kılınç, 2017). Nitekim Kılınç, Almanya'dan Antalya'ya dönen ikinci nesil göçmenlerin durumunu incelediği doktora tezinde yaşam tarzı yönelimli geri dönenleri “belirli diasporik/ulusal/etnik kimliklerden ve cinsiyet normlarından, aile/akrabalık bağlarından ve kültürel olarak belirlenmiş kısıtlamalar/görevlerden kaçarak bireysel hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ikinci neslin üyeleri” olarak tanımlamıştır (2017, s. 15).

2.3 Geri Dönüş Göçü ve Yeniden Uyum

Göçmenlerin göç ettikleri topluma uyum sürecinde pek çok faktörün etkili olduğu ve çok çeşitli alanlarda uyum sorunları yaşadıkları bilinmektedir. Göç edenlerin ev sahibi ülkede ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama uyum sağlamakta zorluklar yaşadığı, kimlik ve aidiyet sorunlarının bu süreci etkilediği pek çok çalışma tarafından ortaya konmuştur. Bu çalışmada uyum süreci geri dönen göçmenler bağlamında ele alınacak, özellikle de geri dönen ikinci ve sonraki kuşağın sosyokültürel uyumu üzerinde durulacaktır.

Pek çok çalışma, geri dönenlerin eve döndüklerinde yüksek düzeyde sıkıntı yaşadıklarını (Koser and Kuschminder, 2015; Sussman, 2000), özellikle geriye dönen ikinci ve sonraki kuşağın arada kalmışlık ve kimlik çatışmaları gibi pek çok uyum sorunuyla başa çıkmak zorunda kaldığını göstermektedir (King & Kılınç, 2014; Kılınç vd., 2022; Künüroğlu, 2015; Rittersberger-Tılıç vd. 2012).

Göç ve uyum denilince ilk akla gelen çalışmalardan birisi Berry'nin (1997) kültürlerarası karşılaşmalarda uyumu kültürleşme (*acculturation*) kavramı üzerinden açıkladığı çalışmasıdır. Bu çalışmada kültürleşme, farklı grupların karşılaşmalarından kaynaklanan kültürel değişimlere atıfta bulunur. Genellikle, karşılaşan grupların birinde diğerine göre daha fazla değişim görülür. Göçmenlerin de içinde bulunduğu çoğul toplumlarda baskın konumda olsun ya da olmasın tüm kültürel gruplar ve bireyler bu kültürleşme süreciyle yüzleşmek zorundadır. Kültürleşme sürecinde bireylerin ya da grupların benimsedikleri stratejiler, iki temel soruya verdikleri yanıtlara göre şekillenir: (1) Kendi kültürel kimliğimi ve değerlerimi sürdürmek istiyor muyum ve (2) Diğer kültürel gruplarla etkileşim kurmak istiyor muyum? Bu sorulara verilen “evet” ya “hayır” cevabı sonucunda dört farklı kültürleşme stratejisi ortaya çıkar (ibid. s. 9-10):

- **Asimilasyon:** Birinci soruya hayır, ikinci soruya evet cevabı veren bireyin kültürleşme stratejisi asimilasyon olacaktır. Yani göçmen kendi kültürel kimliğini

sürdürmek istemezken göç ettiği toplumun kültürüyle etkileşime girmeye isteklidir.

- **Ayrışma (separation):** Ayrışan kişi kendi kültürel kimliğini ve değerlerini korumak ister ama diğer kültürel gruplarla etkileşim kurmak istemez. Yani ilk soruya evet, ikinci soruya hayır cevabı verir.
- **Bütünleşme (integration):** Her iki soruya da verilen evet cevabının bütünleşmeye yol açması beklenir. Başka bir ifadeyle göçmen hem kendi kültürel kimliğini korumak hem de yeni grubun kültürüyle etkileşim kurmak ister.
- **Dışlanma (marginalisation):** Her iki soruya da hayır cevabı ise dışlanmayla sonuçlanacaktır. Kişi kendi kültürünü koruma isteği duymazken yeni kültürle de etkileşime girmek istemez.

Bu model bireylerin özgürce seçim yapabildiği durumları esas almaktadır. Bütünleşme ancak baskın grup, kültürel çeşitliliğe karşı kapsayıcı ve açık bir tutum sergilediğinde başarılı olabilir. Yani karşılıklı bir süreç olması gerekir. Berry'nin kültürleşme modeli yeni kimlikler geliştiren göçmenlerin ve daha karmaşık ve çok katmanlı kimliklere sahip olma eğiliminde olan sonraki nesillerin geri dönüş göçü deneyimlerini açıklamak için yetersiz görülmektedir. Geri dönenlerin yeniden kültürleşme yönelimleri, göç edenlerin yönelimlerinden büyük ölçüde farklı olduğundan, model yeniden kültürleşme sonuçlarındaki farklılıklar konusunda daha az bilgi vermektedir” (Künüroğlu, 2015, s. 29). Geri dönüş sürecinde kültürleşmeden (*acculturation*) ziyade yeniden kültürleşme (*reacculturation*) söz konusudur ve bu, uzun bir süre başka bir kültürde yaşadıktan sonra kişinin kendi kültürüne (veya miras kültürüne) yeniden uyum sağlaması anlamına gelir. Göçmenler göç döneminde kısmen veya tamamen yeni kimlikler geliştirmişlerdir ve bu da onların yeniden kültürleşme deneyimini, göç edilen ülkedeki orijinal kültürleşme deneyiminden farklı ve bazen daha karmaşık hale getirir (ibid.)

Geriye göç edenlerin yeniden uyum sürecinde başvurulacak bir diğer önemli model Sussman'ın (2000) Kültürel Kimlik ve Kültürel Dönüşüm Modelidir (*Cultural Identity and Cultural Transition Model*). Berry'nin kültürleşme modelinden farklı olarak Sussman, geçici göç deneyimlerini ve kimlik değişimlerini daha dinamik bir biçimde, kültürlerarası temas ve kültürel kimlik değişimi çerçevesinde ele alır. Ona göre insanlar kendilerini çoklu kimlikler aracılığıyla tanımlarlar ve eğer kültürel kimlikler günlük

etkileşimlerde homojen bir grubun içerisindeyse çok da fark edilmez. Ancak göç ve geçiş süreci bu kimliği görünür kılar. Göçmenler ev sahibi kültürle aralarındaki farkı fark edip davranış ve bilişsel yapılarında ayarlama gerçekleştirir; kimlik yeniden değerlendirilir ve dönüşür. Sussman bu süreci tanımlamak için kültürel uyum kavramını kullanmayı tercih etmiş, uyumu ise yeni kültürel ortamda kültürel olarak esnek ve dirençli olmak için proaktif girişimler süreci olarak tanımlamıştır (2000, s. 360).

Sussman (ibid.) bu süreçte dört farklı kimlik değişim tipi olduğunu ileri sürer: *Eksiltmeli (subtractive)*, *eklemeli (additive)*, *olumlayıcı (affirmative)* ve *kültürlerarası kimlik (intercultural) kayması*. *Eksiltmeli ve eklemeli kimlik değişimleri* kendi kültürü ile kalınan kültür arasındaki farklılıkların fark edilmesi ve uyum süreciyle başlar. Bu iki kimlik değişimi türü bu noktada birbirinden kimlik merkezîyetçiliği ve kültürel esneklik gibi bireysel farklılık değişkenleriyle ayrılır. Sussman sosyokültürel uyumu etkileyen iki önemli faktör olarak kültürel kimliğin merkezîliği ve kültürel esneklik kavramlarından bahseder. Kimlik merkezîyeti, kültürel kimliğin göçmen için önemini ifade eder. Kimlik ne kadar merkezîyse, kültürel uyumun gerçekleşme olasılığı o kadar azalır ve tanıdık kültürel benliğin korunma olasılığı o kadar artar. Kültürel esneklik, göçmenin davranış ve düşünce biçiminde gerekli değişiklikleri yapma yeteneğini ifade eder. Sosyal çevreye ilişkin ve bireysel farkındalık, kültürel esnekliğin geçerli bir ölçütü olarak kabul edilebilir. Kimlik merkezîyetçiliği düşük ve kültürel esnekliği düşük göçmenler için, *eksiltici* bir kimlik değişimine yol açan bir süreç başlar. Kimlik merkezîyetçiliği orta düzeyde ve kültürel esnekliği yüksek olan göçmenler için ise, *ekleyici* kültürel kimlik kültürel etkileşim yanıtı haline gelir. *Eksiltmeli* kimlik değişimi, geri dönenlerin kendi kültürlerinin değer ve normlarına daha az uyum sağladıklarını ve yurttaşlarına daha az benzediklerini hissetmelerine neden olurken; *eklemeli* kimlik değişimi geri dönenlerin ev sahibi kültüre daha yakın hissetmelerine yol açar ve geri dönenlerin kültürel kimliği, ev sahibi kültürün değerlerine, normlarına ve davranışlarına daha çok benzer (ibid.)

Üçüncü kimlik kategorisi olan *olumlayıcı kimlik* geçiş döngüsü boyunca menşe ülke kültürünün kimliğinin korunup güçlendirildiği bir kategori olarak tanımlanabilir. Bu göçmenler de kültürel geçişin ilk aşamalarında belirsiz bir kültürel kimlikle başlarlar. *Eksiltmeli ve eklemeli* deneyimin aksine, *olumlayıcı* geçiş yapanlar kültürel farklılıkları büyük ölçüde görmezden gelirler. Bu tepki, iki kritik iç değişkenle birleştiğinde, yani yüksek kültürel merkezîlik ve düşük kültürel esneklikle birleştiğinde, ev sahibi kültür

ortamına düşük adaptasyonla sonuçlanır. *Kültürlerarası kimlik değişimi* ise daha az yaygın bir kimlik değişikliği olup, geri dönenlerin aynı anda birden fazla kültürel senaryoyu benimsemelerine ve her birinden yararlanmalarına olanak tanır. Geçiş döngüsü, göçmenin kültürel kimlik bilinci geliştirmesiyle başlar. Misafirin mevcut kültürel değerleri ve davranışları ile ev sahibi kültürün kültürel değerleri ve davranışları arasındaki ayrımların farkına varması, uyum sürecini tetikler. Düşük kültürel merkezlilik ve yüksek kültürel esnekliğin bu süreçte uyumu kolaylaştırdığı ve bunun da yüksek adaptasyona yol açtığı öne sürülmektedir.

Uyum ve yeniden uyum tanımlanırken genellikle göç eden kişinin geldiği topluma sosyal, kültürel ve ekonomik olarak katılım sağlaması süreci vurgulanmaktadır. Kuschminder (2022) ise bu sürecin başarılı olabilmesi için tek yönlü bakış açısının terk edilip, karşılıklılık ilkesinin benimsenmesi gerektiğini önerir. Yani yeniden uyum sürecinin tek aktörü geri dönen göçmen değildir; ev sahibi toplumdaki yerel halkın göçmene yönelik tutumu ve tavrı da bu süreci büyük ölçüde etkilemektedir. Hatta bunların da ötesinde bu aktörlerin içinde bulunduğu toplumun yapısal ve kültürel koşulları da bu süreci etkilemektedir. Bu bakış açısıyla tanımlandığında, yeniden uyum “geri dönen göçmenlerin kültürel ve sosyal kimliklerini korumaları için ev sahibi toplum tarafından desteklendikleri ve tüm nüfusun eşit sivil, sosyal, siyasi, insani ve kültürel haklara sahip olduğu bir süreç” olarak tanımlanır (Kuschminder, 2017’den akt. Kuschminder 2022, s. 201). Geri dönenlerin ve ev sahibi toplumun karşılıklı hesap verebilirliğini kabul etmek, yeniden entegrasyonu daha bütüncül bir süreç olarak görmek için çok önemlidir. Kuschminder (2017; 2022) yeniden uyum sürecinde göçmenlerin çeşitli stratejiler geliştirdiğini ve bu stratejilerin “kültürel devamlılık, sosyal ağlar, kendi kimliğini belirleme (*self-identification*) ve geri dönülen ülkede haklara, kurumlara ve işgücü piyasasına erişim” olmak üzere dört boyuta dayandığını öne sürmektedir. Bu dört boyuttan yola çıkarak belirlenen dört yeniden uyum stratejisi şunlardır:

- ***Yeniden entegre olmuş (reintegrated):*** Yeniden entegre olan kişi, uzun bir süre (beş yıldan fazla) yurtdışında kalmış ve belirli becerilere ve/veya rahat bir refah düzeyine sahip olup geri dönmeye son derecede hazırlıklıdır. Bu stratejide, geri dönen göçmen göç ettiği ülkenin kültürünün bazı yönlerini korumuş, ancak yerel bağlamın kültürüne de uyum sağlamıştır. Geri dönen göçmen, yerli halkı, diğer geri dönenleri ve göç ettiği ülkedeki sınır ötesi ağını da içeren geniş bir sosyal ağa

sahiptir. Geri dönen göçmen, kendisini ulusötesi veya aynı anda iki kültüre ve ülke bağlamına ait olarak tanımlar. Yeniden bütünleşen geri dönenler, becerileri ve uyum yetenekleri sayesinde işgücü piyasasına güçlü bir erişim imkanına sahip olurlar.

- **Çevrelenmiş/enklav (enclave):** Bu stratejideki geri dönen göçmenler, yeniden entegre olanlara benzer şekilde, yurtdışında uzun süre (beş yıldan fazla) kalmış, geri dönüşe yüksek derecede hazırlıklı, beceri ve/veya rahat bir refah düzeyine sahip kişilerdir. Ancak, etrafı çevrilmişler göç ettikleri ülkenin kültürünü sürdürürler ve yerel kültüre uyum sağlamazlar. Hatta, yerel halkla kültürel çatışmalar yaşayabilirler. Enklavların sosyal ağı, esas olarak diğer geri dönen göçmenlerden ve sınır ötesi ağlarının sürdürülmesinden oluşur ve yerel toplulukla sınırlı bağları vardır. Onlar da kendilerini ulusötesi olarak tanımlarlar ve geldikleri ülkeyle bağlarını sürdürmek için oranın vatandaşlığını bırakmak istemezler, döndükleri ülkeyle bağları daha güçlüdür.
- **Gelenekçi (traditionalist):** Gelenekçiler genellikle yurtdışında daha kısa süre (3-5 yıl) kalmışlardır ve geri dönüş için orta düzeyde hazırlıklıdır. Çevrelenmişler veya yeniden entegre olmuşlara göre daha düşük bir sosyal statüye sahiptirler. Yerel kültüre tamamen uyum sağlarken göç ettikleri ülkenin kültürünü tamamen reddederler. Gelenekçiler, göç ettikleri ülkede ayrıştırıcı bir entegrasyon yaklaşımı benimsemiş, yerel halkla sınırlı temas kurmuş ve kendi kültürel çevrelerinin ötesine geçmemişlerdir. Bu nedenle, göç ettikleri ülkede yeni kültürel sermaye edinmemişlerdir. Gelenekçilerin sosyal ağı, göç ettikleri ülkedeki sınır ötesi ağlarla çok az veya hiç etkileşimi olmayan yerel halktan oluşmaktadır. Kendilerini tamamen döndükleri ülkenin vatandaşı olarak görürler ve bu ülkedeki hemen hemen bütün haklara ve kurumlara erişimleri vardır.
- **Kırılgan (vulnerable):** Kırılgan kişiler yurtdışında daha kısa süre kalmışlardır (iki yıldan az), geri dönüşe hazırlıklı değildirler ve genellikle düşük vasıflı ve sosyal statüsü düşük kişilerdir. Bu kişiler genellikle başarısız bir göç deneyimi yaşamışlardır ve göç ettikleri ülkenin kültürüyle bağ kurmamışlardır. Aynı zamanda, genellikle menşe/geri dönüş ülkelerindeki egemen kültür tarafından da reddedilirler. Savunmasız grupların düşük sosyal konumu, onları toplumun kenarına itmekte ve sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. Bu gruplar, menşe

lkelerinin tam vatandaşları olmalarına rağmen, yerel kurumlara istihdam için sınırlı erişime sahiptir.

Kuschminder (2022) bu stratejilerin kalıcı olmadığını, zaman içerisinde değişebileceğini, geri dönenlerin farklı aşamalarda farklı stratejiler kullanabileceğini de hatırlatıyor. Ayrıca yeniden uyum sürecinde bütüncül bir yaklaşım benimseyerek hem geri dönen göçmenlerin hem de g alan ülkedeki vatandaşların bu sürece etkilerine dikkat çeken Kuschminder yeniden uyum sürecinde g veren ve g alan ülkenin yapısıyla kültürel ortamının da önemine değiniyor. Geri dönenlere yönelik hkmetlerin, yerel halkın ve özel sektörün tutumu ile geri dönen göçmen sayısı gibi faktörlerin bu süreci önemli ölçüde etkilediğini ortaya koyuyor.

2.4 Batı Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci ve Sonraki Kuşağın Geri Dönüş G

Bilindiği zere, İkinci Dünya Savaşı sonrası pek çok Batı Avrupa lkesi ekonomik olarak hızlı bir kalkınma sürecine girmiş, kendisine yakın komşu ülkelerle iş gücü anlaşması imzalayarak ülkelerindeki iş gücü eksikliğini telafi etmeye çalışmıştır. Bu süreçte Türkiye'den de başta Almanya, Fransa ve Belçika olmak üzere, çeşitli Avrupa ülkelerine yoğun işçi göçü olmuştur. 1961 yılında Almanya ile, 64'te Belçika ile ve 65'te Fransa ile ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Belirli bir süre yurtdışında çalışıp daha sonra anavatanlarına dönme planıyla giden misafir işçilerin çoğu gittikleri ülkelerde kalıcı olmuş, 1970'li yıllarda ise Aile Birleşim Politikalarıyla ailelerini de yanlarına almışlardır. 60'lı yıllarda başlayan bu g hareketi özellikle Almanya'ya doğru 1980'li yıllara kadar yoğun bir şekilde, 80'lerden günümüze değin ise azalarak ve değişerek devam etmiştir (Abadan-Unat, 2002; Kaya & Kentel, 2005). Bu tarihlerde giden ve oraya kalıcı olarak yerleşen göçmenlerin, bugün ikinci ve sonraki kuşak olarak adlandırılan çocukları ve torunları genellikle ev sahibi ülkede doğmuş ve orada büyümüşlerdir. Dışışleri Bakanlığı 2020 verilerine göre, yurt dışında yaşayan 6,5 milyonu aşkın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının yaklaşık 5,5 milyonu Batı Avrupa lkelerinde yaşamaktadır. Bunların haricinde, Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan 3 milyon kadar göçmen vardır (Dışışleri Bakanlığı, 2020).

Geriye g sürecinde sosyo-kültürel uyum ve yeniden kültürleşme süreci, söz konusu ikinci ve daha sonraki kuşak olduğu zaman biraz farklılaşmakta ve bazı çelişkiler barındırmaktadır. Geriye göç eden göçmen nitelemesi öncelikli olarak birinci nesil için

kullanılmaktadır. Yani bu kavram, anavatanından belirli bir süre ayrı kalmış ve sonrasında oraya geri dönmüş göçmenleri tanımlar. İlk giden göçmenlerin çocukları ve torunları ise aslında ev sahibi ülkede doğmuş, hayatının büyük bir kısmını orada geçirmiştir. Başka bir deyişle, ilk kuşak için misafir olan ülke onlar için doğduğu ve büyüdüğü ülke olmuştur. Bununla birlikte ailelerinin köken ülkeleriyle de somut ve soyut bağlar geliştirmiş, ulusötesi sosyal alana dahil olmuşlardır. Bu nedenle onlar ailelerinin doğup büyüdüğü menşe ülkeye göç ettikleri zaman ilk kez göç eden gruptan da belirli bir süre misafir ülkede yaşayıp anavatanına geri dönen birinci kuşaktan da hem farklılaşmakta hem de bazı yönlerden benzeşmektedir. Tsuda (2009) miras ülkelerine dönen bu ikinci ve sonraki kuşağın göç hareketini “etnik geri dönüş göçü” olarak adlandırarak farklılığını vurgulamıştır. King ve Christou (2014) ise ikinci kuşağın geri dönüşünü “geri dönüş göçü (*return migration*)” olarak değil “geri dönüş hareketleri (*return mobilities*)” olarak adlandırarak ikinci neslin ulusötesiliğini çift yönlü bir yola benzetmiştir. Onlara göre sonraki kuşağın iki ev sahibi ülkesi vardır; birincisi doğdukları ve büyüdükları ülke, ikincisi döndükleri “köken ülke”, yani yeni ev sahibi ülke. Fakat bölüm başında verilen geriye dönüş göçü tanımı işçi göçmenlerin çocukları ve torunlarını da kapsayacak şekilde genişletilebilir çünkü birinci kuşağın geri dönüşü çoğu zaman çocuklarıyla birlikte olmaktadır. Ayrıca ikinci ve sonraki kuşağın göç hareketleri de aslında bu ilk göç hareketiyle bağlantılı olarak anlaşılabilir ve yorumlanabilir (Künüroğlu, 2015; Künüroğlu vd., 2016). Sonuç olarak, ikinci ve sonraki kuşağın göçü de “geriye dönüş göçü” veya “köklere dönüş göçü” olarak nitelendirilerek geriye göç kapsamında ele alınmaktadır.

Göçmenlik statüsünden vatandaşlık statüsüne geçmiş olan bu Türk asıllı Avrupalıların (Euro-Türkler) bir kısmının son yıllarda, çeşitli sebeplerle ailelerinin anavatanı olan Türkiye’ye geri döndükleri görülmektedir. Fakat geri dönenlere dair net bir istatistiğe ulaşmak zordur zira ülkeler gelen göçmenlerin sayısını kayıt altına alma konusunda daha dikkatliken dönüş yapanları çoğu zaman kayıt altına almamaktadır. Bununla birlikte Almanya Federal İstatistik Dairesi’nin verilerine göre, 2016 yılında Türkiye’den Almanya’ya göç edenlerin sayısı 2015’e kıyasla 4 bin 941 kişi artarak 28 bin 639 olarak belirlenirken, 24 bin 678 Türk vatandaşı Almanya’yı terk etmiştir (Hürriyet gazetesi, 2018). Almanya’yı terk eden bu vatandaşların nereye gittiğine dair bir veri bulunmazken, bunların çoğunun Türkiye’ye geri döndüğü düşünülebilir. TÜİK Uluslararası Göç İstatistikleri 2023 raporuna göre, “yurt dışından Türkiye’ye göç edenlerin sayısı 2023

yılında 316 bin 456 kişi olmuştur ve yurt dışından gelen bu nüfusun 101 bin 677'sini Türk vatandaşları oluşturmaktadır". K         ve arkadaşlarının aktardığına göre ise sadece Almanya'dan her yıl yaklaşık 30.000 Türk kökenli göçmenin Türkiye'ye döndüğü bildirilmektedir (K         vd., 2021). Özetle Avrupa'dan geri Türkiye'ye göç eden "Türk" kökenlilerin sayısı net olmamakla beraber, özellikle son 20 yılda geri dönüşlerin dikkate değer sayıda olduğu görülmektedir (Adıgüzel, 2024). Bu   alı  ma kapsamında da Türkiye'ye geri dönenlere dair net bir rakama ulaşmak amacıyla öncelikle Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Frankfurt Eğitim Ataşeliği görevini yürütmüş bir    retim   yesi ile irtibat kurulmuş ancak yurtdışındaki büyükelçiliklerde kesin dönüş yapan Türklere ilişkin sistematik bir kayıt oluşturulmadığı öğrenilmiştir. Bunun   zerine T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan Avrupa'dan kesin dönüş yapan Türkiye kökenli vatandaşların sayılarına ilişkin C  MER üzerinden dilekçe aracılığıyla bilgi istenmiştir. Bakanlıktan gelen cevapta da böyle bir kaydın bulunmadığı bildirilmiş, bu nedenle geri dönenlere ilişkin net bir veriye doğrudan ulaşmak mümkün olmamıştır.

Bu geri dönüşlerin nedenleri, geri dönenlerin beklentileri ve uyum süreçleri son yıllarda akademik alanda ilgi görmüş ve üzerinde çokça çalışılmıştır. Razum ve arkadaşları (2005) Almanya'dan geri dönenleri d  n    nedenlerine göre üç ideal tip olarak sınıflandırmışlardır: (1) 'Almancıların' Türkiye'de ayrımcılığa uğradığını düşünen ama Almanya'da da istediği gibi bir yaşam biçimini devam ettiremeyen 'nostaljik geri d  n     ler'; (2) Türk kültürünü üstün gören ve biraz para kazandıktan sonra pi  ımanlık duymadan Almanya'yı terk eden 'kültürel gelenekçiler'; (3) Hem Türkiye'de hem de Almanya'da başarılı olan 'iki sistemin oyuncusu' olanlar.

Geri dönüş göçünü etkileyen faktörleri mikro, mezo ve makro düzey olmak üzere üç düzeyde ele almak mümkündür zira bu süreç çok katmanlı yapısı nedeniyle genelle  tirilemeyecek kadar çeşitlilik barındırmaktadır. Geri dönüş kararını mikro düzeyde; kişisel inanç, değer, beklentiler ve yaşam tarzı gibi unsurlar, mezo düzeyde; sosyal ağlar ve ilişkiler, makro düzeyde ise ekonomik ve politik unsurlar etkilemektedir. Birinci kuşak göçmenlerin geri dönüş nedenleri emeklilik, g    edilen ülkede yaşanan ayrımcılık, çocukların eğitimini Türkiye'de almalarını isteme ve/veya Türkiye'deki kültürle yetişmelerini isteme, çocuklar için mesleki ya da eğitime dair gelecek görememe, Türkiye'deki sıcak ilişki a  ları, evlilik, vatan özlemi, artan yabancı düşmanlığından kaygılanma, sağlık sorunları, dil sorunları gibi çeşitlenmektedir. (Ceylan, 2023;

Künüroğlu vd., 2018; Razum vd., 2005; Rittersberger-Tılıç vd. 2012). İkinci ve sonraki kuşağın geri dönüş nedenleri ve motivasyonları ise yer yer birinci kuşağınlarla örtüşse de farklılaşan yönleri de vardır. Alanyazında yapılan çalışmalara göre sonraki kuşağın dönüş nedenleri ise aile büyüklerinin dönmek istemesi, evlilik, ayrımcılıktan kaçmak isteme, kimlik ve aidiyet sorunları, eğitim, sağlık sorunları, kendini gerçekleştirme isteği, Türkiye’de iş bulma, iklim, sosyal ilişkiler, köken ülke için bir şey yapma isteği olarak sıralanabilir (Hopyar, 2023; Kılınç, 2013; Yılmaz Şener, 2018; 2019). Ayrıca göç edilen ülkeden geri dönüş ihtimalinin göç edilen ülkede geçirilen sürenin artışı, göç edilen ülkenin dilini iyi konuşuyor olmak, evli olmak ve genç yaşta çocuğu olmak gibi faktörlere bağlı olarak düştüğünü gösteren çalışmalar da vardır (Dustmann, 1993; Steiner & Velling, 1994’ten akt. Constant & Massey, 2002). Bizim örneklemimizde de geri dönenler birinci kuşaktan farklı olarak orada doğup büyümüş, göç edilen ülkenin diline iyi hâkim olan, yani dönüş ihtimali düşük olanlardır. Yetişkin yaşlarda dönenlerin hepsi bekar ve çocuksuz iken, küçük yaşlarda dönenler ebeveynleriyle birlikte dönmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın dayandığı yöntembilimsel yaklaşım, katılımcıların belirlenmesi, veri toplama süreci, teknikleri ve analiz yöntemlerine dair bilgi verilecektir.

3.2 Araştırmanın Deseni ve Araştırmacının Yöntembilimsel Bakış Açısı

Toplumsal yaşamı ve olguları anlamak ve açıklamanın, başka bir deyişle bilgiye ulaşmanın farklı yolları vardır. Araştırmacının bu yollardan hangisinde yürümeyi tercih ettiği, araştırma süresince kullanacağı yöntem ve stratejileri belirler. İncelenen verinin özellikleri (kelimeler/sayılar), araştırmacının varsayımları ve benimsediği dünya görüşü, araştırma sorusunun niteliği gibi özellikler araştırmacıyı nicel ya da nitel araştırma desenlerinden birini tercih etmeye yönlendirir (Neuman, 2022). Batı Avrupa ülkelerinde doğan ve(ya) büyüyen, sonrasında Türkiye'ye geri dönen Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadıkları dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık deneyimlerini keşfetmeyi, bu deneyimlerin arkasında yatan nedenleri ve geri dönen göçmenlerin sosyal yaşama uyum süreçleri üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Zira nitel araştırma “toplumsal süreçleri ve vakaları toplumsal bağlamlarında inceler ve belli sosyokültürel ortamlardaki yorumlamaları ve anlamları araştırır” (ibid. s. 307). Nitel araştırmacılar ise toplumsal yaşamı çoklu bakış açılarından görmeye çalışarak, insanların kimliklerini nasıl inşa ettiklerini açıklarlar. Nitel araştırmalarda temel veri kaynakları -Neuman'ın (ibid.) “yumuşak veri (kelimeler, cümleler, fotoğraflar, semboller)” olarak adlandırdığı- açık uçlu mülakatlar, gözlem ve yazılı dokümanlardır (Patton, 2018). Geri dönüş göçünün ve dilsel pratiklerin karmaşık ve çeşitlenen yapısı dikkate alınarak bu çalışmada, katılımcıların bireysel deneyimlerini özgürce anlatmasına imkân veren derinlemesine görüşmeler yoluyla veriler toplanmıştır.

Bu çalışma, toplumdilbilim, dil sosyolojisi ve göç sosyolojisi alanındaki teorileri bir araya getiren disiplinlerarası bir düşünceden beslenirken; verilerin değerlendirilmesi noktasında düşünümsel ve eleştirel perspektif benimsenmiştir. Temel amacı katılımcıların geriye göç sonrası deneyimlerini dilsel pratikleri üzerinden anlamak olan araştırmacının bu deneyimlerin anlamının, içerisinde üretildiği tarihsel ve güncel toplumsal ilişki yapılarından bağımsız ele alınamayacağını fark etmesiyle birlikte tanımlamaktan ve yorumlamaktan daha öteye gitmesi gerekmiştir. Bu noktada, bu örtük ve kanıksanmış

ilişkilerin nasıl ortaya çıktığı, nasıl işlemeye ve yeniden üretilmeye devam ettiğini eleştirel bir bakış açısıyla sorgulaya yönelmiştir. Zira Bourdieu ve Wacquant'ın (2023, s. 259) da ifade ettiği gibi “sosyal bilimde gizli olanı açığa çıkarmak, bir toplumsal eleştiriye beraberinde getirir”. Tüm bu süreç boyunca ise düşünümsel bir farkındalıkla ilerlemeye çalışmış, “biliminin ürettiği silahları kendisine çevirmiştir” (Bourdieu, 2023: 43). Bourdieu'nün sosyal bilim anlayışına göre düşünümsellik “yürüttüğü araştırma üzerine yöntemli bir şekilde düşünmek, yani kendi bilimsel pratiğini bilimsel olarak nesnel(leştirme)” demektir. (Bourdieu, 2023, s. 11). Araştırmacının niteliklerinin yaptığı iş üzerindeki etkisini fark etmesi ve bunu kontrol altına almasını gerektiren bu yaklaşım nitel araştırmaların doğasıyla da oldukça uyumludur ve araştırmacının güvenilirliğini desteklemektedir. Nitel araştırmalarda güvenilirlik (*trustworthiness*) araştırmacının araştırdığı olguyu, şeffaf ve tutarlı bir şekilde yansıtması ve araştırma sonuçlarının ne ölçüde inandırıcı, tutarlı, aktarılabilir ve doğrulanabilir olduğuyla ilgilidir. Bu çalışmada geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak adına (Creswell, 2015);

- Bütün görüşmeler kayıt altına alınmış ve bilgisayar ortamında yazıya aktarılmıştır. Ayrıca analiz aşamasında veri kaybını önlemek amacıyla bilgisayar yazılımı kullanılmıştır.
- Araştırmacı görüşmeler süresince düzenli olarak gözlem notları almış ve görüşme verilerini desteklemek amacıyla bunları analiz aşamasında kullanmıştır.
- Araştırmacının yöntembilimsel duruşu ve araştırmadaki pozisyonu detaylı olarak açıklanmıştır.
- Araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme soruları birisi göç sosyolojisi diğeri toplumdilbilim alanında uzman iki araştırmacının görüşüne sunulmuştur.
- Elde edilen veriler ve temalar, araştırma sürecinin dışarıdan kontrol edilmesini de sağlamak amacıyla “akran incelemesi” yoluyla, alanda çalışan başka bir araştırmacının görüşlerine de sunulmuş, yorumlama sırasında bu meslektaşla fikir alışverişleri yapılmıştır.
- Araştırma süreci ve bulgular zengin ve yoğun betimlemelerle açıkça sunulmuş, gerekli tüm detaylar aktarılmıştır.

Eleştirel sosyal bilim yaklaşımına göre toplumsal gerçeklik çok katmanlıdır, çoğu zaman açık değildir, görünmezdir ve bu nedenle analiz edilmesi yetmez, eleştirel bir sorgulamayla değerlendirilmesi de gerekir. Toplumsal gerçeklerin üzerini örten örtülerin kaldırılması, görünmeyenlerin keşfedilmesi ve sorgulanması gereklidir. Toplumsal gerçekliğin geniş tarihsel ve toplumsal yapılarla ilişkilerini sorgulamak, gerçekliği örten yanılsamaları göstermek/açığa çıkarmak gerekir (Glesne, 2015). Adorno, Marcuse, Horkheimer gibi Frankfurt Okulu teorisyenlerinin çalışmalarına ve fikirlerine dayandırılan eleştirel kuram temelde ırksal ve sınıfsal ayrımcılığa karşı, tahakküm ilişkilerini sorgulayan bir bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısından köklenen eleştirel sosyal bilim yaklaşımı ise tüm düşüncelerin temelde sosyal ve tarihsel olarak oluşturulmuş güç ilişkileri tarafından yönlendirildiğini, dilin özneliğin (bilinçli ve bilinçsiz farkındalık) oluşumunda merkezi bir rol oynadığını ve ana akım araştırma uygulamalarının genellikle, çoğu zaman farkında olmadan, güç ilişkilerinin yeniden üretilmesinde rol oynadığını ileri sürmektedir (Kincheloe & McLaren, 1994).

Toplumsal yaşamın her alanına yayılan ve çoğu zaman görünmez olan dilsel tahakküm ilişkilerinin ortaya çıkardığı dilsel ayrımcılık ve dilsel güvensizlik olgusunun genel olarak göç bağlamında, özel olarak da köken ülkelerine geri dönenlerin deneyimleri bağlamında anlaşılabilmesi için hem göçmenlerin anlatılarına hem de bu anlatıları şekillendiren ve oluşmasına zemin hazırlayan toplumsal kabullere ve temsillere odaklanmak gerekmiştir. Bourdieu ve Wacquant'ın (2023, s. 198-9) cümleleriyle söylersek, dilsel ilişkiler,

“her zaman, konuşanların ve mensup oldukları grupların, değişmiş bir biçim altında [*transfigurée*] gerçekleşen simgesel iktidar ilişkileridir. Sonuçta, bu iletişim edimini sadece dilbilimsel çözümlemenin sınırları içinde yorumlamak olanaksızdır. En basit dilsel alışveriş bile, özgül bir toplumsal yetkeyle donanmış konuşmacı ile onun yetkesini farklı derecelerde kabul eden muhatabı ya da dinleyenleri arasında olduğu gibi, onların ait oldukları gruplar arasındaki karmaşık tarihsel iktidar ilişkileri ağını da beraberinde getirir”.

Göçmenlerin maruz kaldığı dilsel ayrımcılık ve dilsel güvensizliğin bu simgesel iktidar ilişkilerini sorgulamadan incelenmesi öznel anlamları biçimlendiren yapıyı dışarıda bırakacağı için tüm bunları göz önünde bulunduran eleştirel ve ilişkiyel bir bakış açısı tercih edilmiştir. Bu nedenle göçmenlerin anlatılarının analizine dayanan bu çalışmada söylenenin ardındakini de görmek ve eleştirel bir bakışla sorgulamak hedeflenmiştir.

3.3 Katılımcıların Belirlenmesi ve Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada Batı Avrupa ülkelerinde doğan ve(ya) büyüyen, sonrasında Türkiye'ye geri dönen Türkiye kökenli göçmenlerin sosyo-kültürel uyum sürecinde yaşadıkları dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık deneyimlerini keşfetmek amaçlandığı için araştırmanın katılımcılarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme stratejilerinden kriter temelli örnekleme stratejisi tercih edilmiştir. Araştırma amaçlarıyla uyumlu olacak şekilde hedef katılımcılar için belirlenen kriterler şunlardır:

- (1) Batı Avrupa ülkelerinden birinde (Almanya, Belçika veya Fransa) doğmuş ya da ilkokula başlamadan önce söz konusu ülkeye yerleşmiş olması.
- (2) Ebeveynlerinden en az birinin Türkiye kökenli olması.
- (3) Türkiye'ye dönüşünün üzerinden en az altı ay geçmiş olması.
- (4) Türkiye'ye dönüşünün üzerinden en fazla 15 yıl geçmiş olması.

Bu kriterler belirlenirken öncelikle katılımcıların dil edinim süreçleri dikkate alınmış, çift dilli olarak büyümüş olanlar hedeflenmiştir. Bu nedenle Türkiye'de ilkokula başlama yaşı olan 6-7 yaş sınır olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye'ye dönüş süreleri belirlenirken uyum sürecinin deneyimlenebilmesi için alt sınır (en az altı ay); deneyimlerin daha canlı hatırlanabilmesi ve verinin güncel olabilmesi için üst sınır (15 yıl) belirlenmiştir. Bu üst sınır ilk aşamada 10 yıl olarak belirlenmiş fakat veri toplama ve pilot görüşmelerin yapılması sürecinde görülmüştür ki dönüşünün üzerinden 10 yıldan daha fazla zaman geçmiş olan katılımcılar da hala uyum sürecinde ve dilsel pratiklerinde zorlanabilmektedir. Bu nedenle üst sınır esnetilmiş ve görüşmeye gönüllü olan katılımcılar dönüşünün üzerinden 10 yıl geçmiş olsa dahi çalışmaya dahil edilmiştir. Bu kriterlerin belirlenmesinden sonra araştırmacı yakın çevresinde bulunan ve belirlenen kriterlere uygun gönüllü katılımcılarla görüşmeye başlamış, sonrasında kar topu yöntemiyle daha fazla katılımcıya ulaşmıştır. Bu aşamada araştırmacının mesleki ve kişisel bağlantıları katılımcılara ulaşma konusunda kolaylık oluşturmuştur.

Araştırmacıyı görüşmeler sırasında yönlendirmesi amacıyla, kuramsal çerçeve ve araştırma amaçları dikkate alınarak yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmış, hazırlanan bu form, birisi göç sosyolojisi diğeri toplumdilbilim alanında çalışan iki uzman araştırmacının görüşüne sunulmuş, uzman değerlendirmeleri sonucunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Bkz. Ek 1). Öncelikle farklı özelliklere sahip üç katılımcıyla

pilot görüşmeler yapılmıştır. Bu aşamada katılımcıların meslekleri, büyüdükları ülke ve Türkiye'ye döndükleri yıl bakımından çeşitlenmesine dikkat edilmiştir. Pilot görüşmeler sonucunda araştırma amaçları, görüşme soruları ve örneklem kriterlerinin uyumlu olduğu görülmüştür.

Araştırmanın verileri 20 Mart- 15 Haziran 2025 tarihleri arasında, toplamda üç aylık bir sürede 25 katılımcıdan toplanmıştır. Katılımcı özelliklerine dair detaylı tablo Ek.2'de sunulmuştur. Katılımcıların seçilmesinde belirlenen kriterlerin yanı sıra, cinsiyet, meslek, göç veren ülke, dönülen şehir ve dönüşün üzerinden geçen süre gibi özelliklerin çeşitliliği artıracak biçimde ve dengeli olmasına özen gösterilmiştir. Görüşmelerin en kısıası 35, en uzun 70 dakika sürmüştür. Görüşme öncesinde katılımcılara araştırmanın konusu ve amacı hakkında bilgi verilmiş, gönüllü katılım ve anonimlik esas alınmıştır. Verilerin sunumu sırasında katılımcılara atanan kod isimleri kullanılmıştır. Görüşmeler mümkün olduğu durumlarda yüz yüze, mekânsal uzaklık nedeniyle mümkün olmayan durumlarda ise Skype ve Zoom gibi araçlar kullanılarak çevrim içi ortamda yapılmış ve kayıt altına alınmıştır. 10 katılımcıyla yüz yüze, 15 katılımcıyla ise çevrim için ortamda görüşme yapılmıştır. Görüşmeler süresince araştırmacı düzenli olarak her görüşme sonrası görüşme notlarını günlüğüne kaydetmiş, görüşme süresince gözlemlediklerini aktarmıştır. Bu gözlem notları araştırılan olgunun doğası gereği oldukça önemlidir; dilsel güvensizliğin nasıl görüldüğü, katılımcıların söylemlerinin ötesinde bu gözlemler ve notlarla kayıt altına alınmıştır.

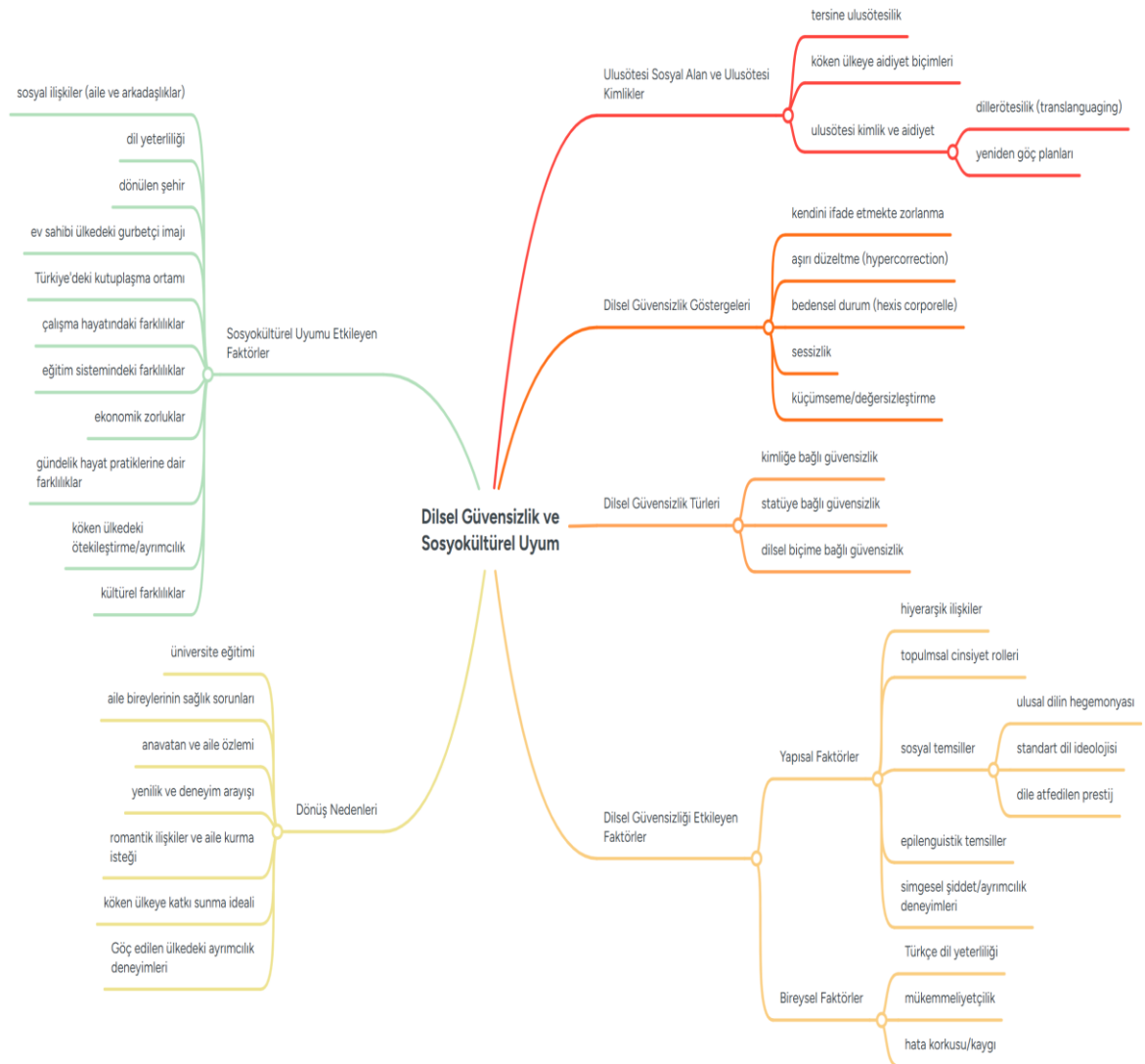
3.4 Araştırma Verilerinin Analizi

Nitel veri analizi öncelikle toplanan verilerin düzenlenmesi ve analize hazırlanması süreciyle başlamakta ve birbirini takip eden üç aşamadan oluşmaktadır: verilerin azaltılması/yoğunlaştırılması, verilerin gösterimi/yansıtılması ve sonuçların ortaya konularak doğrulanması (Miles & Huberman, 1994). Öncelikle görüşme kayıtları araştırmacı tarafından deşifre edilerek yazıya aktarılmış ve dosyalanmıştır. Tematik analiz olarak adlandırılan, yazılı metnin kodlanması, nitel veri çözümlemesinin en temel basamaklarından biridir. Bu araştırmanın veri analizi sürecinde de dökümü yapılan verilerin kodlanması sürecinde MAXQDA 2020 nitel veri analiz yazılımı kullanılmıştır. Yazılıma yüklenen görüşme dökümleri araştırmacı tarafından okunarak tekrarlayan ortak kodlar ve temalara ulaşılmıştır. Kodlama süreci veriye defalarca dönmeyi ve analiz etmeyi gerektiren dinamik bir süreçtir. Kodlama süreci üç aşamada tamamlanmış; ilk

aşamada elde edilen kodlar ikinci aşamada temalara ve kategorilere göre sınıflandırılmış, sonraki aşamada ise elde edilen bu tema ve kategoriler gözden geçirilerek tekrar düzenlenmiştir. Tematik analiz süresince tümevarımsal bir yaklaşım benimsenmiş, öncelikle görüşme dökümleri ve alan notları düzenlenmiş, sonrasında kodlar belirlenmiş, belirlenen bu kodlar temalara indirgenmiş ve literatürdeki analitik çerçeve ile ilişkilendirilerek sunulmuştur (Creswell, 2015). Analiz sonucunda toplamda 664 kodlama yapılmış, elde edilen bu kodlar altı tema altında gruplandırılmış ve Şekil 3.1’deki gibi görselleştirilmiştir.

Şekil 3.1

Kod ve tema haritası

3.5 Araştırmacının Rolü ve Saha Gözlemleri

Nitel araştırmalarda veriye ulaşan, onu yorumlayan, analiz eden ve etkileşime giren özne olarak araştırmacının rolü oldukça önemlidir. Geri dönüş göçü ve dilsel güvensizlik arasındaki ilişkiyi ele alan bu çalışma araştırmacının uzmanlık alanları ve kişisel ilgilerini bir araya getirme gayretiyle ortaya çıkmıştır. Gerek veri toplama sürecinde gerekse verilerin analizi ve yorumlanması aşamasında bu motivasyonun son derece faydalı ve yerinde olduğu görülmüştür. Araştırmacının yabancı dil öğretimi alanında çalışan, üstelik bir Avrupa diliyle ve kültürüyle (Fransızca ile) ilgili bir akademisyen olması göç, kimlik ve uyum konularına girişi oldukça kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, araştırmacının aile geçmişinde Almanya'ya göç ve geri dönüş hikayesinin olması ve Fransa'ya göç etmiş Türkiye kökenlilerle mesleki ilişkilerinin bulunması da hem katılımcılara ulaşma sürecini hem de onlarla etkili iletişim kurup anlaşma sürecini kolaylaştırmıştır. Elbette bu tanışıklığın bazı önyargıları beraberinde getirdiği ve bunları paranteze almak gerektiği de fark edilmiştir. Öte yandan, araştırmacının dilbilim ve dil öğretimi alanında yapmış olduğu doktora tez çalışması, dilsel güvensizlik ve dilsel ayrımcılık gibi daha ziyade sosyodilbilim literatürüne ait olan ve bir sosyolog için özel ilgi ve uzmanlık gerektirebilecek konu ve kavramların incelenmesine oldukça katkı sağlamıştır.

Araştırmanın veri toplama süreciyle ilgili değinilmesi gereken bir diğer konu ise görüşmelerin yapıldığı ortamdır. Farklı şehirlerde yaşayan katılımcıların hepsiyle yüz yüze görüşme yapmak hem maddi imkanlar hem de zaman kısıtı nedeniyle mümkün olmamıştır. Bu nedenle araştırmacının ikamet ettiği şehrin dışında yaşayanlarla çevrim içi uzaktan görüşmeler yapılmıştır. Dijital teknolojilerin hayatımızın her alanına entegre olduğu göz önüne alındığında bunun bir dezavantaj olarak görülmediği belirtilmelidir. Bilakis uzaktan çevrim içi görüşme yapmanın bazı artıları olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların çoğunun çalışıyor olması ve aile hayatlarının olması onlar için de zaman sınırı yaratmaktadır. Ayrıca daha önce tanımadıkları bir yabancıyla yüz yüze görüşme yapmak herkes için tercih edilen bir durum değildir. Bazı katılımcılar belki de bu nedenlerle özellikle çevrim içi görüşme yapmayı tercih ettiklerini söylemişlerdir. Uzak bir mesafede olmak ve istediği zaman görüşmeyi kolayca sonlandırabileceğini bilmek katılımcılara konforlu bir alan sağlamıştır.

Son olarak araştırmacı ve görüşmeci arasındaki hiyerarşik ilişkiyi -özellikle hoca/öğrenci ilişkisini- mümkün olduğunca eşit bir düzleme konumlandırmak amacıyla araştırmacı

konuşma ve soru sorma biçimini katılımcıların konuşma biçimine göre şekillendirmeye çalışmış, bir öğretim üyesinden beklenen standart dil normlarını da paranteze almaya çalışmıştır. Buna rağmen görüşmecilerin, özellikle öğrencilerin bu durumu görmezden gelemediği gözlemlenmiş, kendileri de bu tür ortamlarda gerildiklerini ifade etmişlerdir. Zira araştırma bulgularının da gösterdiği gibi, bu tür hiyerarşik ilişkilerin var olduğu ortamlarda dilsel güvensizlik daha fazla tetiklenmektedir. Ancak bu durum araştırma için bir olumsuzluk olarak değil, bir veri zenginliği olarak görülmektedir. Bu noktada, gözlemlendiğini bilen konuşmacıların özgün ifadelerine ve konuşma biçimlerine erişimin çoğu zaman sınırlı olduğu- Labov'un "gözlemci paradoksu" olarak adlandırdığı durum- hatırlanmalıdır. Gözlemci paradoksu, araştırmacıyı kendi etkisini en aza indirecek teknikler bulmaya zorlar çünkü her karşılıklı konuşma, konuşmacılar arasındaki ilişkinin şekillendirdiği bağlamdan etkilenir (Labov, 1973). Bu etkiyi azaltmanın ve daha az kontrollü bir ifade biçimi yakalamanın yöntemlerinden birisi de duygu yüklü bir soru sormaktır. Araştırmacı bu tekniği kasıtlı olarak kullanmamış olsa da çalışılan konunun doğası (göç ve uyum) katılımcıların görüşme sırasında duygusallaşarak daha doğal cevaplar vermesini desteklemiştir. Böylece görüşmenin başlangıcında daha kontrollü konuşan katılımcılar, görüşme ilerledikçe kontrolü azaltmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

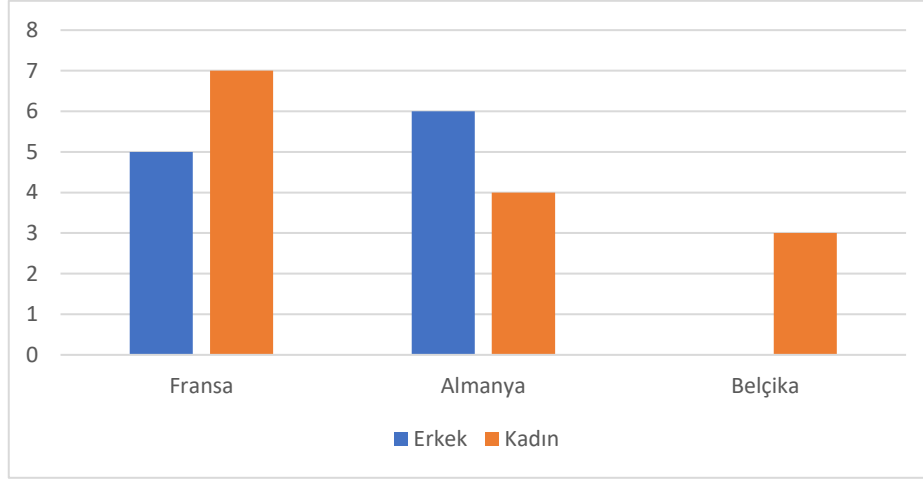
4 BULGULAR

4.1 Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Bu araştırma kapsamında Fransa'dan dönen 12, Almanya'dan dönen 10 ve Belçika'dan dönen 3 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Şekil 4.1'de de görüldüğü gibi, Fransa'dan dönen 12 katılımcının 7'si kadın 5'i erkek; Almanya'dan dönenlerin 4'ü kadın 6'sı erkek; Belçika'dan dönenlerin ise 3'ü de kadındır.

Şekil 4.1.

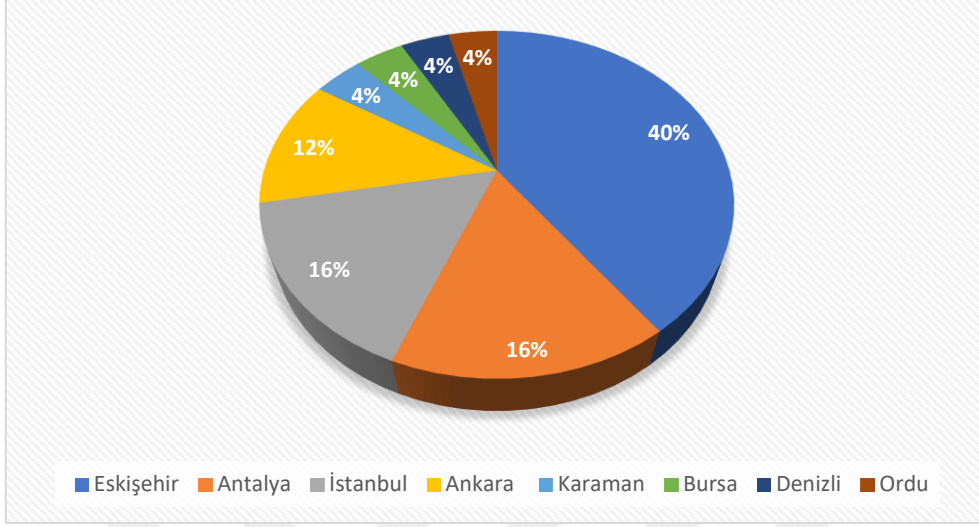
Göç veren ülkelere göre cinsiyet dağılımı

Katılımcıların görüşme yapıldığı tarihte yaşadığı şehirlere baktığımızda Eskişehir'den 10, Antalya'dan 4, İstanbul'dan 4, Ankara'dan 3, Ordu'dan 1, Karaman'dan 1, Denizli'den 1 ve Bursa'dan 1 kişi katılmıştır. Eskişehir'de yaşayanlar arasındaki dört üniversite öğrencisi aynı zamanda ailelerinin yaşadıkları şehirlere (Kütahya, Burdur, Kocaeli, Nevşehir) gidip gelmekte, Eskişehir'de geçici bir süre ikamet etmektedir. Şekil 4.2'de katılımcıların yaşadıkları şehirlere göre dağılımı gösterilmektedir.

Şekil 4.2

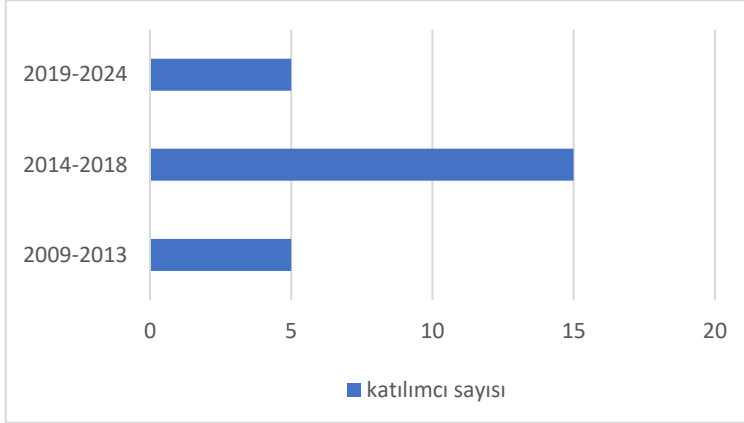
Katılımcıların yaşadıkları şehirlere göre dağılımı

Katılımcıların yaş ortalamasına baktığımızda ise en küçük katılımcı 20, en büyük katılımcı 51 olmak üzere yaş ortalaması 28'dir. Katılımcıların belirlenmesi aşamasında göz önünde bulundurduğumuz bir diğer kriter Türkiye'ye dönülen yıl olmuştur. Her ne kadar araştırmanın başlarında önceliği son 10 yıl içerisinde dönenlere vermeyi planlamış olsak da, ilerleyen aşamada bu süreyi 15 yıla kadar uzatmanın uygun olacağını düşündük. Bu kararın alınmasında, çalışmadan haberdar olan ve bu konuda söyleyecek çok şeyi olduğunu ifade eden bir katılımcı etkili olmuştur. Fransa'dan 15 yıl önce dönmüş olan bu katılımcının paylaşımları araştırma sorularımıza farklı perspektiflerden cevap verdiği ve bize uyum sürecinin 10 yıla sınırlandırılmayacağını gösterdiği için bizi süreyi esnetmeye yönlendirmiştir. Katılımcılar döndükleri yıllara göre sınıflandırıldığında, Şekil 4.3'te de görüldüğü gibi, son 5 yıl içerisinde 5 kişi, son 10 yıl içerisinde 15 kişi, son 15 yıl içerisinde ise 5 kişinin dönmüş olduğu görülmektedir.

Şekil 4.3

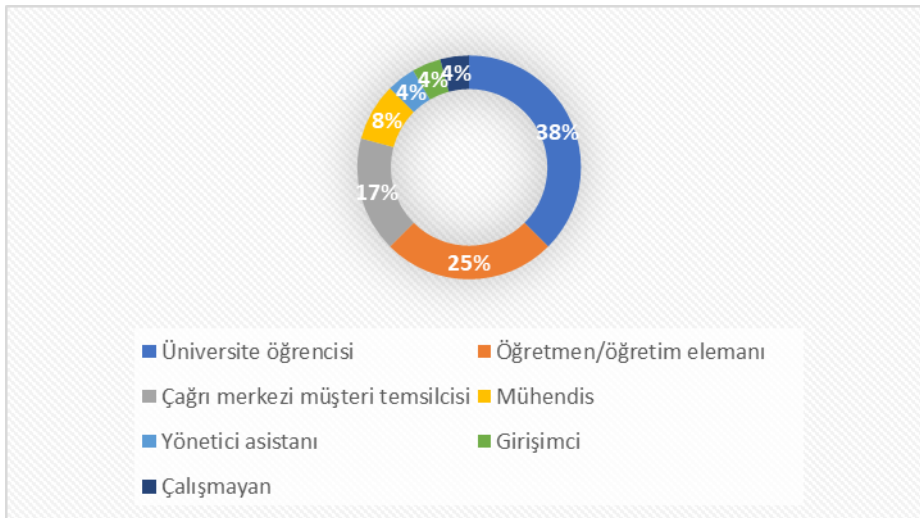
Katılımcıların dönüş yılına göre dağılımı

Katılımcıların mesleki dağılımını incelediğimizde, burada da çeşitlilik olduğu, bununla birlikte çoğunluğu üniversite öğrencilerinin (n=10) oluşturduğu, sonrasında ise dağılımın öğretmen ve öğretim elemanı (n=6 kişi), çağrı merkezi müşteri temsilcisi (n=4), mühendis (n=2 kişi), çalışmayan (n=1), yönetici asistanı (n=1) ve girişimci (n=1) olarak ortaya çıktığı Şekil 4.4'teki gibi görülmektedir. Katılımcıların mesleki dağılımı, Avrupa'dan dönen Türkiye asıllı göçmenlerin genellikle dilsel sermayelerini kullanabilecekleri meslekler tercih ettiklerini belirten alanyazındaki çalışmalarla da uyumludur. Öğrencilerin çoğunluğu yabancı dil eğitimi ya da tercümanlık bölümlerinde okumakta, öğretmen ve öğretim elemanları İngilizce ya da Fransızca branşlarında görev yapmakta, çağrı merkezlerinde çalışanlar ise yurtdışı menşeli firmalarda Almanca ya da Fransızca gelen çağrılara cevap vermektedir.

Şekil 4.4

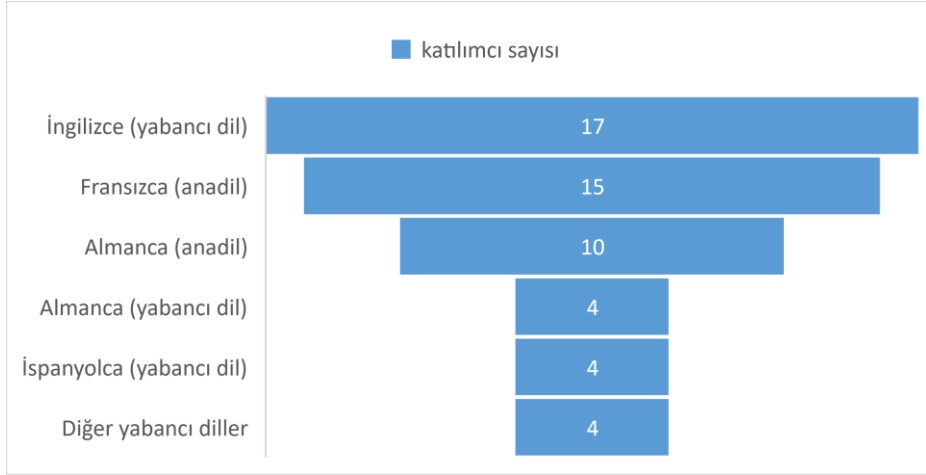
Katılımcıların mesleki dağılımı

Katılımcıların dilsel repertuvarlarına baktığımızda ise konuşulan dillerin anadil ve yabancı dil olarak çeşitlendiğini Şekil 4.5'teki gibi görebilmekteyiz. Katılımcıların tümü Türkçe/Almanca veya Türkçe/Fransızca olmak üzere iki dillidir. Bununla birlikte çoğu katılımcı ikinci ve/veya üçüncü bir dili yabancı dil olarak iyi düzeyde kullanabilmektedir.

Şekil 4.5

Katılımcıların konuştuğu diller

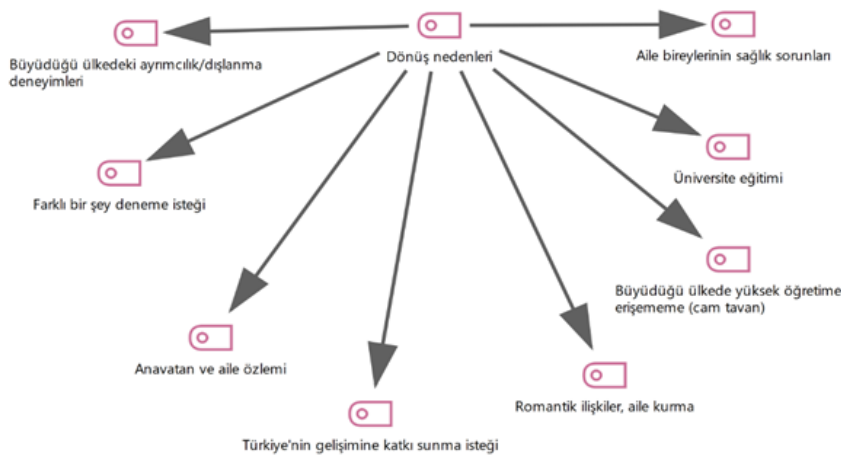

4.2 Dönüş Motivasyonları ve Nedenlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların dönüş motivasyonları ve nedenleri bu çalışmanın temel sorularından birisi olmamakla birlikte, katılımcı profilini daha iyi anlamayı sağladığı için öncelikle verilmesi uygun görülmüştür. Katılımcılara neden döndüklerini sordüğümüzda, alanyazında daha önce yapılan çalışmalara da benzer olarak, çeşitli cevaplar aldık.

Şekil 4.6

Katılımcıların dönüş nedenleri

Şekil 4.6’da görülen dönüş nedenleri arasında en fazla dile getirilenin göçmenlerin büyüdüğü ülkede karşılaştıkları ayrımcılık ve dışlanma deneyiminden uzaklaşma istediği (14) olduğu, bunu takiben ise farklı bir şey deneme, yeni bir tecrübe edinme isteğinin (9) geldiği görülmektedir.

Fransa’dan dönen erkek bir katılımcı doğup büyüdüğü ülkedeki ayrımcılık deneyimlerini ve bunun Türkiye’ye dönüş kararına nasıl yansıdığını aşağıdaki gibi anlatmıştır:

(...) bir dönüm noktası var benim hayatımda. Charlie Hebdo olaylarını hatırlıyor musunuz? (...) Fransa’da bir terör saldırısı oldu. Bunu Müslümanlar yaptı. Ve bütün Fransa’daki Müslümanlar bundan sorumlu algısı başladı. Ben 2016’da mezun olmuştum. O işte terör saldırı sonrası Müslümanlara karşı bir algı oluşmaya başladı. Ben tabii tamamen bunun ortasındayım artık. Çünkü “je suis Charlie (ben Charlie’yim)” demek neredeyse zorunluydu. Hani “ben Charlie’yim”i bunu kınamak için. Ama ben Charlie olamazdım çünkü bunlar hani benim en kutsal değerime hakaret eden bir yapıydı. Dolayısıyla ne terör tarafındaydım ne de Charlie’ydim. Charlie olmadığım için bir hedef oluyoruz tabii ki de. Arkadaşlıklar zor olmaya başlıyor, tartışmalar başlıyor. E tabii ben azınlık kısmındayım. (...) Yani hani bir genç bir çocuğun okula gidememesi bunun yüzünden nasıl bir şeyler çıktığını siz hayal edebilirsiniz artık. Orada benim şiddet seviyem içimde artıyordu ama arttırmamam lazımdı. Çünkü zaten Müslümanları böyle terörist olarak görüyorlar. Ben orada şiddet uygularsam bitti benim işim. Yani şimdi böyle bir kaynayan bir sinir vardı yani artık orada, orası o zaman benim için bir dönüm noktasıydı. Benim artık gitmem lazım buradan. Orada en kısa zaman içinde liseyi bitirip firmayı açtık mecburen. Çünkü maddi duruma ihtiyacım var. Bizim aile çok fakir bir aile. Çalışmam boyunca aynı şeyleri çekmeye devam ediyorum işte. Mesela bizim iş çilingir. Birisi kapıda kaldığında bizi arar. Biz kapıya gelir, kapıyı açarız. İş bu kadar. Fakat bazı müşteriler bizi gördüğünde, yok sizden istemem, sizden bir iş istemem deyip biz mecbur tekrar dönüyorduk (Can, Fransa, makine mühendisi, döndüğü yıl (D.Y.): 2018).

Almanya’dan dönen Mustafa, özellikle son yıllarda Almanya’da aşırı sağın yükselişiyle birlikte ırkçılığın ve ayrımcılığın daha görünür olduğunu ifade ederken, Aylin ayrımcılık nedeniyle iş hayatında yükselebilmek için çok daha fazla çabalaması gerektiğini söylemiştir. Hem Fransa’dan hem de Almanya’dan dönen bazı katılımcılar doğup büyüdüğü ülkelerde kendilerine ve kendileri gibi göçmen olanlara karşı ayrımcılık ve ırkçılık yapıldığını, bunu toplumsal yaşamın pek çok alanında deneyimlediklerini dile getirmiştir. Bu olumsuz deneyimlerin geri dönüşü tetikleyen itici faktörlerden olduğu söylenebilir.

Şu an sağ aşırı yükselişte. AFD dedikleri sağ parti çoğalıyor ama artık şimdi onlar çoğaldıkça... Ben bir şeyi gördüm en son gittiğimde Almanya’da. Mesela kardeşim abi dedi

senin evine bir benden hediye sana bir süpürge makinesi alayım dedi. Gittik orada mağazaya girdik. Kardeşim kasada ödüyor, ben de onun arkasındayım. Bir tane kadın geldi, yanımızda da bir çift var. İkimizin arasına baktı biz yabancıyız bana böyle bakıyor. Şimdi artık biz geçebileceğiz mi geçemeyeceğiz mi gibi böyle bir ifade soruyor. Böyle bana bakıp hani şey yaparak diyor, hani dese ki bir geçebilir miyim? Sanki biz şey diyeceğiz, hani geçemezsiniz. Sanki böyle kendilerini artık... Şimdi Almanların şöyle bir sorunu var: Bayrağınla, milliyetle veya millet olmayla kendilerini baskın hissediyorlar. Ve şu an sağ parti kazandığı için sanki onu bastırılanlar artık konuşma hakkı doğuyormuş gibi bir değişim içindeler (Mustafa, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2023).

Şimdi okul hayatımda hiçbir zaman sıkıntı yaşamadım ama mesleğe başladığımda ırkçılığın ne olduğunu öğrendim. Mesela Türksen terörist olarak gözükyorsun orada. Yani ne kadar gözükmese de öyle orası. Mesela o zaman ben staj gördüğüm bu huzur evinde çok ırkçı vardı. Bir de ben çok iyi olduğum için, yani o zaman ben çok gayret ettim yukarıya çıkmak için bu başhemşirelik için. Çok çabalamak zorunda kaldım. Yani Türksen her zaman biraz çabalayacaksın orada. Yani Almanlara daha çok tolerans veriliyor. Ben de öyle oldum (Aylin, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2015).

Bunun yanı sıra en sık rastlanan bir diğer dönüş motivasyonunun yeni bir hayat, yeni bir deneyim yaşama isteği olduğu, çoğu katılımcının Türkiye’de yaşamayı denemek istediği, hep akıllarında olan bir idealin ve hayalin peşinden geldikleri görülmektedir. Almanya’dan Antalya’ya dönen erkek bir katılımcı kararını aşağıdaki gibi özetlemektedir:

Kısa özetleyeyim. Ben hayatın monoton olması, duygusal şeylere girmiyorum şimdi. Orada hayatın monoton olması, patanaj (patinaj) yapması, günlük hayattan zevk alamamam, her şeyin iş üzerine kurulu olması. Ve artık yeter deyip de başka bir şey deneyelim, çoluk yok, çocuk yok. O konuda rahat olduğum için dedim tutmazsa da geri giderim ne olacak. Ama Allah’a şükür tuttu. (Şükrü, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2019).

Fransa’dan dönen bir diğer kadın katılımcı ise bu deneme sürecini aşağıdaki cümlelerle ifade etmektedir:

Şöyle, ben 15 yaşımdan beri Türkiye’ye dönmeyi düşünüyordum. Sonradan üniversiteyi bitirdikten sonra dedim, hayatımda da kimse yok, şimdi gittim, gittim. Gidemezsem ileride aklımda kalır. Türkiye’ye gidemedim, denemedim diye. Pişman olurum diye düşünüyordum. Hani bir iki sene Türkiye’de bir denerim. Baktım, gördüm, olmuyorsa da Fransa’ya dönerim kafasındaydım tabii. İş yerini bulduktan sonra hani eşimle de çok hızlı bir şekilde tanıştım. Hani bir hafta içinde tanıştım. O zaman tabii kalmama biraz da o sebep oldu (Hülya, Fransa, yönetici asistanı, D.Y: 2017).

Bu iki dönüş motivasyonunun ardından gelen nedenler ise Türkiye’de eğitim görme isteği, ebeveynlerin anavatan özlemiyle veya sağlık sorunları nedeniyle geri dönme kararı alması ve özellikle eğitilmiş genç katılımcıların köken ülkeleri Türkiye için faydalı olmak istemesi olarak sıralanabilir. Bazı katılımcılar için dönüşün tek bir nedeni olurken çoğu için bir iki neden iç içe geçmekte ve birleşmektedir. Örneğin bazı katılımcılar hem ayrımcılık deneyimlerinden kaçmak hem de yeni bir şey denemek isterken, bazıları eğitim için ya da ebeveynlerinin kararıyla dönmüşlerdir.

4.3 İkinci ve Sonraki Kuşağın Aile Geçmişleri

Katılımcıların göç hikayelerine baktığımız zaman, çoğunun üçüncü kuşak (16 kişi) gençlerinden oluştuğunu, az bir kısmının ise ikinci (7 kişi) ve dördüncü (2 kişi) kuşaktan olduğunu görüyoruz. Üçüncü ve dördüncü kuşak gençler çoğunlukla dedelerinin çalışmak için “misafir işçi” olarak göç ettiğini, sonrasında eşleri ve çocuklarını da yanına aldığını ifade ederken, ikinci kuşaktan olanlar anne babalarının daha yakın tarihlerde, yetişkin yaşlarda çalışmak için göç ettiğini belirtmiştir. Bu anlamda ikinci kuşak katılımcıların göç hikayeleri ve geçmişleri diğerlerine göre biraz daha farklılaşmaktadır. Ege hem anne tarafından hem de baba tarafından dedelerinin 1960’larda Türkiye’den Almanya’ya çalışmak için giden misafir işçilerden olduğunu ve orada fabrikada çalıştıklarını “tipik bir Almanci” hikayesi olarak aşağıdaki gibi aktarmıştır.

Baba tarafından başlayayım. Dedemin babası gitmiş zamanında, ilk işçilerden. 60’ların başı. Onlar gitmiş, sonra dedemi getirmişler. Dedem de yedi yaşında mıydı neydi, bayağı genç gitmiş dedem. Normalde benim çevremdeki arkadaşların dedeleri pek Almanca bilmezler, çat pat ama dedem gerçekten çok iyi Almanca konuşurdu küçük yaşta gittiği için. Anne tarafı, dedem gitmiş ilk defa Almanya’ya. Onlar zamanında Makedonya’dan İstanbul’a göç etmişler, İstanbul’dan da Almanya’ya. İkisi de fabrikada çalışıyordu (Ege, Almanya, öğrenci, D.Y: 2015).

Katılımcıların çoğunun ailesi işçi sınıfı kökenlidir ve ekonomik nedenlerle Avrupa’ya göç etmiştir. Yalnızca bir katılımcı babasının üniversite sonrasında lisansüstü eğitim için Fransa’ya göç ettiğini ifade etmiştir. Anne ve babalarının mesleklerini incelediğimizde annelerin çoğunun çalışmadığını, çalışanların ise temizlik işçisi, fabrika işçisi, hasta bakıcı ve sekreterlik gibi meslekler icra ettiğini; babaların ise inşaat işçisi (4), maden işçisi (3), şoför (3), fabrika işçisi (2) ve işletmeci olarak çalıştığını görüyoruz. Katılımcılar arasında yalnızca iki kişinin ebeveyni üniversite mezunudur. Katılımcılara ailelerinin gelir düzeyini sorduğumuzda çoğu net bir rakam verememekle birlikte

ortalama bir gelir düzeyine sahip olduklarını belirtmiştir. Çoğunluk orta gelir düzeyinde olduklarını, çok fazla ekonomik zorluk yaşamadıklarını ama çok zengin de olmadıklarını söylerken, bazı katılımcılar ailelerinin çok yoksulluk çektiğini dile getirmiştir. Ailesinin gelir düzeyini orta üstü olarak niteleyen ise iki katılımcı olmuştur. Fransa'dan dönen Sevgi, ailesiyle birlikte yaşadığı ortamı aşağıdaki gibi özetlerken, Fransa'daki "tipik" göçmen hayatını da özetlemektedir.

Yani işçiydi. Annem çalışmıyordu, biz genel olarak yoksulluk yaşadık. Mesela bütün devlet yardımlarından yararlanıyorduk. Uzun yıllar vergi şeylerini ben doldurduğum için evde... Mesela Fransa'da geliriniz bir şeyin, bir standardın altındaysa ya da bir eşğin altındaysa vergi ödemiyorsunuz. Biz gelir vergisi ödediğimizi hatırlamıyorum. Genelde yani göçmen aileleri, işsizlik çok fazlaydı özellikle gençler arasında ve düşük gelirli ailelerin yaşadığı bir semtti. (...) Şimdi biz Fransa'da banliyöde büyüdük. Paris'in aslında merkezinde doğmuşum. Daha sonra ailem ben çok küçükken Aubervilliers'de, banliyöde, Seine-Saint-Denis bölgesinde bir ev bulmuşlar, oraya taşınmışlar. Orası da yani Paris'e göre çok farklı bir sosyoekonomik ortam sunan bir şehir. 20 yaşına kadar Aubervilliers'de yaşadım. Aubervilliers, Paris'in tam sınırında, çok çok yakınında küçük bir banliyö şehri. Ama yani belki duymuşsunuzdur, Aubervilliers hakkında çok genelde ya da Seine-Saint-Denis ile ilgili çok olumlu şeyler söylenmez. Genel olarak çok güvenli ya da güzel yerler değildir. Yani insanların yaşamayı tercih ettiği yerler değildir. Zaten baktığımda çoğu arkadaşlarım meslek sahibi olduğunda taşınmaya çalışmışlar oradan. Ben işte anaokulu, ilkokulu orada okudum. (Sevgi, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Katılımcıların ailelerinin göç ettiği bölgeleri incelediğimizde çoğunun Türkiye'den yoğun göç alan bölgeler olduğunu görüyoruz. Almanya'ya göç edenlerin Kuzey Ren-Vestfalya bölgesinde, Fransa'da ise Lyon ve Strasbourg çevresinde Belfort, Colmar ve Paris gibi şehirlerde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Belçika'dan dönen üç katılımcımız ise Brüksel'de doğup büyümüşler. Almanya'dan üniversite eğitimi için dönen ve Türkiye'ye yerleşen Neşe, ailesinin yaşadığı bölgeyi aşağıdaki gibi betimlemektedir.

Eyalet olarak Kuzey Vestalya bölgesi zaten çok göç alan bir bölge. Hem fabrika işçisi hem maden işçisi çok olduğu için o bölgede. Ama mahalle olarak biz böyle "getto" olarak tabir edilen Türk mahallesinde yaşamıyorduk. O yüzden ben ilk okul hayatım özellikle şöyle; Alman bir tane komşu arkadaşımız vardı, sınıf arkadaşım. Okuldan sonra oraya giderdim. Orada ödevimi yapıp, hani evde bana yardımcı olacak kimse olmadığı için orada ödevimi yapardım. Sonra eve gelirdim. Liseye geçtikten sonra da babamın çok yakın bir Alman arkadaşı vardı. O bize yardımcı oluyordu bütün derslerimizde. Ödevlerimizi o varken yapıyorduk (Neşe, Almanya, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

İlk göç eden birinci kuşağın Türkiye’den ayrıldığı şehirlere, yani katılımcıların memleketlerine, baktığımızda ise göç veren şehirlerin (Ordu, Tunceli, Yozgat, Kütahya, Afyon, İzmir, vd.) oldukça farklılaştığını söyleyebiliriz. Ayrıca katılımcıların bir kısmı aileleriyle birlikte kesin dönüş yaparken diğer bir kısmı kök ailelerini bırakıp tek başına Türkiye’ye dönmüştür.

4.4 Geri Dönenlerin Dilsel Güvensizlik Deneyimleri

Katılımcıların Türkiye’de Türkçe konuşurken deneyimledikleri güvensizlik hissini gerek onların kendi deneyimlerine ilişkin söylemlerinden gerekse görüşme sırasındaki konuşma biçimlerinden anlamaya çalıştık. Yani araştırmacı görüşmeler sırasında aynı zamanda gözlemci rolü üstlenerek hem konuşmanın içeriğine hem de biçimine odaklanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda dilsel güvensizlik çeşitli şekillerde kendini gösterse de katılımcıların genellikle biçime bağlı ve kimliğe bağlı olmak üzere iki türde dilsel güvensizlik deneyimlediği görülmüştür.

4.4.1 Dilsel güvensizliğin göstergeleri

Konuşan öznenin deneyimlediği dilsel güvensizlik iki şekilde anlaşılabilir: doğrudan konuşan öznenin kendisinin ve söyleminin gözlemlenmesi yoluyla ya da öznenin kendi güvensizlik deneyimleri üzerine ifade ettiği söylemleri aracılığıyla. Bu çalışmada katılımcıların dilsel güvensizlik deneyimlerini anlamak ve ortaya çıkarmak amacıyla hem onlardan kendi deneyimlerini paylaşımlarını istedik, hem de bu paylaşım sırasındaki sözlü ve sözsüz iletişim davranışlarını gözlemledik. Araştırmacı her görüşme sonrasında yansıtıcı günlüğüne görüşme süreci üzerine gözlemlerini not almıştır. Bu gözlem notları her bir tema altında görüşmelerden elde edilen verilerle birlikte gerekli durumlarda destekleyici veri olarak sunulmuştur. Verilerin analizi sonucunda, dilsel güvensizliğin “kendini ifade etmekte zorlanma, konuşma biçimini değersizleştirme, sessizlik, bedensel hexis ve aşırı düzeltme” şeklinde kendisini gösterdiği görülmüştür.

4.4.1.1 Kendini ifade etmekte zorlanma: “Kendimi istediğim gibi ifade edemiyorum!”

Avrupa’dan dönen ikinci ve sonraki kuşak katılımcıların çoğu Türkçe konuşurken kendini ifade etmekte zorlandığını, istediği gibi akıcı bir Türkçe konuşmadığını söylemiştir. Bazıları uygun sözcükleri bulmakta zorlanırken bazıları nerede hangi ifadeleri kullanacağını bilememektedir. Bazı katılımcıların görüşmeler sırasında da araştırmacının sorduğu sorulara cevap verirken düşüncelerini ve deneyimlerini ifade etmekte zorlandığı

görülmüştür. Almanya'dan dönen üniversite öğrencisi Samet, pek çok diğer katılımcı gibi özellikle Türkçe yazılı anlatımda çok zorlandığını aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

Özellikle ilk 3 sene benim Türkçem, aksanım çok belli olmuyordu. Almancılar gibi bir aksanım yoktu ama kendimi ifade etmekte çok zorlanıyordum. Derslerde Türkçe derslerinde özellikle kompozisyon yazıyorduk mesela, çok felaket hatalar yapıyordum. Ama artık özellikle üniversitede arkadaş ortamında maruz kalınca o kayboldu artık. Türkçe daha rahat (Samet, Almanya, öğrenci, D.Y: 2017).

Fransa'dan Türkiye'ye döneli dokuz ay olan Dilan ise özellikle toplumsal yaşamda herhangi bir sorun yaşadığında kendisini istediği gibi ifade edemediği anlatmış, görüşmecinin sorduğu sorulara da cevap verirken çoğu zaman zorlanmış ve doğru ifadeleri bulmak için çaba harcamıştır.

Türkçesini bilmiyorum ama... Nasıl desem? “frustration” (hayal kırıklığı), evet. Şimdi kendimi bazen ifade edeyim. Mağazadayım. Bir şey oluyor veya kartım geçmiyor. Bilmem neyi söylüyorum. Carrefour kartım geçmiyor. Bir şey oluyor. Kendimi istediğim gibi veya Fransa'daki gibi ifade edemiyorum (Dilan, Fransa, anaokulu öğretmeni, D.Y: 2024).

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi katılımcı dilbilgisel açıdan kurallı cümleler kurmakta, doğru sözcükleri bulmakta zorlanmakta, akıcı bir şekilde kendisini ifade edememektedir. Katılımcıların pek çoğu Türkçe konuşurken çeşitli şekillerde ifade güçlüğü yaşadığını belirtirken bazılarının bu durumdan rahatsız olmadığını, bunu normalleştirdiğini, diğerlerinin ise bunu olumsuz ve rahatsız edici bir deneyim olarak algıladığını söyleyebiliriz.

4.4.1.2 Konuşma biçimini değersizleştirme: “Kesin zaten hatalı konuşurum, arada şive kaçır”

Dilsel güvensizlik göstergelerinden birisi kişinin kendi konuşma biçimine dair olumsuz algısı, onu küçümsemesi ve değersizleştirmesidir. Katılımcıların pek çoğunun Türkçe dil becerilerinin iyi olmadığını ve düzgün konuşamadıklarını her fırsatta dile getirdiği ve kendilerini olumsuz yargıladıkları görülmektedir. Melek Almancadan dolayı Türkçeyi kaba konuştuğunu söylediğinde, toplumda genel olarak kabul gören Almancanın kaba bir dil olduğu klişesi akla gelmektedir. Melek'in ideal olarak kabul gören biçime uymak istediğini ama uyamadığını görüyoruz.

Burada şöyle söyleyeyim, benim şimdi ağız yapım, konuşma yapım Almanca kaba olduğu için benim Türkçem de o yöne gidiyor. Hani Türkiye'deki insanlar gibi kibar sesim gelip tonum çıkmıyor. Çünkü Almancayı kaba konuştuğumuz için benim konuşma şeklim de o

yöne gidiyor. Anlıyorlar burada da. (...) Şu an konuşurken bile bana kaba geliyor. Yani öyle. Hani isterim ki benim de sesim kibar çıksın, Türkçeyi güzel konuşayım ama Almandan dolayı bu bende bir alışkanlık (Melek, Almanya, çalışmıyor, D.Y: 2021).

Almanya'dan dönen bir öğrencinin aşağıdaki sözleri de görüşme sırasında sürekli kendi konuşma biçimini değerlendirdiğini ve pek de iyi bulmadığını göstermektedir. Katılımcı telaffuzunun iyi olduğunu düşünmekte ama bundan çok da emin değildir, bir taraftan iyi olduğunu söylerken karşı taraftan bir onay aramaktadır.

Şu anda mesela çok fazla takıldığımı fark ediyorum. Telaffuzum iyi ama herhalde. Çok iyi değil ama (Nur, Almanya, öğrenci, D.Y: 2018).

Fransa'dan dönen Hülya'nın ifadelerinde de Türkçe konuşurken hata yapacağından, aksanının belli olacağından emin olduğu görülmektedir.

Bütün nasıl desem, bütün kelimeleri bildiğim için kelime hazinem daha büyük (Fransızcada). Ondan hani herhangi bir durumda daha hızlı kendimi ifade edebiliyorum ama Türkçe'de biraz düşünmem lazım. Kesin zaten hatalı konuşurum, arada şive kaçır. Yani Türkçem daha böyle nasıl desem... Profesyonel bir Türkçem yok mesela. Hani iş yerinde bana bunu söylüyorlar. Çok profesyonel bir Türkçem yok. Eksiklerim falan olduğunu söylüyorlar. Orada kendim bildiğim için Fransızcada daha rahat kendimi ifade edebildiğimi biliyorum. Ama Türkçede daha zorlanabilirim (Hülya, Fransa, yönetici asistanı, D.Y: 2017).

Araştırmacı ve Fransa'dan dönen Dilan arasındaki aşağıdaki diyalogda görüşmecinin kendi konuşma biçimini yetersiz gördüğü ve değersizleştirdiği hem kendi sözlerinden hem de katılımcının bedensel ifadelerinden belli olmaktadır. Türkçeyi iyi öğrendiğini söylerken aynı zamanda gülmekte ve yaptığı jest ve mimiklerle buna çok da ikna olmadığını göstermektedir.

Araştırmacı: Ders aldın mı Fransa'da? Dersler oluyor ya orada Türkçe dersler?

Dilan: Hiç almadım.

Araştırmacı: Ama iyi öğrenmişsin Türkçeyi.

Dilan: Evet, iyi öğrendim ama işte...[Araştırmacı notu: gülüyor ve kendisini gösteriyor, halimi görüyorsunuz der gibi].

Fransa'dan dönen Aslı ise konuşurken hem kendisini ifade etmekte zorlandığını hem de konuşma biçimi nedeniyle sürekli özür dilediğini söylüyor. Konuşma biçimi hakkında sürekli özür dilemesi ve konuşmanın başında kendi konuşma biçimi hakkında bir açıklama yapma ihtiyacı hissediyor olması konuşurken güvende hissetmediğinin önemli göstergeleri olarak yorumlanabilir. Ayrıca konuştuğu kişilerin olumlu geri dönüşlerine de çok inanmadığını ve güvensizlik hissinin devam ettiğini görebiliyoruz.

Türkçe konuşurken çok, [biraz duraksıyor] ... tam işte bu. Bayağı bir küçük, bi 1-2 dakika mı bilmiyorum, bir boşluk oluyor bende. Bir 'es' dediğimiz şey galiba. Bir düşünce payı mı bilmiyorum. Cümlemi nasıl formüle edeceğimi bazen karıştırıyorum. Ya da bir cümleye başlıyorum ama ondan sonra başka bir şey aklıma geliyor gibisinden o iki cümleyi nasıl birleştireceğimi bilmiyorum. Ondan sonra... Nasıl desem? Belki kelime yetersiz diye mi acaba buna yol veriyor bilmiyorum ama... Kendimi Türkçe konuşurken çok da rahat hissetmiyorum ki! Hatta bazen özür diliyorum. Bu bende alışkanlık oldu liseden beri. Düzgün konuşamadım da kusura bakmayın. Bozuk Türkçem diyorum. İnsanlar artık şey... Beni motive etmek için mi bilmiyorum ama yok yok hiç hissedilmiyor, problem değil gibi şeyler söylüyor ama ... (Aslı, Fransa, öğrenci, D.Y: 2018).

Katılımcıların pek çoğunun söylemi, kendi Türkçe konuşma biçimlerini beğenmediklerini, yetersiz gördüklerini ve bunun için özür dilediklerini ya da konuşurken açıklama yapma ihtiyacı duyduklarını göstermiştir. Görüşmeler sırasında da kendi ifade biçimlerini çok da beğenmediklerini gösteren sözel ve sözsüz ifadeler kullandıkları görülmüştür.

4.4.1.3 Sessizlik: “(...) çok dikkatli konuşurum ya da hiç konuşmam”

Dilsel güvensizliğin önemli işaretlerinden bir diğeri ise iletişim ortamlarından kaçınma ve sessiz kalmayı tercih etmektir. Konuşma biçiminden rahatsızlık duyan ve güven hissetmeyen görüşmecilerin de özellikle ilk geldikleri yıllarda mümkün olduğunca konuşmaktan kaçındığı, sessiz kalmayı tercih ettiği görülmüştür.

Yani ilk zamanları ben... Hele şöyle söyleyeyim. Türkiye'ye geldikten bir sene sonra evlendim yani Karaman'a yerleştim. İlk zamanlar çok depresyona girdim yani depresif duruma girdim çünkü bu tuhaf bakışlar çok fazla oluyor etrafınızda hani ve insan kendini gerçekten değersiz hissediyor yani çünkü Türkçe ifade edemiyorsunuz tam olarak kendinizi ve çok komik ifade ettiğiniz için herhalde ondan diyor insan yani konuşamıyorum ya, yani uyum sağlayamadığımızı hissediyoruz öyle önce. Ben kendim için bahsedeyim. Ve çok yani iletişimimi tamamen koparmıştım. Minimum düzeyde tutuyordum iletişimimi ilk zamanları (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

İlk taşındığım senelerde çok utanırdım. Hatta öyle ki sosyalleşme bile geri planda kalıyordu. Çünkü yanlış bir şey derim, şimdi yanlış konuşurum, rezil olurum, susayım ben en iyisi diye. Ortamda hiç konuşmayan kişi olurdum ilk senelerde. Ama daha sonra nedense alıştım (Zehra, Belçika, öğrenci, D.Y: 2020).

Ama okulda hep Türkler olduğu zaman, mesela bazen kahve içmeye gidiyoruz iş arkadaşlarımla, Türkçe konuşuyoruz çünkü hepsi Fransızca anlamadıkları için, mesela orada

biraz zorlanıyorum. Konuşmak bile istemiyorum bazen, sadece dinliyorum, gülümsüyorum filan ama çok şeye girmek istemiyorum (Dilan, Fransa, öğretmen, D.Y: 2024).

Katılımcılar kendilerini rahatlıkla ifade edemedikleri için ya çok dikkatli konuştuklarını ya da mecbur kalmadıkça konuşmamayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Almanya'dan dönen Aylin'in de belirttiği gibi, yanlış anlaşılmaktan ya da alay konusu olmaksızın hiç konuşmamak onlar için daha güvenli bir alan oluşturmaktadır.

Onun için girdiğim yerde çok dikkatli konuşurum. Ya da hiç konuşmam. Arkadaşlarımın yanında rahatım. Beni anlıyorlar. Mesela birinci sınıftan Nurcan geldi Almanya'dan. Onunla görüşüyorum. Biz onunla buluştuğumuz zaman direkt bizim dil Almancaya dönüyor. Hiç Türkçe konuşmuyoruz. Mesela okuldan çok Türk arkadaşım var ama beni çok yoğun bir şekilde yanlış anlıyorlar. Ben hiç anlamıyorum. Ondan sonra hep bir ifade: 'Almanya kafasından bir çık' (Aylin, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2015).

Yukarıda alıntılanan katılımcı sözlerinin de gösterdiği gibi, konuşmamak ve sessiz kalmak dilsel güvensizliğin hem en yaygın hem de en zor gözlemlenen göstergesidir (Boudreau, 2023). Kötü ve hatalı konuşma, yargılanma ve ayrımcılığa uğrama endişesine karşı en kolay çözüm olan sessizlik dilsel güvensizliğin aşılmasını da zorlaştırmaktadır. Kişiyi sosyal ilişki kurmaktan alıkoyarken pratik yaparak kendini geliştirme imkanını da ortadan kaldırmaktadır.

4.4.1.4 Bedensel durum (hexis corporelle): “Böyle standart cümleler vardı kafamda. Onun dışına çıkınca panik!”

Dille ilgili güvensizliğin ve rahatsızlığın belirtileri bedende de görülebilmektedir. Sözlü ifadelerin yanı sıra sözsüz ifade biçimleri de -jestler, mimikler ses tonu, vb.- kişinin hisleri hakkında oldukça fazla bilgi vermektedir. Katılımcılardan bazıları Türkçe konuşmaları gerekeceği zamanlar panik, kalp çarpıntısı, kekeleme gibi dışarıdan da gözlemlenebilecek bedensel deneyimler yaşadıklarını ifade etmiştir. Almanya'dan dönen Mehmet ilk yıllarda çok kekeleyerek konuştuğunu söylerken Fransa'dan dönen Teo Türkçe konuşmadan önce panik yaşadığını, kalbinin çarptığını ifade etmiştir.

Ve birazcık o zamanlar benim böyle havalı olmaya çalıştığımı falan... ..düşünenler bile vardı yani kelimeler karıştığı için. O yüzden kendimi ifade ederken mesela... çok kekelerdim, çok uzatırdım ya da kendimi anlatırken ya da karşı tarafla konuşurken yanlış kelimeler kullanırdım. Yanlış yere giderdi o kelimeler (Mehmet, Almanya, Öğrenci, D.Y: 2017).

Ama mesela ilk aylar çok hatırlıyorum. TÖMER'e gitmeden önce her sabah bir çay, bir simit gibi bir şey alırdım yolda, yol üstünde. Ben sırada beklerken böyle kalbim şey yapardı; ya

anlamazsam falan ya yanlış anlarsam falan. Neyse işte. Böyle standart cümleler vardı kafamda. Onun dışına çıkınca panik! Ama güzel, tatlı bir panik yani (Teo, Fransa, Girişimci, D.Y: 2016).

Bunun yanı sıra araştırmacı görüşmeler esnasında bazı katılımcıların yaşadığı güvensizliği bedensel duruşlarından gözlemlemiş ve bunları günlüğüne aşağıdaki gibi aktarmıştır:

İnci konuşurken sık sık, göze batacak şekilde ‘hocam’ sözcüğünü tekrar ediyor. Hızlı hızlı konuşuyor ve oldukça tedirgin. Otururken sürekli kıpırdanıyor, bazen sesi titriyor (Araştırmacı günlüğü, 20/03/2025).

Fransa’dan dönen ve araştırmacı ile aynı kurumda öğrenci olan İnci’nin hiyerarşik bir ilişkinin (hoca-öğrenci) söz konusu olduğu bu durumda daha yoğun bir güvensizlik hissi deneyimlediği hem kendi ifadelerinden hem de bedensel duruşundan anlaşılmaktadır. Benzer bir durum Nur adlı öğrencide de gözlemlenmiştir:

Kendisini ifade etmekte zorlanıyor görüşme boyunca da. Kısa cümlelerle cevap veriyor, fazla bilgi vermiyor. Konuşmaktan çekiniyor gibi bir hali var; bu Türkçesinden dolayı da olabilir, bir hoca olarak benimle konuştuğu için de olabilir. Görüşmenin sonlarına doğru biraz daha rahatlıyor ama (Araştırmacı günlüğü, 25/03/2025).

Bourdieu’nün (1982; 2022) de ortaya koyduğu gibi, edinilen bir şey olan habitustan kaynaklı tutum ve davranış tarzları beden dilinde kendisini göstermekte, bedende daimî ve kalıcı yatkınlıklar biçiminde cisimleşmektedir; “dilsel habitus bedene kazanmıştır”. Pek çok sermaye biçimine doğuştan sahip olan bireyin bedenle veya dille kurduğu ilişki, kendini evindeymiş gibi hissedenlere, piyasa yasalarının lehine işlediği kimselere özgü rahat bir ilişkidir. Aksine, toplumsal yaşamda ve dilsel piyasada dezavantajlı konumda bulunanlar hem dille hem de bedenle rahatsız ve güvensiz bir ilişki kurmaktadır. Farklı grupların ve sınıfların farklı aksanlara, tonlamalara ve konuşma tarzlarına sahip olması, dil düzeyinde, habitusun sosyal olarak yapılandırılmış karakterinin bir tezahürüdür ve bu da bedenle ilişkilidir.

4.4.1.5 Aşırı düzeltme (hypercorrection): “şunu güzel söylemeye dikkat etmeliyim diye düşündüğüm için daha da stres yaptığım oldu”

Nadiren de olsa bazı katılımcılar dilsel güvensizliğin tipik göstergelerinden birisi olarak kabul edilen kendini sürekli düzeltme davranışını bazen gösterdiklerini söylemiştir. Almanya’dan dönen Melek daha “güzel” konuşmak için çabalarken daha çok strese

girdiğini söylerken, Fransa'dan dönen Sevgi ise kendisini sürekli düzeltmekten vazgeçemediğini itiraf etmektedir.

İşte bazen de utanma geliyor. Yani utanma geliyor, gelmiyor değil. İnsanlarla konuşurken, insanlara bakıyorum böyle biraz kibar, sessiz, sakın konuşuyorlar ama ben konuştuğum zaman kendimi de zorluyorum biraz. Hani kibar konuşayım da şey olsun diye böyle güzel gelsin diye ama böyle konuşurken mesela kaba geliyor bana. Çok dikkat ettiğim için de mesela şunu güzel söylemeye dikkat etmeliyim şeklinde düşündüğüm için bir yandan daha da stres yaptığım da oldu Türkçe konuşurken. Öyle bir dönem oldu. Şu anda biraz daha rahatım (Melek, Almanya, çalışmıyor, D.Y: 2021).

Çünkü benden çok daha kırık bir Türkçesi olan kişilere bakıyorum mesela. Onlar gayet memnunar hayatlarından. Ve nasıl diyeyim, sürekli bu Türkçelerini düzeltmek için bir çaba göstermiyorlar yani. Ya da bu kadar gerilmiyorlar. Yani kabulleniyorlar. Ben kendimi bu konuda kabullenmek konusunda zorlanıyorum (Sevgi, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Bununla birlikte görüşmeler sırasında katılımcıların konuşurken kendilerini aşırı düzelttikleri örneklerle çok sık rastlanmamıştır. Bu temaya ilişkin Fransa'dan dönen Efe adlı katılımcı hakkındaki araştırmacı gözlemleri günlüğe aşağıdaki gibi yansımıştır:

Özellikle görüşmenin ilk 10-15 dakikası gergin olduğu hissediliyor, mümkün olduğunca kısa cümleler kuruyor, kelimelerini çok özenli seçiyor. Örneğin “oldukça Türk mevcuttu” ya da “takdim edebilirim” gibi konuşma diline değil de daha çok yazı diline ve ölçünlü dile uygun sözcükler kullanıyor ilk başta. Sonrasında biraz rahatlamaya ve daha fazla konuşmaya başlıyor, daha uzun cümleler kuruyor, kelime seçimi daha özensiz olmaya başlıyor ve teklifsiz dildeki sözcükleri de kullanıyor o zaman (Araştırmacı günlüğü, 1/05/2025).

Efe'nin güvensizlik ve gerginlikten dolayı görüşmenin başlarında hem az konuştuğu, sözcüklerini çok dikkatli seçtiği, hatta konuşma dilinde yadırganabilecek, resmi dile daha yakın olan sözcükler kullandığı görülmüştür. Bu sözcük seçimi de aşırı düzeltme olarak yorumlanabilir. Zira toplumsal normlara uymayanlar genellikle dil kullanımlarını beklenen biçimlere uydurmak için çaba sarf etmek zorundadır. Bu nedenle konuşmalarında genellikle gerginlik ve endişe belirtileri görülür ve ifadelerini baskın normlara uydurmak için değiştirme ve düzeltme eğilimi gösterirler. Buna karşılık toplumsal normlara uyan bireyler, çoğu resmi durumlarda geçerli olan taleplere nispeten kolaylıkla cevap verebilmelerini sağlayan bir dilsel habitusa sahiptir. Bu nedenle, dilsel habitusları ile resmi piyasanın gereklilikleri arasında bir uyum veya uygunluk görülmektedir. Bu uygunluk, konuşmalarında sergiledikleri güven ve rahatlığın temelini oluşturmaktadır (Bourdieu, 2014). Bu rahatlığa sahip olmayan göçmenlerde de Türkçe

konusurken tedirginlik ve aşırı düzeltme kaygısı görülebilmektedir. Başka bir deyişle standart biçime uymak için aşırı bir çaba gösterirken konuşmanın doğallığı zedelenmektedir.

4.4.2 Dilsel güvensizlik türleri

Dilsel güvensizlik yaşayan görüşmecilerin çoğunlukla dilsel biçime bağlı ve/veya kimliğe bağlı güvensizliği deneyimledikleri, statüye bağlı güvensizliğin ise bu bağlam için söz konusu olmadığı görülmüştür. Statüye bağlı dilsel güvensizlik aynı toplumda farklı statülere sahip dillerin bir arada kullanıldığı durumlarda görülmekte ve konuşulan dilin daha az prestijli ve düşük statülü olarak algılandığı durumlarda deneyimlenmektedir. Çalışma grubumuzu oluşturan katılımcıların Türkçeyi Türkiye’de konuştukları göz önüne alındığında, dilin statüsüne bağlı bir güvensizlik deneyimlememeleri beklenen bir durumdur.

Görüşmecilerin pek çoğu Türkçe dilbilgisi becerilerinin zayıf ve eksik olması nedeniyle kendilerini rahatlıkla ifade edemediklerini dile getirmiştir. Kimileri sesletim konusunda zorlandığını söylerken, kimileri ise yeterince sözcük bilmediğine değinmiştir.

Çok kötüydü, kendimi asla ifade edemiyordum. Hep "ööö" lüyordum. Çok "eee" leyerek konuşuyordum. Hala Fransızcanın vurgularını Türkçeye yapıyorum. Son vurguyu Türkçeye konuşurken son vurguyu atamadım. Dediğim gibi Fransızcanın son vurgusunu Türkçeye de yapıyordum. Kelimeler gelmiyordu. Hep Fransızca kelime sokmaya çalışıyordum. Hani şu tipler olur ya Instagram’da, TikTok’ta, işte Almancı tipler. Bu benim diyordum. Kendimi görünce bu benim. Arada bir Fransızca kelime giriyor. Ama şimdi onu yapmıyorum. Vurguları azalttım bayağı. Çok azalttım hatta (Gülay, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

Aksan, evet. Mesela ‘h’leri söyleme konusunda bir sıkıntım vardı. Hatta bir kez dersteyiz. İkinci sınıfım o zamanlar. Ve yani aslında frankofon olan tek kişi ben değilim. Doğrudan, Fransa’dan gelen, Pierre Loti’de okuyan kişiler de var. Onların da Türkçesi bozuk. Ama ben biraz böyle çalışkan bir öğrenci olduğum için... ..beklenti benden daha yüksek. Dersteyken bir arkadaşım o sıralar bir ilaç içiyor. Hoca da ona bir soru sordu. Carla ne diyorsun? Hani bu metin hakkında nasıl bir yorum yapacaksın? O da tam o sırada ilaç içtiği için hocaya şey dedim: ‘Ap’ içiyor hocam dedim. H’yi de söylemediğim için bütün sınıf koptu böyle. Ondan sonra hoca da güldü. H’leri söyleme konusunda bir sıkıntım var. Yani ‘astane’ diyordum, ‘ocam’ diyordum (Sevgi, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Katılımcılarda gözlemlenen bir diğer dilsel güvensizlik türü ise kimliğe bağlı olandır. Kimi katılımcılar, özellikle eğitim düzeyi yüksek olanlar, mesleki kimlikleri nedeniyle Türkçeyi düzgün konuşmaları gerektiğini, başka bir deyişle standart dile hâkim olmaları

gerektiğini düşünerek güvensizlik yaşamakta, “bozuk bir Türkçeyi” kendilerine yakıştıramamaktadır. Fransa’dan dönen ve öğretim elemanı olarak çalışan Melike, öğretmen olmanın dili “düzgün” kullanma konusunda kendisine nasıl bir baskı hissettirdiğini aşağıdaki gibi açıklamıştır.

(...) çünkü yine mi acaba kötü konuşuyorum diye bir kaygı olabiliyordu yani ama bunu aştım yani bu durumu ilk zamanlar çok çok üzüliyordum çünkü şöyle düşün, Fransa’da işte öğretmensin. Yani senden düzgün Fransızca konuşan çok azdır. Çünkü orada sınıf öğretmenisin, çocuklara bunu öğretiyorsun ve o sınavı geçmek çok zor. Yani hem yazılı hem sözlü sınav geçiyorsun. O yüzden hiçbir konuşmanla ilgili hiçbir olumsuz yorum vesaire asla görmüyorsun, karşılaşmıyorsun ama burada tam tersi bir duruma düşüyorsun. Yani tamamen dil konusunda herkesten daha kötü olduğunu hissediyorsun. Belki de bununla da alakalıdır. Hani orada öğretmen olduğum için belki de bu duruma da kapılmış olabilirim. Belki de işte birazcık da dediğim gibi mükemmeliyetçilik sıkıntısı da var. Belki de ondandır (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Benzer şekilde Fransa’dan dönen Sevgi de hem etnik kimliği hem de mesleki kimliği nedeniyle güvensizlik deneyimlediğini ifade etmiştir.

Çünkü şey pozisyonda olmak istemiyorum. Oradaki kişilerden daha düşük bir pozisyonda olmak istemiyorum. İyi Türkçe konuşmamanın, aksanlı konuşmanın ben prestijli bir şey olduğunu düşünmüyorum. Bazı insanlar bunu düşünüyor mesela. Bu bana çok ilginç geliyor. Amerikan bir aksanla konuştuklarında kendilerine bir hava kattıklarını zannediyorlar. Ben tam tersine herkes gibi konuşmak istiyorum. Yani benim Fransa’dan geldiğim ya da işte nasıl diyeyim, Türkiyeli olmadığım anlaşılın istemiyorum konuşma şeklimden. O nedenle bir de kürsüde herkesin gözünün önünde bu kadar kalabalık bir ortamda herhangi bir hata yapmaktan çok korktum (Sevgi, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Mesleki kimliğin yanı sıra etnik kimlik de katılımcılar tarafından güvensizliği tetikleyen bir faktör olarak görülmektedir. Türk etnik kökenine sahip olmak köken dil olan Türkçeyi iyi konuşmak konusunda katılımcıların bazılarında bir beklenti ve baskı oluşturmaktadır.

Burada yaşadığım için ben de buralıyım, ben de Türkçeyi düzgün konuşuyorum, ben de Türk’üm. Niye benimki farklı? Niye ben düzgün konuşmuyorum? Olayı beni rahatsız ediyor (Gülây, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

Bir şey yapıyorum hani; Türkçeyi düzgün konuş, ana dilin sonuçta hani böyle kendimi biraz zorbalıyor gibi olabilir (İnci, Fransa, öğrenci, D.Y: 2019).

(...) çünkü sen Türksün. Yani benden bahsediyorum, Türküm. Yani Türk’üm ve Türkçem kötü. Ama dediğim gibi mesela ben tamamen Fransız kökenli olmuş olsaydım ve Türkçem böyle olsaydı hiç kaygılanmazdım. Yani sonuçta ben Fransız’ım derdim ama ben Franco-

Türküm. Yani ben aslım Türk ve Fransız'ım. Yani Fransız olup büyümüş yetmiş biriyim (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Özetle, bu tema altında katılımcıların pek çoğunun Türkçe konuşurken dilsel güvensizlik yaşadıkları, bu güvensizliğin *kendini ifade etmekte zorlanma, kendi konuşma biçimini değersizleştirme, sessiz kalmayı tercih etme, konuşurken kendini aşırı düzeltme ve bedensel duruşla* kendisini gösterdiği ortaya konmuş, dilsel güvensizlik yaşayan katılımcıların kullandıkları dilsel biçim ile benimsedikleri mesleki ve etnik kimliğe bağlı bir güvensizlik yaşadığı görülmüştür.

4.4.3 Dilsel güvensizliği etkileyen faktörler

Kişinin kendi konuşma biçimine yönelik algısını şekillendiren pek çok etken bulunmaktadır. Bunlar toplumsal, ideolojik, politik olabildiği gibi kişilik özellikleri ve deneyimlerle ilgili de olabilmektedir. Araştırma sürecinde de dilsel güvensizlik deneyimini etkileyen pek çok unsur olduğu görülmüştür. Bu tema altında, çeşitlenen bu unsurlar bireysel ve yapısal olmak üzere iki alt başlıkta ele alınacak ve sunulacaktır.

4.4.3.1 Dilsel güvensizliği etkileyen bireysel faktörler

Bireysel unsurlar katılımcıların kişilik özellikleri ve kişisel deneyimleriyle ilgili olan, örneğin Türkçe dil yeterliliği, mükemmeliyetçilik ya da hata yapma korkusu/kaygısı gibi bireysel özelliklere bağlı olan etkenlerdir. Katılımcıların Türkçe dil yeterliliği ve bu yeterlilik hakkındaki algılarının dilsel güvensizlik deneyimini oldukça etkilediği görülmüştür. Katılımcıların Türkçe dil yeterlilikleri hakkındaki görüşleri, bir önceki temada da görüldüğü gibi, kendini güvenli bir şekilde ifade etmenin önündeki en önemli engellerden birisidir. Katılımcıların çoğu dilsel biçime yeterince hâkim olmadığını düşünmekte, bu nedenle de konuşurken güvende hissetmemektedir.

Komik olan, Almanya'dayken herkes, bütün anneler, babalar Ege'nin Türkçesi çok iyi, çok iyi diye övüyorlardı beni. Türkçe öğretmenim de öyle tabii diğer öğrencilere nazaran. O özgüvenle Türkiye'ye geldim; benim Türkçem iyi. Ondan sonra orada bir patlak verdi. Fark ettik, iyi değilmiş. Almanya şartları için iyiymiş. Ondan sonra biraz Türkçe dersi almaya başladım (Ege, Almanya, Öğrenci, D.Y: 2015).

Şöyle söyleyeyim, Almanca. Çünkü Türkçe'de sadece şey, kendimi ifade edebilecek kadar kelime biliyorum. Almanca daha fazla biliyorum. Daha kendimi, daha iyi açıklayabiliyorum orada. Bu da genelde böyle üstte kalıyor, yok alt düzey mi oluyor, daha yüzeysel (Nur, Almanya, öğrenci, D.Y: 2018).

Bu benim için biraz iyi oldu çünkü Türkçem çok aşırı... aşırı demeyelim de kötüydü. Şu an bile fark ediyorsunuz yani çok akıcı konuşamıyorum ama çok daha kötüydü ilk geldiğimde (Can, Fransa, makine mühendisi, D.Y: 2018).

Katılımcılar özellikle Türkiye'ye döndükleri ilk yıllarda Türkçe dil becerilerinin zayıf olduğunu fakat zamanla bunu geliştirmek için çabaladıklarını ifade etmişlerdir. Fransa'dan lise çağında dönen ve lise eğitimini Türkiye'de tamamlayan Aslı'nın da ifade ettiği gibi, küçük yaşta dönüp eğitim hayatını Türkiye'de sürdürenler ilk yıllarda dil yeterliliği konusunda zorlansalar da eğitim hayatı ve sosyal ilişkileri yoluyla daha hızlı ilerleme kaydetmişlerdir.

İlk döndüğümde aslında çok büyük bir fark var gerçekten. Çünkü ilk döndüğümde, zaten Türkiye'ye geldiğimde yazları sosyal medyada görebildiğimiz o Almancı Türkçesi gibi konuşuyordum. Ondan sonra lisemin de tabii katkısı oldu Türkçe derslerinin. Sürekli bir dile maruz kalmanın verdiği gerçekten o evolüsyon (evrim) diyeyim. Cidden işe yaradı bende. Bir de bulunduğum ortamda Fransızca konuşabildiğim kimse yoktu. Bu yüzden Fransızca gerçekten bir şey... Pas geçiyorduk. Sadece babamla konuşuyordum ama o da görüntülü konuşmalardı. Şimdiki Türkçemle o zamanki Türkçem arasında gerçekten çok büyük bir fark var. Ve bunun tamamen bulunduğum ortam ve eğitimin katkısı olduğunu düşünüyorum. Ve tabii dizilerdir, kitaplardır, arkadaşlar falan. Onların da büyük bir etkisi var (Aslı, Fransa, öğrenci, D.Y: 2018).

Katılımcıların çoğu Türkçe konuşurken dil bilgisi, sözcük bilgisi ve sesletim konusunda zorlandıklarını ifade ederken, bazıları da sosyodilbilimsel becerilerde zorlandıklarını şöyle açıklamışlardır:

Şimdi Fransa'da birazcık daha resmi konuşuluyor herkesle. Yani çok fazla mesela ben ilk zamanlar geldiğim zamanlarda işte 'canım' kelimesini duyduğumda 'aaa' derdim, hani herkese canım deniliyor mu burada? Hani ilk zamanlar çok tuhaf geliyordu bana. Hani öyle bir kültürde yetişmediğimiz için. Hani bense konuşurken isimle hitap ediyordum ve isimle hitap ettiğimde sanırım biraz daha resmi oluyor burada ve bu çok işte cümleler daha net veyahut da iş hayatında biraz daha resmi olarak konuşulduğunda işte bu biraz egolu bir insan olarak gösteriyormuş beni, yani sonradan anladım. Halbuki hiç alakası yok, bunun daha çok kültürle alakası var hani mesafeli konuşmak vesaire (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Mesela okulun müdürleriyle görüştüğüm zaman zor oluyor. Çünkü orada arkada kelimeyi Türkçe de düşünmem lazım. Karşımdaki kişi müdür Türk olduğu için Türkçe düşünmem lazım. Orada kelimeyi de dediğim gibi resmi kelimeler kullanmam lazım biraz. Nasıl desem? Samimi olmamam gerekiyor orada. Resmi olmam için de kelimeyi aramam lazım. Bazen gitmeden önce bir düşünüyorum nasıl konuşmam gerektiğini. Ama oraya vardığım zaman da

o kelimeyi unutuyorum, bir şeyler oluyor. Orada resmi olmadığım için rahatsız hissediyorum kendimi. Ama arkadaş ortamı olduğunda hiçbir problemim olmuyor. Sadece resmileştiği zaman, ben sorun yaşadığımı fark ediyorum açıkçası (Hülya, Fransa, yönetici asistanı, D.Y: 2017).

İletişimsel dil yetkinliğinin bir bileşeni olan sosyodilbilimsel yeterlilik kişinin sosyal bağlama uygun şekilde nerede, kiminle, nasıl konuştuğuyla ilgilidir. Bir dilde etkili iletişim kurabilmek için sınırlı sayıdaki dilbilgisi kuralını bilmek yetmez, bunları farklı bağlamlara, muhataplara ve iletişim amaçlarına uygun şekilde kullanabilmek de gereklidir (Hymes, 1972). Örneğin nezaket kuralları ve ifadelerinin doğru seçimi; selamlaşma ifadeleri, hitap biçimleri, söz alma kuralları gibi sosyal ilişkilerdeki dilsel belirleyicilerin uygun kullanımı ya da resmi dil, gayri resmi dil, samimi dile ait farklı biçemlerin seçimi toplumdilbilimsel yetkinliğin göstergelerindendir (Conseil de l'Europe, 2001). Katılımcıların sözcük seçimi, sesletim biçimi ve sözdizimi gibi konuların yanı sıra en az onlar kadar önemli olan, dili toplumsal bağlamına uygun kullanma konusunda da zorlandıkları görülmektedir. Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi Melike günlük hayatta kullandığı dil düzeyini kültürel normlara uydurmakta zorlandığını dile getirirken, Hülya ise hiyerarşik ilişkilerin söz konusu olduğu durumlarda uygun dil biçimlerini bulamadığını söylemiştir. Benzer şekilde Almanya'dan dönen Aylin'in de bu konuda zorlandığını araştırmacı gözlemlemiş ve günlüğüne aşağıdaki gibi aktarmıştır:

Aylin'in Türkçesinde göçmenliğin izleri oldukça fazla: bazı sesleri farklı çıkarıyor, aksanından gurbetçi olduğu anlaşılıyor. Bazen doğru sözcükleri bulmakta zorlanıyor, araya Almanca kelimeler de karıştırıyor ama buna rağmen konuşmaya istekli. Söylemek istediği çok şey var, bir şekilde kendini ifade etmeye çalışıyor. İnsanların onu anlamak istemediğinden ve arkadaş bulmakta zorlandığından bahsediyor. Aylin'in asıl sorunu sosyodilbilimsel yeterliliğinin zayıf olması diye düşünüyorum. Yani konuştuğu bağlama uygun, beklenen biçimi veremiyor. Örneğin yeni tanıştığı araştırmacıya “sen, kız, canım” gibi hitap sözcükleri kullanıyor. Hikayesini anlatırken çok rahat, sorduklarımdan fazlasına cevap veriyor. Ben de ona sen diye hitap ediyorum, doğal akışını bozmak istemiyor ve anlattıklarını dinliyorum. Görüşmeye gelirken yolda bir öğrenciye yol tarifi sorduğunu şöyle anlatıyor: “Burayı bulamadım, yolda genç bir kız gördüm, kız dedim ben X kafeyi arıyorum, biliyor musun sen? O da bana biraz garip garip baktı, bilmiyorum orası kapandı galiba dedi”. Bunun gibi “nerede, kiminle, nasıl konuşulur” ilkesine çok uymadığı görülüyor. Anlatılarından buna benzer durumları daha önce de yaşadığı anlaşılıyor. Kendisi bunu açık sözlülük ve samimiyet olarak nitelendiriyor. Ama anlattığına göre bu hızlı samimiyet ve

sosyodilbilimsel normlara uymamak iletişim kurduğu kişilerde bir rahatsızlık oluşturuyor (Araştırmacı günlüğü, 3/06/2025).

Katılımcıların pek çoğu Türkçeyi evde, aile ortamında öğrendiklerini, bunun yanı sıra televizyon, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla dillerini geliştirdiklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte göçmenlerin anlatıları Türkçe öğreniminin ve kullanımının daha çok bireysel çabaya bağlı olduğunu ve ailelerinin tutum ve alışkanlıklarından oldukça etkilendiğini göstermektedir.

Evet, yani evde Türkçe konuşmamızın büyük olanakları ve büyük faydalarını gördüm. Çünkü Fransa'da yaşayan Türk olan arkadaşlarım mevcuttu. Ancak onların Türkçesi benimki kadar düzgün değildi diyelim. Biraz daha bozuk bir Türkçeye sahiplerdi. O da işte evde Türkçe konuşulmadığından kaynaklı. Şimdi okulda Fransızca konuşuyorsunuz, sokakta arkadaşlarınızla Fransızca konuşuyorsunuz. Eve dönünce de Fransızca konuşulduğu zaman Türkçe unutuluyor. Bizim evimizde Türkçe konuşulduğu için Türk dili her zaman ev içine hâkim oldu (Efe, Fransa, Fransızca öğretmeni, D.Y: 2018).

Sonuç olarak, katılımcıların Türkçe dil yeterliliklerinin gerçekten zayıf olması dilsel güvensizliğin bir nedeni olabilirken, onların bu yeterliliğe ilişkin algıları güvensizlik duygusunu daha çok beslemektedir. Başka bir deyişle, gerçek dil yeterliliğinden bağımsız olarak bu yeterliliğe ilişkin algı güvensizliği daha çok etkilemektedir. Zira bazı katılımcılar standarda oldukça yakın bir biçim kullansalar dahi Türkçelerinin iyi olmadığını söyleyebilmektedir.

Dilsel güven veya güvensizliği önemli ölçüde etkileyen bir diğer unsur mükemmeliyetçilik ya da kaygı gibi kişilik özellikleridir. Katılımcıların bir kısmı, özellikle bazı kadın katılımcılar, mükemmeliyetçi birer kişilik özelliğine sahip oldukları için kendilerini Türkçe'de yeterli görmediklerini belirtmiştir.

Çünkü yetişkinsiniz artık, yani 28 yaşındaydım, 28-29 yaşındaydım ve yetişkin bir insansın, mesleğin var, bir durumun var ama çocuk gibi konuşuyorsun. Yani o yüzden kimi insan bunu çok tatlı buluyordu ama kimi insan da bunu sanki alay eder gibi bir tavır da seziyorsun karşı taraftan. O yüzden birazcık da insanın karakterine bağlı bir şey. Ben tırnak içinde söyleyeyim, biraz mükemmeliyetçi büyütüldüğüm için maalesef diyeyim artık, hata payı vermiyoruz fazla kendimize ve hata yaptığımız andan itibaren işte ben kötü mü konuştum ben yanlış mı konuştum acaba anlatabildim mi söylemek istediğimi, bu kaygılar insanda çoğalıyordu o zamanlar (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Fransa'dan yaklaşık 15 yıl önce dönmüş olan Sevgi, iki dili sürekli karşılaştırdığını ve kendisinden beklentisinin ne kadar yüksek olduğunu anlatırken aslında asıl sorunun dilde yetersiz olması değil de bu yüksek beklenti olduğunu da ortaya koymaktadır.

Türkçem... Fransızcam kadar iyi değil, hep karşılaştırdığım şey bu ikisi. Türkçem iyi yani ama mükemmel değil. Burada doğup büyüyen bir kişi kadar iyi Türkçe konuştuğumu düşünmüyorum. Yani aslında şu anda 2009 yılından beri buradayım. Elimden geldiği kadar da geliştirmeye çalışıyorum Türkçemi. Ama bazı şeyleri düzeltmek zor. Yani aksan konusunda çok çaba gösterdim çünkü ilk geldiğimde Türkçem gerçekten farklıydı, bozuktu. Bir gelişme var yani Türkçe konusunda. (...) Muhtemelen sürekli en iyi olduğum dille karşılaştırıyorum ve Fransızcada çok daha doğal konuştuğumu, hata yapmadığımı, insanların tepkisinden de anlayabiliyorsunuz bunu sonuçta. Türkçe konuştuğumda insanlar az çok yabancı olduğumu, gurbetçi olduğumu anlayabiliyor. Ya da sorabiliyorlar. Ben kendim hata yaptığımı fark ediyorum konuşurken. Aksan olsun ya da cümle içerisinde küçük hatalar olduğunu fark ettiğim için onu anlıyorum. Ama bunu mesela Fransızca ile yaşamıyorum. Benim istediğim şey aslında... ..Türkçede, Fransızcada konuştuğum kadar sofistike ve klas bir Türkçe konuşmak. Çok havalı bir Türkçe konuşmak. Ve bu henüz başaramadığım bir şey. Asıl problemim bu bence. (Sevgi, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Katılımcılarla görüştüğümüzde dilsel güvensizliği tetikleyen bir diğer unsurun ise hata yapma kaygısı olduğunu gördük. Kaygı düzeyi yüksek olan katılımcılar -burada yine kadın katılımcılarının oranının daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz- kendilerini ifade etme ve Türkçe konuşma konusunda daha güvensiz ve çekingen olduklarını söylemekteler.

Mesela diyelim ki burada bir toplum oluşuyor. Arkadaş çevresi, tanımadığım da oluyor illa ki. Hep beraber oturuyoruz mesela. Mesela geçen iftarda diyelim arkadaşlar vardı, tanımadığım da vardı, eşleri vardı. İnsanlarla konuştum bazen de böyle bir çekingenlik oluyor. Hani yanlış bir kelime kullanacağım mı? Yanlış söyleyeceğim mi diye öyle bir şeyler var (Melek, Almanya, çalışmıyor, D.Y: 2021).

Aşağıdaki diyalogda Fransa'dan döneli altı yıl olan İnci'nin Türkçe konuşurken yaşadığı kaygıyı, zorluğu nasıl anlattığını ve aynı zamanda nasıl yaşadığını görebiliyoruz. İnci doğru sözcükleri bulmakta ve sesletimde zorlandığını, bu nedenle de bir kaygı ve özgüvensizlik yaşadığını açıklamaya çalışıyor. Bu açıklamayı yaparken de benzer bir zorluk yaşadığını gözlemlemek mümkün.

İnci: Hocam, şu an arkadaş grubumda bazen zorlandığım oluyor. Mesela hocam şeyde sıkıntı çekmiyorum. Şu an iki sınıf arkadaşım, onlarla sıkıntı olmuyor. Onun dışındaki insanlarla böyle bir, sanki böyle bir Türkçe şeyim varmış gibi (...) mesafe mi deyim? Mesafe

demeyeyim de böyle bir zorluk gibi, zorluk da değil hocam, böyle bir garip bir şey var ya (...)

Araştırmacı: Neye benziyor bu? Nasıl bir şey? Sen bir şey bul istiyorum, sen isimlendir bunu.

İnci: Nasıl diyeyim? Ay hocam bir dakika, şu an düşünüyorum. Aklıma gelmiyor bir dakika. Şimdi hocam konuşuyorum, konuşuyorum, sanki bazen böyle... Hocam bende biraz yanlış telaffuz şeysi çok var ya, korkusu olduğu için de ekstradan bazen hata yaptığım oluyor. Mesela hocam bir şey anlatacağım, işte o cümle mesela yarım kalıyor (..) ı demeyeyim de böyle tam bir şekilde kendimi ifade edemiyormuşum gibi oluyor. O zaman duruyorum, bir kendimi sorguluyorum, sonra tekrar söylemeye çalışıyorum. Bir de hocam hani arkadaşlar da bunu hani tatlı buluyor, hani komik buluyorlar, hani kötü anlamda değil, iyi anlamda buluyorlar. Hocam bazı güldüklerinde ben kendimi kötü hissediyorum istemsizce. Hani böyle bir özgüvensiz şeysi geliyor bazen. Hani bunu da söylemeyi söylersin yani, söylememelik yapamazsın falan diye (İnci, Fransa, Öğrenci, D.Y: 2019).

Bourdieu (2019, s. 55) tahakküm ilişkilerinin ürettiği simgesel gücün “doğrudan bedenler üzerinde ve herhangi bir fiziksel kuvvet olmadan uygulanan neredeyse büyümlü bir güç biçimi” olduğunu ifade ederek bu gücün “bedensel duygular (utanç, aşağılanma, çekingenlik, kaygı, suçluluk)” gibi pratik edimlerle farkında olmadan kabullenildiğini iddia eder. Dilsel güvensizlik bağlamında düşündüğümüzde, “normal” konuşma biçiminden farklılaşan göçmen konuşması, özellikle de kadın göçmenlerin konuşması, çoğunluğun konuştuğu standart biçim karşısında değersizleştirilmekte ve bu standart konuşma biçimine sahip olanlar olmayanlar üzerinde simgesel bir güce sahip görünmektedir. Katılımcıların deneyimlediği kaygı, utanma, çekinme gibi duygular ve bunların bedene yansımaları, Bourdieu perspektifinden okunduğunda tahakkümün kabul edildiğini ve içselleştirildiğini göstermektedir.

4.4.3.2. Dilsel güvensizliği etkileyen yapısal faktörler

Dilsel güvensizlik deneyimi bireysel faktörlerin yanı sıra ekonomik ve siyasi ilişkiler, kültürel normlar ve değerler gibi özneyi etkileyen pek çok yapısal unsurdan da etkilenen çok katmanlı bir süreçtir. Bu çalışma kapsamında, katılımcıların anlatıları hiyerarşik toplumsal ilişkiler, toplumsal cinsiyet rolleri, dile dair sosyal ve epilinguistik temsiller ile simgesel şiddet ve ayrımcılık deneyimleri gibi bireyi aşan yapısal unsurların dilsel güvenli etkilediğini göstermiştir.

4.4.3.2.1. *Hiyerarşik toplumsal ilişkilerde dilsel güvensizlik*

Katılımcıların pek çoğu hiyerarşik ilişkilerin söz konusu olduğu “daha resmi” olarak adlandırdıkları iletişim ortamlarında konuşurken daha fazla tedirgin olduklarını, daha samimi ve yakın ilişkilerin kurulduğu aile ve arkadaş ortamında ise kendilerini çok daha rahat ifade ettiklerini aşağıdaki gibi dile getirmişlerdir.

Şöyle, sizin gibi hocalarımla konuşurken biraz daha çekingen oluyorum. Şunu fark ediyorum çünkü, birim toplantısı yaptığımızda herkesin Türkçe direkt ilk dili olduğu için duygularını, fikirlerini ya da hissettiklerini çok daha rahat anlatabiliyor. Ben düşünmem gerekiyor. Hani bunu nasıl yanlış ifade etmeden bunu nasıl ifade edebilirim diye konuşurken düşünüyorum. O da beni duraksatıyor. Bir doğal akışını bozuyor. Özellikle işte biraz daha akademik ortamlarda sunum yapıldığında, bir şey açıklamak zorunda kaldığımda oluyor. Ama ders anlatırken bu kayboluyor mesela öğrencilerimle, arkadaşlarımla sohbet ederken (Gülay, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

İlla ki ailemin içinde rahatım. Hani ailede bir sıkıntı yok, istediğimiz gibi konuşuyoruz ama dışarıda illaki biraz daha düzenli konuşmak zorundasın ister istemez insanlara karşı (Melek, Almanya, çalışmıyor, D.Y: 2021).

Bu çekingenliğin ve tedirginliğin kendisi gibi olmayanlar ya da daha yüksek statüde olduğu düşünülen kişiler tarafından yargılanma korkusundan kaynaklandığı düşünülebilir. Başka bir deyişle, konuşma biçimi daha meşru olarak kabul edilenler karşısında bir tedirginlik yaşandığı söylenebilir. Nitekim dilsel güvensizlik aile ve arkadaşlık gibi yakın ilişki kurulan kişilerin yanında değil de, formel ve mesafeli ilişki kurulması gereken kişilerin yanında daha sık ve yoğun şekilde görülmektedir (Candea, 2023).

4.4.3.2.2. *Dilsel güvensizliğin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisi*

Araştırmamızın bulguları dilsel güvensizliğin toplumsal cinsiyet rolleriyle oldukça ilişkili olduğunu göstermiştir. Güvensizlik hissinin kadın katılımcılarda daha yoğun bir şekilde deneyimlendiğini ve bu deneyimin daha açık bir şekilde ifade edilebildiğini gözlemledik. “Dilsel güvensizliğin göstergeleri” alt başlığında da görüldüğü gibi güvensizlik hissettiğini dile getiren katılımcıların çoğu kadın olanlardır. Kadınlar Türkçe konuşurken yaşadıkları rahatsızlık ve zorlukları açıkça ortaya koyarken erkek katılımcılardan çok azı zorlandığını itiraf etmiştir. On dört kadın katılımcıdan on biri Türkçe konuşurken kendini ifade etmekte zorlandığını ve bir şekilde güvensizlik yaşadığını dile getirirken, on bir erkek katılımcılardan sadece üçü zorluk yaşadığına değinmiştir. Erkek katılımcıların çoğu

konusurken rahat olduğunu, nasıl konuştuğunu çok da dert etmediğini ifade etmiştir. Örneğin Almanya'dan dönen ve Antalya'da çağrı merkezi müşteri temsilcisi olarak çalışan Şükrü adlı katılımcıya Türkçe konuşurken herhangi bir zorluk yaşayıp yaşamadığını sorduğumuzda: “Yok, kesinlikle yaşamıyorum. Türkiye’de Türk gibiyim, Almanya’da Alman gibi konuşuyorum. Sıkıntı yok” cevabını alıyoruz. Benzer şekilde başka erkek katılımcılar da Türkçelerinin oldukça iyi olduğunu, kendilerini ifade etmekte zorlanmadıklarını söylemiştir.

Evet, rahatlıkla Türkçe de konuşuyorum çünkü zaten Türk kökenli bir aileden olduğum için Türkçe de rahatlıkla konuşabiliyorum zaten, Türkçeyi bu kadar akıcı konuşuyorum bence. Ailem bizi yılda 3-4 kez getiriyordu Türkiye’ye, sadece yaz tatilinde gelmedik. Kışın da geliyorduk. Yani Fransa’da zaten okullar tatil sık sık oluyordu. O yüzden Türkçeyi pratik etmeye... Yani yapıyorduk yani pratik (Melih, Fransa, öğrenci, D.Y: 2017).

Ama genel anlamda Türkçemin iyi olduğunu düşünüyorum. Kendimi her türlü ifade edebilecek kapasitede olduğumu düşünüyorum (Mustafa, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2023)

Bununla birlikte, bunu söyleyen katılımcıların Türkçe dil yeterliliklerinin diğerlerine göre daha iyi olduğunu, standart biçime daha çok hâkim olduklarını söyleyemeyiz. Zira benzer konuşma biçimine sahip iki katılımcıdan kadın olan “Türkçesini çok bozuk ve şiveli” bulurken erkek katılımcı “çok iyi ve rahat” konuştuğunu ifade etmiştir. Buradan yapabileceğimiz çıkarım, erkek katılımcıların çoğunun konuşma biçimleri standarda yakın olmasa da bunu rahatsızlık veren bir durum olarak algılamadıkları ya da algılasalar bile dile getiremedikleridir. Araştırmacının görüşmeler sırasındaki gözlemleri bazı erkek katılımcıların dilsel güvensizlik belirtileri gösterebilir bile bunu yok saydığını, bazılarının ise gerçekten oldukça güvenli bir şekilde konuştuğunu ve konuşma biçimini dert etmediğini göstermiştir.

Bununla birlikte mükemmeliyetçilik arayışının ve hata yapma kaygısının kadın katılımcılar tarafından daha fazla dile getirildiği görülmüştür. Kadınlar konuşma biçimleri üzerinden kendilerini daha fazla yargılamakta ve eleştirmekte, bunu açıklamakta da bir sakınca görmemektedir. Araştırmacının kadın olmasının da bu durumu (az da olsa) etkilediği düşünülebilir. Kadınlar kendilerini daha rahatlıkla ve açıklıkla ifade ederken, erkek katılımcılar duygusal bir zayıflık göstermeme kaygısıyla daha çekingen ve kontrollü hareket etmiş olabilir.

Bourdieu (2019) *Eril Tahakküm*'de kadınların simgesel tahakküme ve dolayısıyla dilsel tahakkümle bağlantılı simgesel şiddet deneyimlerine daha sıklıkla maruz kaldığını, toplum tarafından dayatılan belirlenimleri içselleştirdiklerini ileri sürmektedir. Erkeklerin çoğu zaman sözlerini meşru kılması gerekmezken, kadınlar için durum aynı değildir. Kadınların toplumsal hayatta karşılaştığı eşitsizlikler, onları sürekli kendilerini ispat etmeye yönlendirir. Dilsel güvensizliğin de hükmedenler ve hükmedilenler arasındaki ilişkiden doğduğu göz önüne alındığında kadınların daha fazla güvensizlik hissetmeleri şaşırtıcı değildir. Ayrıca kadınların iletişim durumlarında sözel olmayan iletişim biçimlerine (imalar, kinayeler, ses tonu, vb.) daha duyarlı olması ve varoluşlarının ötekinin bakışına daha bağımlı olması (ibid. s. 87) onları kendilerini sorgulama ve eleştirmeye daha yatkın bir hale getirebilir.

4.4.3.2.3. Sosyal temsillerin konuşma pratiklerine etkileri

Katılımcıların zihinlerinde yerleşik olan dile dair sosyal temsillerin de konuşma pratiklerini etkilediğini söyleyebiliriz. Bizim bağlamımızda katılımcılar tarafından dile getirilen temsiller arasında ulusal dilin hegemonyası, standart dil miti ve toplum tarafından dile atfedilen değer öne çıkmaktadır. Bazı katılımcılar ulus-devlet sınırları içerisinde özellikle kamusal alanlarda ulusal dilin konuşulması gerektiğini düşündüklerini ve bunu önemsediklerini dile getirirken, aksi bir durumun ayrımcılık deneyimini tetiklemesinin beklenen bir durum olduğunu belirtmişlerdir.

(...) ben de ona karşıyım mesela, Almanların yanında Türkçe konuşmaya karşıyım. Hani ben her zaman derim Almanların yanında Almanca konuşalım, Türkçe konuşmayalım. Ben kendi çocuğumu da uyarıyorum o konuda. Eda'ya mesela ben derim Almanya'ya gidiyorsak Almanca konuşmak zorundasın. Almanların yanında benimle Türkçe konuşma diyorum mesela (Melek, Almanya, çalışmıyor, D.Y: 2021).

Eskişehir'de tramvaya bindiğinizi düşünün ve bağırarak Arapça konuştuğunuzu düşünün. İllaki insanlar size bakar ve size karşı bir tepki oluşur. Aynısı Fransa için de geçerli. Yani şimdi Fransızların yoğun olduğu bir bölgede ya da onların ülkesinde bir toplu taşıma içerisinde ya da okulun ortasında siz kalkar Türkçe konuşmaya başlarsanız bağıra bağıra telefonda ya da dikkat çekeceği şekilde illaki bir tepkiye mutlaka maruz kalırsınız. İyi kötü veya az veya çok. Şimdi ben bu tür dengeleri her zaman için dikkat eden bir insanım. Gerek Türkiye'de gerek Fransa'da. Türkiye'de Fransızca konuşacağım zaman bile toplu taşımalarda ya da insanların yoğun olduğu bölgede genellikle Fransızcamı çok belli etmeden konuşmaya gayret gösteriyorum. Çünkü rahatsız olan olabilir, burası Türkiye olduğu için. Burada biz Türkçe konuşuyoruz, Fransa'da da Fransızca konuşuyoruz. Bu bende bu şekildedir. O yüzden

başka bir dilde konuşmam gerektiği zaman buna nezaketen dikkat ederim. O yüzden bundan ötürü olsa gerek herhangi bir kötü muameleye maruz kalmadım (Efe, Fransa, Fransızca öğretmeni, D.Y: 2018).

Melek ve Efe'nin ifadeleri, yaşadıkları ülkede ulusal dilin hegemonyasını içselleştirdiklerini ve doğup büyüdükları ülkelerde miras dil Türkçeyi kamusal alanda konuşmaktan imtina ettiklerini göstermektedir. Onlara göre ulusal dil ulusa ait olmayı ve bütünleşmeyi temsil ederken, farklı bir dil konuşmak ayrımcılık ve dışlanmayı meşrulaştırmaktadır. Ulusal dile dair bu temsillerinin Türkiye'de Türkçe konuşurken onlara güven vereceği düşünülebilir.

Dile dair sosyal temsiller arasında en yaygın olanlardan birisi de meşru dil biçiminin standart dil olduğu kabulüdür. Geri dönen göçmenlerden bazılarının bu kabulü içselleştirdiğini ve kendi konuşma biçimini bu standarda göre değerlendirdiğini görüyoruz. Fransa'dan dönen Can geldiği ülkede hissettiği bu baskı ve beklentiye dikkat çekici bir biçimde ortaya koymuştur. Can'ın sözleri göçmenlerin sosyo-kültürel uyumunda ve kabulünde ulusal dile iyi hâkim olmanın ne derece önemli olduğunu da göstermektedir. Bu beklenti onda dilde mükemmel olma gibi bir baskı oluşturmuştur.

Çünkü dillere önem veren biriyim. Bir de şöyle bir ön yargı var Fransızlarda. Eğer Fransızca iyi konuşamıyorsan sen bir geri zekâlısın. Ben o kadar entegre olmak istiyorum ki, her detaya dikkat ediyorum. Fransızca çok iyi konuşursam crédibilite (güvenilirlik) artmış oluyor. O yüzden ben çok dikkatlice her şeyi yapıyorum. Az önce dedim ya, yazarken hatalarım olabilir. Bu hataları Fransızların çoğu yapar. Ama ben sıfır hata yapmaya çalışıyorum (Can, Fransa, makine mühendisi, D.Y: 2018).

Görüşmeler sırasında da pek çok katılımcıdan diaspora Türkçesinin “kaba” bulunduğu dair kalıplaşmış ifadeler duyuyoruz. Bu “kaba” nitelemesinin ardında standart sesletim biçimiyle bir karşılaştırma ve ona uygun olmayanları değersizleştirme eğiliminin olduğunu söyleyebiliriz. Bu standarda uymayan biçim belli bir yaşam tarzını ve kültürel habitusu (düşük eğitim seviyesi, kırsal yaşam, işçi sınıfı, vb.) temsil ettiği için rahatsız edici olarak görülmektedir. Emirdağ kökenli olan ve Belçika'dan dönen Gülay, standart dile ilişkin beklentilerinin nasıl değiştiğini aşağıdaki gibi açıklıyor.

En basiti markette, oradaki Türkleri ben hani tamam, konuşma olarak çok kaba buluyordum ben, o zamandan çok kaba buluyordum. İşte en basiti bizim Emir Dağı yöresinin konuşması çok kaba geliyordu bana. Buraya gelince... Hani aslında şivenin bir kabalık olmadığını, hani o kültürün, hani Türkçemizin bir değeri olduğunu fark ettim ve insanlar burada hani çok kaba, en ufak böyle bir şiveli biri görünce dalga geçiyor olmaları çok rahatsız etmişti beni. Yani

ben şu an hani... O beni o kadar çok rahatsız etmiş ki... Şimdi sizinle konuşunca fark ediyorum. O kadar çok rahatsız etmiş ki beni... Ben şu an öğrencilerime hep şey diyorum: şiveli konuşun ya, bunu kaybetmeyin (Gülay, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

Belçika'dan dönen Ela ise araştırmacının sorduğu “Belçika’da sık sık Türkçe konuşuyor muydunuz?” sorusuna “Evet, annemle konuşuyorduk Türkçeyi. Bizle konuşuyordu ama yani Türkçe değil o (Ela, Belçika, öğrenci)” diyerek aslında annesinin ve kendisinin konuştuğu biçimi nasıl değersizleştirdiğini ve “Türkçe” olarak kabul etmediğini göstermektedir. Belçika'dan dönen bir başka katılımcının ise “gurbetçi aksanı” hakkındaki görüşleri ve bundan nasıl rahatsız olduğunu anlatan sözleri standart biçime atfettiği değeri göstermektedir.

(...) Onlar öyle değil, şey diyorlar ne tatlı aksanınız var falan da. Yani genç kız olduğum için öyle diyorlar. Bence hoş bir şey değil. Ben hiç sevmiyorum. Ben mesela arkadaşlarımla konuşurken utanırım mesela dışarıda. Çünkü bir Türkçenin şeyi var, aksan farklılığı var. Okey o olduğunda bir sıkıntı olmuyor ama bir de ‘kabacası’ var. Şimdi gurbetçilerin çoğu tabiri caizse ‘kabacasını’ kullanıyor. O biraz şey geliyor (Zehra, Belçika, öğrenci, D.Y: 2020).

Dilsel güvensizliği ve dilsel ayrımcılığı tetikleyen en önemli dil değişkelerinden birisi aksan, yani sesletim biçimidir. Aksan çoğu zaman konuşanın kimliği hakkında en hızlı ve en zengin bilgiyi veren veri kaynağıdır. Bu nedenle dile dayalı ayrımcılığın ve damgalanmanın en yaygın sebebidir. Bu çalışmaya katılanların çoğunun ifadeleri de göçmenlerin standart aksana ve gurbetçi aksanına dair klişeleri yeniden ürettiklerini ve aynı zamanda bu yaygın klişeler nedeniyle kendilerinin de dilsel güvensizlik yaşadığını göstermektedir.

Ulusal dilin ve standart biçimin idealleştirilmesinin yanı sıra konuşulan dile atfedilen değer, o dilin toplumda kazandığı prestij de dilde güvenli hissedip hissetmemeyi etkileyen faktörlerdendir. Almanya’dan yaklaşık 15 yıl önce dönmüş olan Neşe hem Türkiye’de hem de Almanya’da o yıllarda yabancı aksanın daha sempatik bulunduğunu ama son yıllarda özellikle milliyetçi sağın yükselişiyle bunun değiştiğini dile getiriyor. Öte yandan Zehra’nın ve başka katılımcıların ifadeleri bu hoşgörü ve sempatinin “yabancı aksanın” nereden kaynaklanıyor oluşuna göre değiştiğini gösteriyor. Türkiye’de Avrupa dillerinin prestijli bir konumda olması Avrupa’dan gelenlerin “yabancı aksanını” daha kabul edilebilir bir konuma yerleştiriyor.

O zaman şey yani... O yıllar çok sempatik gelirdi yabancıların Türkçe konuşması... İşte bir Türk’ün Türkçesinin kırık olması... Yani şey... Hoş karşılanıyordu. Hoş karşılanıyordu, aynen.

Şimdi tabi Almanya için de aynı şey geçerli değil. Yani o zaman orada bozuk Almancası olan insanlar da daha hoş karşılanıyorlardı. Tabi yani bütün Avrupa'da sağın yükselişiyle artık başka bir şey.. (Neşe, Almanya, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Böyle Fransız kültürüne çok ilgi var aslında özellikle Türklerden. O yüzden daha fazla bir artı gibi geliyor. Mesela Arapça biliyor olsaydım çok da bir artı gelmezdi. (...) Duygusal yönü olarak bir kere Türk'üm demek bile, Türkçede bu kelimeyi diyebiliyor olabilmek bile benim için çok gurur verici, güzel bir duygu (Zehra, Belçika, öğrenci, D.Y: 2020).

Yani Türkler sanki çok... Fransızca'yı çok şey yapıyorlar. Çok seviyorlar. Çok beğeniyorlar. Mesela velilerimi duyuyorum. Çoğu sadece böyle Fransız eğitimi istiyorlar çocuklarının. Çünkü Fransızca'yı beğeniyorlar. Çok güzel bir dil olduğunu söylüyorlar (Dilan, Fransa, anaokulu öğretmeni, D.Y: 2024).

Özetle, dile dair sosyal temsillerin olumlu ya da olumsuz olarak algılanmasına göre dilsel güvensizliği tetiklediği söylenebilir. Ulusal dile ve standart biçime atfedilen değer onu kullananları avantajlı ve güvenli bir konuma yerleştirirken, buna sahip olamayanlarda güvensizlik ve rahatsızlık hislerini tetikleyebilmektedir. Benzer şekilde, konuşulan dilin toplumsal prestiji dilsel güvensizlik ve ayrımcılıkla yakından ilişkilidir: prestijli bir dili konuşanlar daha güvende hissederken, düşük prestijli bir dil konuşanlar işitilmez olmak isteyebilmektedir. Avrupa'dan dönen katılımcıların kullandıkları Avrupa dilleri toplumda genel olarak sempati uyandırırken, gurbetçi aksanına dair önyargı ve klişelerin Canagarajah'ın (2018) bahsettiği "kötü mitleri" desteklediğini ve dilsel güvensizliği tetiklediğini söyleyebiliriz.

4.4.3.2.4. Epilenguistik temsillerin dilsel pratiklerle ilişkisi

Katılımcıların dile ve dillere dair algılarını ve bireysel değerlendirmelerini gösteren epilenguistik söylemleri de dilsel pratiklere ve dilsel güvene dair önemli ipuçları vermektedir. Katılımcılara kullandıkları dillerin onlar için ne ifade ettiğini sordüğümüzda sosyal temsillerle de yakından ilişkili olan bu söylemlere sıklıkla başvurmuşlardır. Genellikle doğup büyüdükları ülkenin dilleri olan Almanca ve Fransızca nostalji, özlem, çocukluk, özel alan, kaçış, zenginlik, akıl ve düşünce dünyası gibi kavramları çağrıştırırken, miras dil Türkçe ise özel alan, aile, gurur, duygu dünyası ve aynı zamanda mecburiyet ile zorluk kavramlarını çağrıştırmaktadır. Almanya'dan dönen Samet kendisini Türkiye'ye ait hissetmediği için Türkçeye de ait hissetmediğini söylerken Fransa'dan dönen Hülya ise Türkçeyle bir gönül bağının olduğunu ifade etmektedir.

Bununla birlikte bu iki katılımcı da Türkçe konuşurken çok fazla zorlanmadıklarını, kendilerini genellikle rahatlıkla ve güvenli bir şekilde ifade edebildiklerini söylemişlerdir.

Türkçe konuşmak benim için hocam, aslında açık konuşayım şöyle bir şey: Tamamen mecbur olduğum için. Yoksa ben ne Türkiye'de kalmak isterim, ne çok... Türkçe tamam, tabii ki dilimiz çok güzel. Ama kullanmak zorunda kalmak istemem ben aslında. Çok da kullanmak istemezdim. O yüzden pozitif bir şey bende asla uyandırmıyor. Yani... farklı bir yerde yaşamak istediğim için ben çok Türkçeyle pozitif bir şeye bağlaştıramıyorum. Ama tabii ki aslında anadilimiz sonuçta yani. Tek diyebileceğim olumlu şey bu (Samet, Almanya, öğrenci, D.Y: 2017).

Ben Fransa'dayken böyle bir Türkiye'ye gitmeye gereği hep duyuyordum. Bir Türkçe havası alayım. Bayağı bir gurbetçi kafası var bende. Bir Türkçe konuşayım, birisi benimle Türkçe muhabbet etsin, müzik dinleyeyim. Gerçekten Türkçe benim için gönül dili yani açıkçası. Öbürü düşünme, pratik dilim, akıl dili gibi sanki Fransızca. Türkçe ise gönül gibi, aynen. Çünkü benim mentorum Türkçe, benim gönlüm gibi yani (Hülya, Fransa, yönetici asistanı, D.Y: 2017).

Öte yandan Fransa'dan dönen ve dilsel güvensizlik göstergelerinden pek çoğunu (kendini ifade etmekte zorlanma, konuşma biçimini değersizleştirme, sessizlik) deneyimleyen Aslı için Türkçe hem bir “mücadele alanı” hem de nostaljik duygusal bir alanı temsil etmektedir. Zehra'nın ise daha önce görüldüğü gibi standart dil ideolojisini benimsediğini, dilin değiştirilmiş biçimlerine karşı katı bir tutum geliştirdiğini görüyoruz. “Düzgün Türkçeyi” milli ve ideolojik değerlerle bağdaştıran Zehra'nın -bazıları önceki bölümlerde de alıntılanan- diğer söylemleri bazen kendisinin de bu standartlara uymadığı için dilsel güvensizlik yaşadığını göstermiştir.

Fransızca konuşmak sanırım benim için nostaljiyi ifade ediyor. (...) Türkçe konuşmak da... zorluk. Evet, zorluğu ifade ediyor. Aynı zamanda bir ‘challenge’. Bir de dedemi de ifade ediyor. Çünkü yazları ve tatillerde Türkçe konuşuyordum en yoğun olarak (Aslı, Fransa, öğrenci, D.Y: 2018).

Ben seviyorum da Türkçe'yi, sevdiğim de bir dil. Çok beğenirim. Doğru kullanan bir insansa eğer, o ‘ne yapıyorsun’ falan dediğinde, ‘ne yapıyorsun’ falan o şekilde çıkıyorsa çok severim. ‘Naapıyon’ diyenlerden nefret ederim mesela. Tabi ki herkesin kendi görüşü ama ben belki de takıntılı olduğum için olabilirim. Bence asil duran bir dil. Zaten bir kere yani Atatürk... Çok severim (Zehra, Belçika, öğrenci, D.Y: 2020).

Konuşulan dillerin göçmenlerin aidiyet hissini önemli ölçüde etkilediği, kimlik inşa sürecinin önemli bir parçası olduğu katılımcıların epilinguistik söylemlerinden

anlaşılmaktadır. Sonraki bölümlerde ele alınacak olan ulusötesi aidiyet biçimleriyle de ilişkili olarak, Avrupa’da yaşarken nostalji hissinin Türkçeye, Türkiye’de yaşarken ise Almanca ya da Fransızcaya atfedildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca toplumlarda yaygın olan sosyal temsillerin epilinguistik temsilleri de şekillendirdiği, epilinguistik temsillerin ise dilsel pratikleri etkilediği görülmektedir.

4.4.3.2.5. *Simgesel şiddet, dilsel ayrımcılık ve güvensizlik*

Dilsel güvensizliği etkileyen ve tetikleyen en önemli yapısal faktörlerin başında simgesel şiddet deneyimlerinin geldiğini söyleyebiliriz. Dilsel ayrımcılık biçimi olan dile dayalı simgesel şiddet bireyin konuşma biçimi ve kullandığı dil nedeniyle maruz kaldığı dışlanma, alay edilme, iğneleme, ima ve hatta konuşma biçimini düzeltme gibi yumuşak ve çoğu zaman görünmez şekillerde ortaya çıkar. Katılımcıların pek çoğu Türkiye’ye döndükten sonra bu tür davranışlara maruz kaldığını dile getirmiştir. Fransa’dan yedi yıl önce dönen Efe gibi bazıları ise hem bu simgesel şiddete tanık olan hem de bunu fark etmeden yeniden üreten bir konumda bulunmaktadır. Türkiye’de kullandığı dil nedeniyle farklı bir muameleye maruz kalıp kalmadığını Efe’ye sorduğumuzda şöyle bir cevap vermiştir:

Şimdi bu sorduğunuz soruyu ben hiç yaşamadım ama yaşayanları şöyle gördüm. Şimdi yurt dışından gelen Türklerin Türkçeleri çok bozuk oluyor. Dolayısıyla ben Kayseri’de de bulundum. Kayseri’de kapalı çarşı vardı, oranın esnafı biraz kurnazdır. Almancılar, Almanca olarak nitelendirdiğimiz Avrupa’da yaşayan Türkler gelir ve alışveriş yapmaya kalkarlar. Zaten kıyafetlerinden bellidir; terlik giyerler, şort giyerler. Buradaki Türk erkekleri çok terlik şort gezmezdi dışarıda. Özellikle Kayseri gibi tutumlu (tutucu) bir şehirde. Onlar zaten dışarıdan bir sırtarıyor. Sonra Türkçe konuşmaya başladıkları zaman direkt anlıyorsunuz onların aslında Avrupa’dan geldiklerini. Türkçeleri çok bariz bir şekilde bozuk oluyor çünkü ve bir Alman aksanları varmış gibi bir garip bir aksanları var. Dolayısıyla o söylemiş olduğunuz, sormuş olduğunuz soru onlar için geçerli. Ben öyle herhangi bir şey yaşamadım. Asla da fark edilmedi (Efe, Fransa, Fransızca öğretmeni, D.Y: 2018).

Belçika’dan dönen Gülay ise pek çok kez konuşma biçimi nedeniyle ayrımcılık ve dışlanma yaşadığını aktarıyor. Aşağıda alıntılanan sözleri arkadaş ortamında masum ve iyi niyetli gibi görünen konuşma biçiminin sürekli düzeltilmesi davranışının ne kadar rahatsızlık verici olduğunu ortaya koyuyor. Nitekim birinin konuşma biçimini sürekli bir şekilde düzeltmek bir tür simgesel şiddet üretirken dilsel güvensizliği de beslemektedir.

Farklı olmakta sıkıntı yok. Olduğum gibi olayım. Böyle olduğum için kötü hissediyorum değil. Sadece bunu... hani şöyle yapıyor bazı arkadaşlar. Konuşuyoruz: "Aa sen Fransızca biliyorsun ya, şunu şöyle yaparsın" ya da işte senin Türkçen bozuk ya işte senin Türkçen biraz daha bozuk ki şunu mu demek istedin. Hayır ya onu demek istemedim ben gayet güzel ifade ettim kendimi bence yani. Beni çok düzeltmeye çalıştıklarında hoşuma gitmiyor hani ben bir, tırnak içinde, yarım akıllı değilim ki sen benim fikrimi hani orada tercüme etmek zorunda hissediyorsun. Ben çok o konuda biraz daha özgüvenli bir insan olduğum için yo öyle demek istemedim diyebiliyorum ben yani hayır baya da bunu söyledim falan, O yüzden hani... Ama ben düşünüyorum, hani o benim karakterim. Ama mesela başka birisi olsa buna içerlese, bence çok daha kötü şeyler olabilir diye düşünüyorum hani. Yalnızlık hissedebilir, çok şey hani... Dışlanmış hissedebilir. Ki benim var öyle arkadaşlarım tekrar Belçika'ya dönen bu sebepten. İşte beni iş yerinde rahat bırakmadılar, Türkçen zayıf dediler, şöyle yaptılar, istediğim, hayal ettiğim, işi bulamadığım Türkçemin hani... Türkçe sorunlarından dolayı falan dedi. Tekrar Belçika'ya dönen arkadaşlarım oldu (Gülay, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

Gülay benzer bir deneyimi Türkiye'ye döndüğü ilk yıllarda öğrencilik hayatında da yaşadığını, üniversitede hocası tarafından üretilen simgesel şiddetin kendisini nasıl etkilediğini aşağıdaki gibi anlatıyor. Bu olayın Gülay'ın Türkçe konuşurken deneyimlediği duyguları ne yönde etkilediğini tahmin etmek zor değil.

Ama sadece bir kere şunu hatırlıyorum hocam. O çok derinden yaralamıştı. Belki hırslanmamın sebebi de o olmuş olabilir Türkçeyi düzeltceğim ben diye. Üniversiteyi burada ilk kazandığımda hocamın biri ders kaydı yaparken... Bana şey dedi, mütercim-tercümanlık okudum bu arada da. Sen bu Türkçeyle değil tercüman olmak bölümü bile bitiremezsin dedi bana. Bence hiç başlama dedi, ilk tanıştığımızda. O bana çok büyük şey yapmıştı. O biraz üzümüştü. Bir tek o zaman üzülümüştüm. Ve şey demiştim hani içimden tabii eşime. O ne sanıyor ki hani? Belki onun bildiği tek dil varken benim hani iki üç dil biliyorum hani ve ben ona gösteririm moduna deyip hırslanmış olabilirim biraz (Gülay, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

Bir başka çarpıcı örnek Almanya'dan genç yaşta dönen Aslı'nın deneyimi olabilir. Aslı'nın anlatılarından anlıyoruz ki simgesel şiddet her zaman dışarıdan, yabancılardan gelmiyor; bazen de içeriden, en yakın aile bireyleri tarafından farkında olmadan üretiliyor, üstelik böylesi daha etkili ve kalıcı bir iz bırakabiliyor. Zira hiyerarşik bir özellik taşıyan anne/çocuk, öğretmen/öğrenci, patron/çalışan gibi ilişkilerde gizli olan bu görünmez ve simgesel baskı çoğu zaman içselleştirilir ve sorgulanmaz.

Aslı: Annemle mesela konuştuğumda sürekli şey diyor mesela "Türkçe katili" diyor bana (buruk bir gülümseme oluşuyor yüzünde).

Araştırmacı: Neden?

Aslı: Çünkü Türkçeyi katlediyorum ben konuştuğumda. Bu yüzden Türkçe katili oluyorum onun nezdinde. Sürekli düzeltiyor mesela. Bak böyle denmiyor, böyle deniliyor. O değil, öyle değil. İşte böyle gibi (Aslı, Fransa, öğrenci, D.Y: 2018).

Aslı'nın anlatılarından Türkçe konuşurken dilsel güvensizliği görünür şekilde deneyimlediğini, kendi konuşma biçimini değersizleştirdiğini ve kendisini ifade etmekte zaman zaman zorlandığını görmüştük. Aslında dil yeterliliği iyi düzeyde görünse de kendisine yönelik olumsuz değerlendirmelerinin onun güvensizlik hissini artırdığı yorumunu yapmak mümkündür. Simgesel şiddetin dilde nasıl gizli olduğunu Fransa'dan dokuz yıl önce dönen Teo'nun aşağıdaki ifadesi de oldukça iyi göstermektedir. Teo karşısındaki insanların ona sürekli "anladım" demesinden ne kadar rahatsız olduğunu, bu tek kelimelik basit cümlelerin ardında nasıl bir hiyerarşik ilişki olduğunu sezdiğini şöyle ifade ediyor.

Evet, sadece benim en nefret ettiğim kelime "anladım" oldu. Çünkü "anladım" demek, anlatamadın da ona rağmen anladım demek ve nefret ediyordum. Bana kimse "anladım" demesin :) (Teo, Fransa, girişimci, D.Y: 2016).

Gülay'ın aşağıda alıntılanan anlatısı ise aksanın nasıl bir ayrımcılık ve simgesel şiddet üretebildiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Çoğu örnekte "bozuk Türkçe" nedeniyle ayrımcılık deneyimlendiği görülürken, bu örnekte Gülay "düzgün Türkçesi" nedeniyle hemşerileri tarafından dışlandığını ve alay konusu olduğunu anlatmaktadır. Ait olunan grubun "normaline" uyulmadığında, bu sefer şiddet aşağıdan yukarıya doğru yönelmektedir. Bu durumda Gülay'ın hemşeri grubu içerisinde standart biçime uyduğu için; Türkiye'ye döndükten sonra ise arkadaş ve iş çevresinde standart biçime uymadığı için ayrımcılık deneyimlediği görülmektedir. Başka bir deyişle, Gülay'ın Türkçesi her iki grup tarafından da "yeterli ve meşru" olarak görülmemektedir.

İşte annem... Yani İstanbul Türkçesi konuşmuyor tabii ki. Ama hep şey der, düzgün konuşun. Siz düzgün konuşun. Düzgün öğrenmeye bakın. Bana bakmayın, ben sizin örneğiniz olmayayım. Siz televizyon izliyorsunuz. Bunları örnek alın. Düzgün Türkçe konuşun. Bizde çok fazla şive olayı olmadığı için Emirdağlılar içinde konuşunca şey diyorlardı bize ben hiç unutmam şey diyordu: "ah diyor İstanbul prensesi gelmiş", aslında orada bunun şeyini yaşıyorduk yani. Mesela onlar şey der hocam k'leri g olarak söyler gapı derler, biz kapı deyince ah bizim prenses gelmiş, Türkçeyi onlar gibi şiveli aksanlı konuşmadığınız için bu sefer de (Gülay, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

Fransa'dan yedi yıl önce dönen ve Türkiye'de makine mühendisliği bölümünden mezun olan Can ise hem öğrencilik hayatında, sonrasında ise iş hayatında kullandığı dil ve gurbetçi kimliği üzerinden uğradığı ayrımcılık ve simgesel şiddet deneyimlerini aktarmaktadır. Fransa'da yaşadığı ayrımcılık ve dışlanma deneyimlerinden yorulan ve biraz da bu ortamdan uzaklaşmak için köken ülkesine dönen Can, üniversitede arkadaşlarının ona “Fransız Can” olarak seslenmelerinin onu ne kadar üzdüğünü anlatıyor. Masum ve eğlenceli gibi görülen bu lakap aslında bir tür etiketleme ve etiketlenen üzerinde simgesel bir üstünlük kurma aracı olarak yorumlanabilir. Sonrasında ise çalışmaya başladığında benzer bir ayrımcılığın yakın zamanda meslektaşları tarafından yapıldığını anlatıyor.

Bir iki ay önce bir iş arkadaşımınla bir işe tartışırken normal bir konuyla ilgili tartışıyoruz ve ben o konuyu tam anlamadım. Burada çok basitçe anlamadım dedim. Halbuki Türkçeyle ilgisi yok. Sadece konuyu anlamadım. Ama o tartışmayı kazanmak için... “Yaa önce bir seni TÖMER'e gönderelim, önce bir Türkçeyi öğren” dedi. Çok şiddetli mesela benim için bu. Böyle bir şeyler oluyor, çok nadir. Ama var tabii ki maalesef. (Can, Fransa, makine mühendisi, D.Y: 2018).

Özetle, Avrupa'dan geri dönen ve çokdilli olan göçmenlerin dilsel güven ve güvensizlik deneyimleri üzerinde bireysel ve yapısal faktörlerin oldukça etkili olduğunu söyleyebiliriz. Göçmenlerin dilsel pratikleri iletişim kurdukları kişilerin kimliği, sosyal konumu, konuştukları dillere dair bireysel ve sosyal temsiller ve maruz kaldıkları simgesel şiddet ve ayrımcılık deneyimleri etkisinde şekillenmektedir. Bununla birlikte Türkçe dil yeterliliği ve bu yeterliliğe dair bireysel algı, mükemmeliyetçi ve kaygılı kişilik özellikleri de bu yapısal etmenlerle birlikte dilsel güvensizliği güçlendirmektedir.

4.5 Ulusötesi Sosyal Alan ve Ulusötesi Kimlikler

Göçmenlerin geldikleri yerlerden taşıdıkları kimliklerle, ev sahibi ülkelerde edindikleri kimliklerin birleşmesi sonucunda ulusötesi kimliğin ortaya çıktığı söylenmektedir. Bu kimliğin oluşum sürecinde göçmenler her iki ülkeyle de çeşitli biçimlerde bağlarını ve etkileşimlerini sürdürürler ve ulusötesi sosyal bir alan inşa ederler. Çalışmamız kapsamında incelenen Avrupa'dan dönen Türkiye kökenli göçmenlerin de dönmeden önce Türkiye ile, döndükten sonra ise büyüdükleri ülke ile somut ve soyut pratikler aracılığıyla bağlarını sürdürdüğü görülmüştür. Bu tema altında öncelikle göçmenlerin ulusötesi varoluş ve aidiyet biçimlerinin bir boyutu olan köken ülke ile etkileşim, sonrasında döndükten sonra tersine ulusötesilik olarak tanımlanan geride bırakılan

ülkeyle etkileşim ve son olarak ulusötesi kimlik ve aidiyetlerine ilişkin düşünceleri ile ulusötesi hareketliliğin bir boyutu olarak göçmenlerin tekrar geri dönme tasarımları ele alınacaktır.

4.5.1 Köken ülkeye aidiyet biçimleri

Köken ülkeye fiziksel ziyaret ya da çevrim içi sanal etkileşimler ulusötesi varoluş biçimlerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Katılımcıların neredeyse hepsi ama her yıl ama 2-3 yılda bir, Türkiye'ye aile ziyareti ya da tatil amaçlı geldiğini ve akrabalarıyla ilişkilerinin sürdüğünü belirtmiştir. Bir katılımcı hariç hepsinin köken ülkeyle bağları bu ziyaretler vasıtasıyla güçlü bir şekilde sürmektedir.

Ben Türkiye'ye sıkça gelen birisiydim. Yılda en az bir kere geliyordum, tatil amaçlı, izin amaçlı, aileyi görme amaçlı. Dolayısıyla Türkiye'ye şu anki kadar hâkim olmasam da az çok bir fikrim vardı. Hani buradaki bulunduğum birçok şehre izin olarak daha önce fazlasıyla gelmişim. Kültürüne az çok hakimdim. Yani çok yabancılık çekmedim, böyle anlatayım ben size. Ama tabii ki izine tatile gelmekle burada yaşamak arasında dağlar kadar fark var (Efe, Fransa, Fransızca öğretmeni, D.Y: 2018).

Ziyaretlerin yanı sıra Türkiye hakkında haber kaynaklarını takip etmek, Türk dizi ve filmlerini izlemek de dâhil olmanın farklı biçimleri olarak kabul edilmektedir ve katılımcıların pek çoğu Türk dizilerini izlediklerini, televizyon kanallarını takip ettiklerini dile getirmiştir.

Mesela arkadaşlarla Türkçe konuşuyorduk. Genelde mahallede falan şakalaşp, Türkçe espriler, filmler üzerinden muhabbet ederdik. Kemal Sunal filmlerini çok izlerdik (Mustafa, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2023).

Çok bir bilgim yoktu aslında. Çünkü sadece işte... Yaz tatili Almanya'da 6 hafta oluyor. O dönem arası. O tatilin bir kısmını köye gidiyorduk. Babamın köyüne. O köyde geçirip sonra dönüyorduk. O köy dışında da Türkiye hakkında hiçbir bilgim yoktu. Eskişehir'de bir dizi vardı o zaman Es Es diye bir dizi vardı. Oradan görmüştüm Eskişehir'i. Türkiye hakkındaki bilgim bu kadardı (Neşe, Almanya, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Köken ülkeyle bağ kurmanın ve bunu sürdürmenin en etkili araçlarında birisi de miras dili öğrenmek ve konuşmaktır. Çalışmamız bağlamında biri hariç katılımcıların hepsi Türkçeyi dönmeden önce aile ortamında öğrendiklerini, okul ve medya vasıtasıyla geliştirdiklerini ifade etmiştir. Ebeveynlerin çocuklarına Türkçe öğretme konusunda özel bir çaba harcadığı, evde en azından ebeveynlerden birinin Türkçe konuşmaya özen gösterdiği, Türkiye'den kitaplar getirildiği görülmüştür. Bununla birlikte bazı katılımcılar

okullarda T.C. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen Türkçe ek derslere katıldığını fakat bu derslerde Türk dilinden ziyade Türk kültürü hakkında bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Şöyle, işte Türkçeyi sadece babamla daha çok konuşuyorduk ama böyle şiveyle beraber, Denizli şivesiyle, yani İstanbul Türkçesinden çok çok uzak konuşuluyordu ve haberleri çok izledim ben, Türk haberleri. Benim Türkçem oradan geliyor (Can, Fransa, makine mühendisi, D.Y: 2018).

İlkokulda Türkçe öğretmen geliyordu bizim okula. Ek dersi oluyordu, ders sonrası derslerimiz oluyordu. Onunla tabii Türkçe öğrenmiş oldum işte okumayı falan, yazmayı onunla öğrendim. Ama ben sonradan da hani her sene Türkiye'ye geldiğim zaman babam da gazete alırdı. İşte o hikayeler falan bir şeyler olurdu, çocuk bölümü olurdu bazı gazetelerde. Ben onları okumaya çalışırdım, Türkçe kendi başıma çözmeye çalışırdım ya da bulmaca çözmeye çalışırdım. Nedense çok seviyordum gazeteyi o zamanlar. Ondan sonra yavaş yavaş kitaba döndü bu. Türk dizisi, babamla sürekli muhabbet falan halinde olduğum için hep, böyle Türkiye altyapısı olmaya başladı tabii (Hülya, Fransa, yönetici asistanı, D.Y: 2017).

Yukarıda değinilen somut pratiklerin yanı sıra katılımcıların pek çoğu dönmeden önce köken ülke Türkiye'ye aidiyet duygusuna sahip olduklarını ve bağlılıklarının devam ettiğini dile getirmiştir. Özellikle kendi isteğiyle dönenlerin dönüş kararı da bu bağlılık hissinin bir göstergesi olarak okunabilir zira yeni bir deneyim ve yaşam tarzı amacıyla dönenler Türkiye'ye geri dönüş nostaljisinin her zaman akıllarında bir yerde olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte aileleriyle birlikte mecburiyetten dönen katılımcılarda bu geri dönüş ve nostalji hissine her zaman rastlanmamaktadır.

Ben kendimi oldum olası her zaman için kendimi Türkiye'ye ait hissettim. Bu, içimdeki bu. Yani açıklayamadığım vatan aşkımdan ötürü olsa gerek. Fransa'yı asla hiçbir zaman kötülemedim. Oranın da ekmeğini yedim, suyunu içtim. Fransa'yı da çok severim. Ama kendimi her zaman için Türkiye'ye ait hissettim. Bu en başından beri hep böyleydi. Hiçbir zaman da değişmedi (Efe, Fransa, Fransızca Öğretmeni, D.Y: 2018).

Köken ülkeyle gerek fiziksel ziyaretler, Türkçe geleneksel ve dijital medya takibi gibi somut pratiklerle gerekse Türkçe öğrenme ve nostaljik anlatılar gibi soyut pratiklerle kurulan bu ulusötesi bağın Türkçe konuşmayı, Türkiye'ye sosyo-kültürel uyumu desteklediği ve geri dönüş motivasyonunu artırdığı yorumunu yapmak mümkün görünmekle birlikte tüm bu etkileşimlerin uyum sürecinde tek başına yeterli olmadığı da görülmektedir.

4.5.2 Tersine Ulusötesilik

Tersine ulusötesilik bireylerin köken ülkelerine döndükten sonra, bu sefer eski göç ülkesiyle kurdukları sürekli ilişkileri ifade eder (King & Christou, 2011; 2014). Avrupa'dan köken ülkelerine geri dönen ikinci ve sonraki kuşak göçmenler de doğup büyüdükları ülkelerle bağlarını öncelikli olarak dilleri ve bunun yanı sıra çeşitli pratikler aracılığıyla sürdürmektedir. Bazı katılımcılar aileleri ve akrabaları hala döndükleri ülkede olduğu için sık sık gidip gelmekte ve bağlarını ziyaretler aracılığıyla sürdürmektedir. Pek çoğunun dönülen ülkeyle vatandaşlık bağı da sürmektedir. Gidip gelme imkânı olmayanların çoğu ise oradaki arkadaşlarıyla özellikle sosyal medya, bilgisayar oyunları ya da telefon görüşmeleri yoluyla iletişim kurduklarını ifade etmiştir. Nitekim dijital medya aracılığıyla translokal ağlar ve kültürel alanlar arasındaki sürekli etkileşim, göçmenlerin kimliklerini karmaşık ve melez yollarla yönlendirmelerine, müzakere etmelerine ve ifade etmelerine olanak tanır. Göçmenler sosyal medya, anlık mesajlaşma ve video görüşmeleri aracılığıyla, gayri resmi bilgi ağlarını sürdürür, para transferlerini paylaşır, kültürel ve dini uygulamalara katılır, haklarını talep eder ve anavatanlarındaki siyasi ve sosyal gelişmelere katkıda bulunurlar (Bilgili & Bivand Erdal, 2025). Bu çalışmanın katılımcıları olan ikinci ve sonraki kuşak göçmenlerin çoğu da “ulusötesi dijital okuryazarlık” pratikleri (çevrimiçi uygulamalar, araçlar ve alanların kullanımı) sayesinde kendilerine benzer düşüncelere sahip çokdilli kişilerle iletişim kurarak hem dil becerilerini geliştirmekte hem de bu yolla ulusötesi bağlarını sürdürmektedirler (Lam, 2013; 2014).

Almanya'dan dönen Samet'in de ifade ettiği gibi dil, ulusötesi bağlantının temel aracı olarak görülmektedir. Şöyle ki geri dönen katılımcıların pek çoğu büyüdükları ülkenin dilini unutmak istemediklerini ve kullanmak için çaba gösterdiklerini söylemiştir.

Almanca konuşmak beni çok daha mutlu ediyor. Çünkü en azından burada bu coğrafyada olsam bile oradan bir şey kapabildiğimi hissediyorum. En azından onu alıp da buraya gelebildim. En azından Almancam var diye çok mutluyum o konuda. Yani Almancayı konuşurken bir nevi bir gururla bağlandırıyorum bunu yani. O seviyeye getirebilmem ve hala da konuşabilmem. Çünkü o da olmasa ben pasaportum da yok. Alman pasaportum. Almanya'yla hiçbir bağım kalmazdı yani (Samet, Almanya, öğrenci, D.Y: 2017).

Türkiye'de aile kuran ve çocuk sahibi olan katılımcıların bu ulusötesi bağı kendi çocuklarına da aktarmak istedikleri, onları da büyüdükları ülkeye götürmek ve dilini öğretmek konusunda çaba harcadıkları görülmüştür.

Almanya'ya gideyim ben severim. Mesela şimdi gideceğim zaman özlüyorum Almanca konuşmayı. Orada da gidince konuşunca hoşuma gidiyor mesela. Sorunsuz devam edebiliyorum. Kızlarla konuşuyorum. Küçüküne Almanca öğretmeye çalışıyorum, kelimeler öğretiyorum. Eda'yla Almanca konuşuyorum bazen. Almanca öğrenmesi için çabalıyorum. Bazen sadece Almanca konuşuyorum öğreysin diye (Melek, Almanya, çalışmıyor, D.Y: 2021).

Yani çocukluğumu, iş hayatımı, arkadaşlarımı... benim için çok şey ifade ediyor Fransızca konuşmak, hatta... çok özlediğimi de fark ediyorum çoğu zaman. O yüzden sık sık yani hem Fransız televizyon programlarına bakıyorum hem... Nostaljiyi hatırlatıyor bana yani öyle söyleyeyim. Hem ablalarım ve vesaire sık sık görüşürüm ki hani... pratik yapayım ve... Çünkü iyi geliyor bana yani... Sanki bir şeyler yarım kalmış gibi hissediyor insan kendini. O yüzden Fransızca benim için aslında... Hala hayatımın merkezinde diyebilirim. Yani öyle olmasını istiyorum diyeyim. Yapamazsam bile yani her gün bunu... Her gün konuşuyorum. Çünkü çocuklarımla hep Fransızca iletişim kuruyorum. Çocuklarıma hep Fransız programları açıyorum öğreysinler diye. (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Geri dönen göçmenlerin dahil olduğu ulusötesi sosyal alanın önemli bileşenlerinden birisinin ulusötesi dil pratikleri (dillerötesilik/translanguaging) olduğunu söyleyebiliriz. Küresel ve yerel dillerin, kimliklerin ve kültürlerin karışması ve iç içe geçmesi olarak da tanımlanabilen dillerötesi hibrit dil pratikleri genç katılımcılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Duff, 2015). Bu eşzamanlı dil kullanımı, çok dillilik, ulusötesilik ve kimliğin kesişimini son derece sembolik bir şekilde göstermektedir. Li ve Zhu'nun (2013) da ifade ettiği gibi dillerötesilik, konuşanların becerilerini, bilgilerini, deneyimlerini, tutumlarını ve inançlarını geliştirir ve dönüştürür; böylece çok dilli konuşanlara yeni bir kimlik kazandırır. Göçmenlerin anlatıları ve bu süreçte kullandıkları dil her iki ülkenin izlerini taşımaktadır. Katılımcıların görüşmeler sırasında sıklıkla kod değişimi yaptıkları, Türkçe konuşurken Almanca ve Fransızca sözcükleri doğal bir şekilde konuşmalarına dahil ettikleri ve bir araya getirdikleri görülmüştür. Bununla birlikte pek çoğu bu şekilde karışık bir dil kullanırken çok rahat ettiklerini, kendilerini daha iyi ifade ettiklerini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise iyi düzeyde İngilizce bildikleri için üç dili de birlikte kullandıklarını, üç dilin de hayatlarında aktif olarak yer aldığını vurgulamıştır.

Ağızma hangisi önce gelirse aklıma o kelimeyi orada kullanıyorum. Yarı cümle Türkçe olabiliyor bazen yarısı Almanca olabiliyor (Şükrü, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2019).

Üç dilim de benim aslında birbiriyle eşdeğerdi. Yani Almanca konuşurken Türkçe, İngilizce kelimeler. İngilizce konuşurken Türkçe, Almanca kelimeler. Türkçe konuşurken Almanca,

İngilizce kelimeler. İnsanlar tabii ki de bana garip garip bakıyorlardı (Mehmet, Almanya, öğrenci/barista, D.Y: 2017).

Karışık, *mix* yapıyoruz. Mesela Türkiye'den bazı babamın akrabaları geliyorlardı da kendimizi zorluyorduk yani Türkçe konuşmak için. Çoğu ile İngilizce konuşuyorum. Colmar çok turistik bir yer olduğu için. Mesela ben hafta sonları sinemada çalıştım. Tabi işte restoranlarda çalıştım harçlık çıksın diye. Çoğu turist vardı İngilizce konuşuyordu (Dilan, Fransa, anaokulu öğretmeni, D.Y: 2024).

Örneğin, Fransa'dan 12-13 yaşlarında dönen Esra günlük hayatında Türkçe'nin yanı sıra bazen Fransızca, çoğu zaman da İngilizce; internetten tanıştığı arkadaşlarıyla ise kendi kendine öğrendiği Koreceyi kullandığını anlatmaktadır. İngilizce öğretmenliği bölümünde eğitim gören Esra İngilizce konuşurken daha güvende hissettiğini, anadilde yaşadığı “düzgün ve doğru” konuşma kaygısını yaşamadığını ifade etmiştir. Küçük yaşta çift dilli olarak yetişen ikinci ve sonraki kuşak göçmenlerde yabancı dil öğrenmeye ve kullanmaya dair bir istek ve yatkınlık olduğunu söyleyebiliriz.

Duygularımdan Türkçe çok bahsettiğim zamanlar tıkanıyorum ama İngilizcede duygularımla daha çok... Duygularımdan daha çok bahsettiğimi hatırlıyorum İngilizcede. Yazı olsun, farklı şeyler olsun. Mesela günlük yazarken ben ilk önce Fransızca yazıyordum ilkokulda sonra İngilizceye çevrildi. Duygularımdan bahsederken İngilizceyi daha çok kullandığım için Türkçe biraz daha sohbet etme şeyi olduğu için benim için. Şu an İngilizceyi kullanıyorum ders olarak. Derslerde ya da arkadaşlarım da hep İngilizce bölümünden olduğu için aramızda İngilizce de konuşuyoruz, İngilizceyi, Türkçeyi karıştırıp. Bir de Koreceyi kullanıyorum internetten tanıştığım arkadaşlarımla (Esra, Fransa, öğrenci, D.Y: 2016).

Özetle, tersine ulusötesilik olarak adlandırılan, terk edilen ülkeyle kurulan bağlar Avrupa'dan dönen göçmenlerde güçlü bir şekilde devam etmektedir. Bu bağı sağlayan en temel ve yaygın araçlar Avrupa vatandaşlığı ve fiziksel ziyaretlerin yanı sıra (ki katılımcıların bir kısmının ailesi hala göç veren ülkede yaşamaktadır), ulusötesi dil pratiklerini sürdürme isteğidir.

4.5.3 Ulusötesi kimlik ve aidiyet

Katılımcılara kendilerini nereye ait hissettiklerini sordüğümüzda kimileri Türkiye, kimileri Almanya ya da Fransa cevabını verirken, bir kısmı arada kaldığını ve hiçbir yere ait hissetmediğini ama çoğunluğu iki ülkeye de ait hissettiğini ve adaptasyon geliştirdiğini ifade etmiştir. Göçmenlerin uyumunu konu edinen çalışmalarda sıklıkla dile getirilen “arada kalmışlık” hissi bu çalışmada da bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Bizim sorunumuz biz ne orada Türk olup veya bir şey oluyoruz, ne burada Türk oluyoruz. Burada gene yabancıyız, orada gene yabancıyız. Bu dünyada gurbetçi olarak hiçbir yere ait olamıyoruz galiba. Bizim genel bir sıkıntımız o şahsen. Belki işin özünde de odur beni buralara getiren (Mustafa, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2023).

Ulusötesi sosyal bir alana dahil olan geri dönen göçmenlerin bir anlamda “yersiz-yurtsuzlaştığını” söylemek de mümkündür. “Kültürün coğrafi ve toplumsal kara parçalarıyla doğal ilişkisinin yok olmasını” (Canclini, 1995’ten akt. Tomlinson, 2017, s. 158) ifade eden bu kavram “yerlerin artık kimliklerimizin açık destekleyicisi” olmadığı fikrinden ortaya çıkmıştır (ibid.). Aidiyet biçimleri ulus-devlet sınırlarını aşan bu göçmenler küreselleşmenin de etkileriyle ulusötesi bir kimlik ve aidiyet biçimi geliştirmişlerdir; uluslararası ve vizesiz seyahatlere erişim sağlayan pasaportlarının gücü sayesinde, ebeveynlerine kıyasla hareket kabiliyetleri, başka bir deyişle “hareket sermayeleri (*mobility capital*)” (Moret, 2018) çok daha yüksektir. Kültürel küreselleşmenin etkisine maruz kalan bir dünyada kimlik ve aidiyeti tanımlama konusunda ulus devletlerin gücüne yönelik bir eleştiri olarak ortaya atılan, Appadurai’nin “translokalite (*translocality*)” kavramı da geri dönen göçmenlerin yer veya mekanla sınırlı olmayan ve bu nedenle “yersiz-yurtsuzlaşmış” aidiyet ilişkileri için uygun görünmektedir (Kılınç & King, 2025). Nitekim geri dönen göçmenler tek bir yere ait değildir ve birden çok yerle ilişkilerini sürdürürler. Örneğin, Almanya’dan dönen Samet kendini ulusal sınırların ötesinde, yaşam tarzına ve dünya görüşüne uygun olan herhangi bir yere ait hissetmektedir. Bu koşullara uygun olan bir yerin hangi ülke olduğu onun için önemli görünmemektedir. Birden çok ülkeyle çoklu bağlara ve aidiyet biçimlerine sahip olan yeni nesil göçmenleri tanımlayan ulusötesi aidiyet kavramı Avrupa’dan dönen ikinci ve sonraki kuşağın aidiyet biçimlerini anlamak için de oldukça uygun görünmektedir.

Almanya değil hocam ama seküler mantıksal bir düşünceye ben kendimi ait hissettiğim için bugün genel olarak yani bu Amerika da olabilir, bu Avrupa da olabilir veya işte teoride güzel bir Türkiye de olabilir. Öyle yerlere ben kendimi ait hissedebilirim ama benim evim diyemem yani benim yerim Almanya değil çünkü ben Almanya’ya gittiğimde ben bir Alman değilim. Ben burada yaşamak isterdim, ama Almanya maalesef işte ekonomiden dolayı Almanya işte hocam, bir de işte dediğim gibi o seküler, işte o laiklik fikri varsa bir yerde benim için orası yaşanılabilir bir yerdir. Olmadığı sürece orası benim kendi ırkımdan dahi olsa benim için güzel bir yer veya ait hissettiğim bir yer değildir. Ben tamamen o konuda ayrı bakıyorum (Samet, Almanya, öğrenci, D.Y: 2017).

Öte yandan, geri dönenlerin büyük çoğunluğunun bu ikili aidiyet biçimini “arada kalmışlık” olarak değil de, iki ülkeye ve kültüre de ait olmak biçiminde olumlu bir bakış açısıyla tecrübe ettikleri görülmüştür. Katılımcıların iki kültüre de aidiyet geliştirdiği ve bunlar arasında sürekli geçiş yaptığı, bunu bir engel olarak değil bir zenginlik olarak algıladığını iddia etmek mümkündür.

Şey düşünüyorum yani... Burada yaşamayı seviyorum, buraya ait hissediyorum kendimi. Ama yarın Almanya'ya gitsem oraya da ait hissederim kendimi. İkisi çok farklı benim için. Orada işte çocukluğumu ve gençliğimi geçirdim. Orada kendimi çok ait hissediyorum. Ve güvende de hissediyorum kendimi. Ama burada da bütün üniversite hayatımı, yetişkinliğimi, kendi ayaklarımın üzerinde durmayı öğrendiğim için buraya da çok ait hissediyorum kendimi. İkisi için de eşit söyleyebilirim ama belli ki burada yaşamayı seçtiğime göre şu an buraya daha ait hissediyorum kendimi diye düşünüyorum (Neşe, Almanya, öğretmen elemanı, D.Y: 2009).

Şu anda olduğum yerden çok memnunum. Oraya gidince de olduğum yerden çok memnun oluyorum. Adaptasyon konusunda artık geliştirdim kendimi. Hiç zorluk çekmeden direkt adapte olabiliyorum. O yüzden iki tarafta da kendimden memnunum (Ela, Belçika, öğrenci, D.Y: 2013).

Örneğin Ege'nin söylemi genel literatürden farklılaşmakta, ‘almancı’ adlandırmasından gurur duyduğunu vurgulamaktadır. Ege için ‘almancı’ kavramı her iki ülkeye de ait olmayı ama aynı zamanda yerleşik vatandaşlardan farklı olmayı ifade etmekte olup olumsuz bir durum değildir; bilakis içinde bulunduğu durumu yansıtan gurur duyduğu bir nitelemedir.

İşte orada doğdum, büyüdüm. Yani bir duygusal bağ var. Öyle bir durum var. Arkadaşlarım orada, sosyal çevrem bir kısmı orada. Aynı zamanda Türkiye'deyim. 10 yıldır Türkiye'de yaşıyorum. Türk'üm ben, Türkçe konuşuyorum yani. Almanya'daki Almanlar gibi değilim ben. Tabii Almanya'daki Türkler gibi de değilim. Biraz değişti. Onu anladım ben. Düşünce tarzım, mizah anlayışım. Türkiye beni etkiledi ve ‘almancı’ kavramı bence çok ideal bir kavram hocam şu an benim için. O yüzden o kavram ile gurur duyuyorum: Almancı (Ege, Almanya, öğrenci, D.Y: 2015).

Fransa'dan dönen Melike'nin özet niteliğindeki sözleri ise her şeye rağmen bu sürecin zorlu olduğunu, çelişkilerle devam eden, çizgisel bir şekilde ilerlemeyen ve yönetilmesi gereken bir süreç olduğunu göstermektedir.

Yani çünkü burası da benim, yani benim iki memleketim var aslında: Biri Fransa, biri Türkiye. Yani o yüzden burası da benim memleketim. Hatta şöyle söyleyeyim, kökenin burada olduğu için aslında daha çok burasını hissediyorum memleketim olarak. Bunu da

söyleyebilirim bu arada. O yüzden aslında bu süreç gerçekten zor bir süreç. Yani kendimizle de savaştığımız bir süreç. Hani buraya uyum sağlamak için elimizden geleni yapıyoruz ama bir yandan da tamamen dahil hissedemiyoruz. Ama bir yandan da evet burada artık uyum sağladık ve bir şeyleri başardık. Ama yine de tam dahil hissetmiyoruz. O yüzden bir çelişki içindeyiz biz de aslında baktığın zaman (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Katılımcılarımızın tümü için geçerli olmamakla birlikte, önemli bir kısmının her ne kadar uyum süreçlerinde zorlansalar da çoklu ve ulusötesi kimliklerini kabul ettiklerini, bunu bir zenginlik olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Çoğu katılımcı ulusötesi bağlarını sürdürmekte, döndükleri ülkeyle fiziksel, zihinsel ve duygusal ilişkiler kurmaktadır. İkinci ve sonraki kuşak göçmenler hem büyüdüleri ülkenin hem de köken ülkenin dilini ve kültürünü iyi bildikleri için geri dönüş göçü ya da döngüsel göç için çok daha fırsata ve avantaja sahip olurlar. Bu da ulusötesi, kozmopolit ve çok dilli kişiler olarak, onların “çok boyutlu kimlikler (*multifaced identity*)” ve “çoklu aidiyetler” (*multiple belonging*)” geliştirmesine olanak sağlar (Duff, 2015).

Geri dönüş göçünün göç zincirinin bir halkası ya da ara durağı olup olmadığını öğrenmek amacıyla katılımcılara tekrar geri dönmek isteyip istemediklerini sorduğumuzda ise gelen cevapların çeşitlendiğini görüyoruz. Katılımcıların bir kısmı geri dönüşü son durak olarak gördüğünü, Türkiye’de yaşamaya devam etmek istediğini; çok az bir kısmı tekrar büyüdüğü ülkeye dönmek istediğini; çoğunluğu ise şimdilik Türkiye’de yaşadığını ama geleceğin belirsiz olduğunu, koşullara göre karar vereceğini dile getirmiştir. Şu an öğrenci olan genç katılımcıların çoğu gelecek planlarını kariyer hedeflerine göre şekillendirmeyi düşünmekte; kimisi Türkiye’de iş imkanlarının daha fazla olacağını, kimisi ise yurt dışında daha iyi iş imkanlarına erişebileceği ön görmektedir. Kısacası Ege’nin de ifade ettiği gibi “Ekmek neredeyse biz oradayız” demektedirler.

Benim düşüncem şöyle, ekmek neredeyse ben oradayım. Hiç öyle kesin konuşmam ben, ben illa Türkiye’de kalacağım gibi. Kariyer açısından bakıyorum işte. Bir kariyer kapısı açılırsa eğer Türkiye’de, Türkiye’de kalırım ya da Almanya’da açılırsa eğer Almanya’da ya da herhangi başka bir ülke olabilir. Olabilir tabii, Niye olmasın? (Ege, Almanya, Öğrenci, D.Y: 2015).

Ya şöyle düşünüyorum, ülke olarak fark etmez ama maddi durumun iyiye kalınır Türkiye’de ama belki de Almanya’da, yani çok düşündüm bunu emin değilim hani birazcık da mesleğime bağlı üniversiteden sonra ne yapacağıma da. Dönmeyi de çok düşündüm ama (Nur, Almanya, öğrenci, D.Y: 2018).

Yurtdışında yaşamayı şu an düşünmüyorum. Neden böyle bir düşüncem var? Bir, sanki yurt dışında kıyasla burada daha çok iş imkânı var. Kendim açımdan söylüyorum. Fransızca, İngilizce bir de Almanca geliştirsem üç dilli bir de Türkçe, dört dilli bir şahıs oluyorum. Ve bu Türkiye şartlarında çok nadir bulunan bir özellik. Türkiye'de çok kimse maalesef çok dilli değil ya da İngilizce bilmiyor değil Fransızca bilsin. Bu yüzden iş imkânım çok daha yüksek geliyor. Onun haricinde Türkiye'deki yaşam bana daha çok hitap ediyor sanki. Türk kültürü evet sanki bana daha çok hitap ediyor. Ne kadar Fransız kültürünü de çok sevsem de canım istediğinde çorbacıya gitmek ya da canım istediğimde gece geç saatte kafeye ya da başka bir yere gitmek bana daha cazip geliyor. Bir de burada da bir düzen kurdum ben. Burada da arkadaşlıklar edindim. Ailem de artık burada. Sevdiklerim Türkiye'de (Aslı, Fransa, öğrenci, D.Y: 2018).

Yetişkin katılımcılarda ise geri dönüş kararını kariyer imkanlarının yanı sıra aile ilişkileri, çocukların geleceği ve eğitimi, yaşam standartları gibi faktörler etkilemektedir. Katılımcıların pek çoğu Türkiye'de yaşamaya devam etmek istediğini, burada bir düzen kurduğunu ama ilerleyen yıllarda tekrar göç kararı da alabileceğini ifade etmiştir.

O yüzden hani iki ülkenin de bence çok güzel ve çok sıkıntılı yönleri var ama o yüzden Fransa diye bir şey yok. Ama bir evet ya Fransa ya Kanada, bir gitme projemiz yani düşüncemiz var. Olur mu, olmaz mı bilemeyiz (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Yani zamanın ne getireceğini çok bilemeyiz aslında. Benim bundan 5 yıl önce yaklaşık işte dönmenden önce çok daha farklı planlarım, projelerim vardı. Buraya dönüşümüz biraz ani oldu. Bir gün Türkiye'ye döneceğimi biliyordum. Bu kadar erken olacağımı tahmin etmemiştim, öyle söyleyeyim. Ama deselerdi ki Efe Türkiye'ye gidecek, güzel işler başaracak, güzel ilişkiler kuracak, başarılı bir adam olacak deseler çok inanmazdım. Ben çok zorlu ve uzun bir süreçten geçtim. Şu an için Türkiye'de yaşamaktan mutluyum. Bu kendi kişisel bakış açım ama herkes benimle aynı bakış açısında olmak zorunda değil. Herkese de saygım mevcut. Dolayısıyla şu an için gitmek gibi bir düşüncem yok. Bir de buraya çok fazla emek harcadım. Son 5 sene içerisinde burada çok fazla şey inşa ettim. Şimdi benim buradan gitmem demek, onların hepsi bir nevi çöpe gitmiş olması demek. Tekrar Fransa'ya dönüp tekrar sıfırdan bir şeyler başlamaya çalışmam demek. O yüzden böyle bir projem yok (Efe, Fransa, Fransızca öğretmeni, D.Y: 2018).

Avrupa pasaportuna sahip olan katılımcıların kapıları her an açık gördüğünü ve bunun onlara bir seçim özgürlüğü verdiğini görebiliyoruz. Özellikle ulusötesi vatandaşlığa (AB pasaportuna) sahip olan göçmenlerin geri dönüşü son bir durak olarak görmediğini, belirsiz ve ucu açık bir deneyim olarak gördüklerini anlayabiliyoruz. İstanbul'da öğretim elemanı olarak çalışan Sevgi'nin de ifade ettiği gibi, iyi bir pozisyonda çalışıyor olmak,

aile kurmuş olmak ve istediği zaman gidebileceğini bilmek göçmenlere güvenli ve konforlu bir alan sunmaktadır.

Burada kalmayı düşünüyorum. Aslında bana sürekli bu aralar sorulan şey birkaç yıldır hatta. Fransız vatandaşlığım var, ailem hala orada. Akademik olarak orada çalışmam mümkün, iş bulmam mümkün. O nedenle insanlar, yeni tanıştığım insanlar bile, "Burada ne işin var? Neden dönmüyorsun?" Bla bla bla gibi böyle sitemde bulunuyorlar. Çünkü çift vatandaş olmak, pasaport sahibi olmak herkes için inanılmaz bir lüks olmuş Türkiye'de. Ve kıskanılan bir özellik. Ve benim burada kalmamı insanlar anlamıyor. Ben burada çok mutluyum, kesinlikle çok zorluklar var ekonomik olarak, siyasi olarak hayat çok zorlaştı ama ben buraya ait hissediyorum, İstanbul'a ait hissediyorum. O nedenle şu an itibarıyla gitmeyi düşünmüyorum. Hayatımı burada kurdum, eşim de burada çalışıyor. Burada mutluyuz. Durum çok kötüleşirse ya da bir şey olursa, evet gitme şansımız var. Öyle bir şansa sahip olmamız bence belki bizi daha rahat, bizim daha rahat olmamızı sağlıyor. Çünkü etrafımda panik hissediyorum insanlarda. Sıkışmış hissediyorlar ve gidemiyorlar sanki. Sınırlar üstlerine kapanıyormuş gibi hissediyorlar. Ben bunu hissetmiyorum çünkü evet her an gitme şansı gibi bir lükse sahibim. Ama bu gideceğim anlamına gelmiyor. Ben artık buraya aitim (Sevgi, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Sonuç olarak, Avrupa'dan dönen ikinci ve sonraki kuşağın ulusötesi sosyal bir alan inşa ettiği, ulusötesi kimlikler ve çoklu aidiyetler geliştirdiği söylenebilir. Çokdilli bir profil sergileyen ve çoğunluğu gençlerden oluşan bu göçmenlerin kimlik ve aidiyet algılarının dilsel pratiklerini de etkilediği, ulusötesi alanlarda daha rahat ve güvenli iletişim kurarken, daha ulusal ve yerel bağlamlarda dilsel güvensizlik hislerinin tetiklenebildiği görülmektedir. Nitekim bazı katılımcılar turistik bölgelerde ya da kendileri gibi göçmenlerin arasında iletişim kurarken zorlanmadıklarını ve daha rahat hissettiklerini dile getirmiştir. Öte yandan, geri dönülen şehrin sosyokültürel uyumu etkilediğine önceki bölümlerde değinilmişti. İlgili bulgular da kozmopolit ve kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu şehirlerde göçmenlerin daha kolay uyum sağladığını, ulusötesi sermayelerini daha etkili kullanabildiklerini ve kendilerini daha az yabancı hissettiklerini göstermiştir.

4.6 Göçmenlerin Sosyokültürel Uyumunda Dilin ve Dilsel Güvensizliğin Etkisi

Göçmenlerin uyum ve yeniden uyum sürecinde dilin önemi çalışmanın ilk iki bölümünde detaylıca ele alınmıştı. Göç edilen ülkede konuşulan ulusal dile iyi hâkim olmanın uyum sürecini önemli ölçüde kolaylaştırdığı bilinmektedir. Kaldı ki, pek çok ulus-devlet göçmenlerin kabulü ve entegrasyonu için belirli düzeyde dil yeterliliğini şart koşmaktadır. Bu çalışma bağlamında, Avrupa'dan köken ülkelerine dönen ikinci ve sonraki kuşağın

miras dil yeterliliğinin ötesinde, bu dili kullanırken hissettikleri güvensizlik ve bunun sosyokültürel uyuma etkisi ele alınmaktadır. Önceki bölümlerde pek çok katılımcının dilsel güvensizliği nasıl deneyimlediğine dair bulgular detaylıca sunulmuş, bu güvensizlik deneyiminin ardında yatan unsurlar ortaya konmuştur. Bu bölümde ise bu güvensizlik deneyimleri ve uyum süreci arasındaki bağlantılara ışık tutulacaktır.

Almanya’da hemşire olarak çalışan Aylin, Türkiye’ye döndükten sonra bazı özel hastanelere iş başvurusu yaptığını fakat Türkçesi iyi olmadığı için reddedildiğini ve çalışmaktan vazgeçtiğini anlatıyor. Aylin bir süre işsiz kaldıktan sonra Alman bir firmanın çağrı merkezi müşteri temsilcisi olarak evden çalışmaya başlamış. Pek çok geri dönen göçmenin -çalışmamıza katılanlar da dahil olmak üzere- anadillerini kullanabilecekleri bu tür işlerde çalıştığını biliyoruz. Aylin de Türkiye’de miras dili yeterli görülmediği için iş bulamamış, Almancasını kullanabileceği bir iş tercih etmiştir.

(...) Yani uğraştım ama ben Türkçe tam oturmamış için dışarıya pek çok yere güvenemedim. Mesleğimi özlüyorum yalan yok. Huzurevinde çalışıyordum ben Almanya’da. Ama burada özlüyorum mesleğimi. Ama burada işte benim biraz dilden kaynaklı olduğu için bir sıkıntı yaşadım. Nelerde zorlanmadım ki? Bir geldim ben ama Türkçe yok, beni anlayan yok. Zaten evlilik zor. Çok kötüydü benim Türkçe. Eşim(le), mesajlarımızı bir görseydiniz böyle Almanca, Türkçe karmakarışık. Eşim artık onun içinden pirinç ayıklıyor. Ne demek istedim acaba? O kadar sıkıntı yaşadım. O bayağı bir benle uğraştı. Ama ondan sonra onun sayesinde zaten biraz dilimi de toparladım. İşte eşimin annesi, bacası, etrafından biraz işte görümcemle konuşa konuşa öğrendim (Aylin, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2015).

İş hayatı dışında sosyal hayatta da Türkçe dil hakimiyetinin zayıf olması katılımcıların arkadaşlık ilişkileri kurmasını zorlaştırmıştır. Aylin gibi Melike ve Gülay da dil nedeniyle özellikle ilk geldikleri yıllarda arkadaş edinmenin zorluklarını anlatmıştır.

Yani Türkçe birazcık kıt olunca bence sosyalleşmeyi önlüyor ilk zamanları, engelliyor. Yani özgüveni de kırıyor. Yani duygusal olarak birçok şeyi etkiliyor bence. Ama zamanla bu aşılabiliyor diye düşünüyorum (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Bizim Fransızca konuşuyor olmamız, çocukluktan konuşuyor olmamız bizim için bir avantaj. Bizim için bir avantaj, evet iş konusunda belki bir avantaj ama sosyal hayatımızda bir avantaj değil. Bizim tek avantajımız o çünkü düzgün konuşmak. O yüzden Türkçeyi çok düzgün konuşuyor olmayı daha çok isterim ve bunun için de çalışıyorum. Bence dezavantaj bunu yaşıyor olmamız (Gülay, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

Antalya’da yaşayan ve çağrı merkezinde çalışan Mert de Türkiye’de çok az arkadaşı olduğunu, görüştüğü arkadaşlarının çoğunun da iş yerinden, kendisi gibi göçmenlerden

oluşturduğunu söylemektedir. Mert'e sosyal hayatının nasıl olduğunu sorduğumuzda genellikle yalnız olduğunu ve çok dışarı çıkmadığını belirtti. Kendisi bunu doğrudan dil yeterliliğiyle ilişkilendirmemiş olsa da kültürel farklılıkların alışmayı ve iletişimi zorlaştırdığından dem vurmıştır.

Ya ben şöyle diyeyim. Uyum sağladığımı yani üç sene geçti, dört sene geçti. Hala olduğunu sanmıyorum. Yoksa sosyalleşirdim mesela. O olmadığına göre yani uyum da... Şimdi Türkçesi ne diyeyim, mecbur kaldığım için bu oyunu oynuyorum mu diyeyim. Hani nasıl diyeyim. Yaşıyorum bu hayatı, öyle diyeyim yani. Zor soru. Alışabilmek ve alışmamak arasındayım daha hala (Mert, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2021).

Benzer şekilde pek çok katılımcı ilk yıllarda uyum sağlamakta zorlandığını, Türkçede iyi olmadıkları için çekingen davrandıklarını ve girişken olamadıklarını anlatmaktadır. Fransa'dan döneli henüz dokuz ay olan Dilan'ın en çok şikayetçi olduğu konu İstanbul'daki yalnızlığı olmuştur. Arkadaş bulmakta zorlandığını, Türkiye'deki insanların da ona bu konuda çok yardımcı olmadığını dile getirirken yaşadığı tüm zorluklar nedeniyle Fransa'ya geri dönmeyi düşündüğünü ifade etmiştir.

En çok aslında uyumdu zorlandığım. Hem çünkü sınıf arkadaşlarım dışında zaten hiç kimseyi tanıımıyordum. Türkiye'de de akrabalarım da çok haşır neşir olmadığım için yazın tatile geldiğimiz kadar insan tanıdım. Aslında bütün yakın çevrem Almanya'daydı. Ben zaten çok çekingendim Türkçem çok bozuk olduğu için. Karşılıklı olarak aslında adım atamadık yani birbirimize. Arkadaş olmayınca da uyum sağlamak çok zorlaşıyor (Neşe, Almanya, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Hiç dışarıdan arkadaş şey yapamadım. Bilmiyorum yani ilk başta çok çıkıyordum. İşte geziyordum kafelere gidiyordum falan. Ama sıkıldım çünkü tek olduğum için. Sıkılmaya başladım ama dışarıdan nasıl arkadaş yapabilirim diye bilmiyorum. Çünkü sanki Türkler çok iletişim kurmuyorlar. Kendi grup olarak, yani insanlara doğru gitmiyorlar. Mesela Fransa'da böyle tek başına kafede otursan bir şey olur da sonra konuşmaya başlarsın. Mesela kaşığın düşebilir sonra yanındaki arkadaş bir şey söyler, yanına oturursun konuşursun falan filan. Belki Instagram'ını şey yaparsın paylaşırsın. Böyle yapıyorsun arkadaşları. Ama Türkiye'de öyle bir şey hissetmedim (Dilan, Fransa, anaokulu öğretmeni, D.Y: 2024).

Esra: Yani mesela... Böyle kalabalık ya da bir ortamda tek başıma gidemiyorum, kötü hissediyorum. Herkes bana bakıyormuş gibi hissediyorum. Tek başıma çok yani etkinliklere falan gitmiyorum. Ya da mesela böyle bir alışkanlığım var. Hiç şey yapamadım. İlkokulda biz hep parmak kaldırarak konuşuyorduk Fransa'da. Burada hep hocam, hocam diyerek söz veriyorlar. Ben onu hiç yapamadım mesela şu ana kadar da.

Araştırmacı: Fransa'da öyle miydin, çekingen miydin?

Esra: Hayır. Hep ben başkalarıyla konuşmaya giderdim. Ya da onlar gelirlerdi. Hiç çekinmezdim başkalarıyla konuşmaya. Ama buraya geldiğimde o çekingenlik bir oluştu (Esra, Fransa, öğrenci, D.Y: 2016).

Özellikle kadın katılımcılardan bazılarının dilsel güvensizlik nedeniyle toplumsal ilişkilerde geri durduğu, resmi işlemler yapılacaksa yakınlarından yardım istediği ve bu tür ortamlardan kaçındığı görülmektedir.

Ama ne bileyim bir resmi kurum bir yere gittim, bir şeyler söylüyor adam bana. Ben anlamıyorum yani şunu şunu yapacağımı. Ben hiçbir şey anlamıyorum. Şu an bile bana belki... Çok böyle ciddi bir şey anlatsa anlamıyorum. Değişik kelimeler kullanacak. Genelde eşime diyorum, sen konuş, sen görüş. Ne bileyim, telefonla ilgili bir şey olacak. Ya sen görüşür müsün? Ben belki bir şey kaçırıyorum orada, ki oluyor arada kaçırıyorum. Ondan böyle ciddi bir şey olduğu zaman yine onu oraya yönlendiriyorum (Hülya, Fransa, yönetici asistanı, D.Y: 2017).

Sonuç olarak Türkçede güvende hissetmeyen katılımcılar gerek mesleki gerekse arkadaşlık ilişkilerinde çekimser kalmakta, önlerinde duran dil bariyerini aşmakta zorlanmaktadır. Dönüşün ilk yıllarında daha zorlayıcı olan bu uyum süreci zamanla sosyal ilişkiler arttıkça kolaylaşmakta ve dilsel güvensizlik azalmaktadır. Bununla birlikte dilsel güven/güvensizlik ve sosyal uyum arasında karşılıklı ve birbirini destekleyen bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

4.7 Sosyo-Kültürel Uyumu Etkileyen Diğer Faktörler

Köken ülkelerine geri dönen göçmenlerin döndükleri ülkenin toplumsal ve kültürel ortamına uyum sağlaması sürecinde pek çok faktörün etkili olduğunu alanda yapılan pek çok araştırma göstermektedir. Bu çalışma kapsamında sosyo-kültürel uyumu etkilediği düşünülen dil pratikleri öncelikli olarak ele alınmış, bunun yanı sıra pek çok başka faktörün de bu süreçte etkili olduğu göçmenlerin anlatılarında görülmüştür. Bu bağlamda, uyum sürecini etkileyen unsurları şöyle sıralayabiliriz: köken ülkede kurulan sosyal ilişkiler, dönülen şehrin sosyo-demografik yapısı, çalışma hayatındaki ve eğitim sistemindeki farklılıklar, ekonomik zorluklar, gündelik hayat pratiklerindeki kültürel farklılıklar, ev sahibi ülkedeki gurbetçi imajı, Türkiye’deki kutuplaşma ortamı, ayrımcılık ve ötekileştirme deneyimleri.

Katılımcıların pek çoğu Türkiye’deki aile, akraba ve arkadaşlık ilişkilerinin uyum sürecini kolaylaştırdığını, yalnız olmanın ise tam tersine uyumu geciktirdiğini belirtmiştir. Aşağıdaki ifadelerde görüleceği gibi, aileleriyle birlikte dönenlerin,

Türkiye’de geçmişten süregelen arkadaşlıkları olanların ya da döndükten sonra evlenip aile kuranların uyum sürecinin daha kolay geçtiğini görüyoruz.

Gerçi benim çocukluk arkadaşım burada yaşıyor. Yani can dostum dediğimiz, 3-5 yaşından beri böyle sırt sırta vurduğum arkadaşım. 2010’da evlendi, buraya taşındı. Onunla bayağı bir ayrı kaldık. Ama şimdi böyle gene bir arada olduğumuz için o da bana biraz şey veriyor galiba. Onun da bir etkisi vardır illa ki diye düşünüyorum. Eşim de onun eşiyle çok iyi anlaşıyor. Yani onun için böyle sosyalleşmede hiç sıkıntı yaşamadım (Mustafa, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2023).

Arkadaşlıkları tez kurduktan sonra sıkıntı olmadı uyum süreci. Yol bilenlerle beraber olunca, benden önce gelen insanlar vardı. Sağ olsunlar yol gösterdiler, yardım ettiler. Çok rahat oldu bende (Şükrü, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2019).

Şunu ekleyebilirim, Türkiye’ye döndüğünüz zaman, yani yurtdışında yaşamış biri olarak tekrar Türkiye’ye döndüğünüz zaman, burada çok önemli etken oynayacak bir tane faktör var: Bu sizin çevreniz. Bu da aile başta olmak üzere. Aileden kastım anneniz babanız da olabilir burada yaşıyorlarsa, benim için durum farklıydı, onlar zaten benimle dönmüşlerdi. Burada mesela işte benim halalarım, dayılarım, teyzelerim, işte amcaların çok büyük faktör rol oynadı. Neden? Çünkü onlar bizi biçimlendirdiler. İşte babama iş buldular, işte beni bir okula yazdırmaya çalıştılar, işte beni yönlendirdiler. Yani ben Türkiye’ye geldiğimde YKS nedir, YDS nedir, yabancı dil sınavı nedir bilmiyordum. Üniversite sınavı nedir bilmiyordum. (...) Bu tür durumlarla çok fazla karşılaştım. Arkadaş ortamlarımda bile Türkçe karşılığı aklıma gelmedi, Fransızcasına gaf diyoruz. Yani patavatsızlık diyelim biz buna. Çok fazla oldu. Çok fazla patavatsızlıklar yapıyordum. Bunlar illa kötü anlamda değil. Bazen çok komik şeyler de olabiliyordu. Ama bunlarla ben çok fazla karşılaşıyordum. Çünkü bana göre çok normal olan şeyler burada dediğim gibi normal karşılanmayabiliyordu. Dolayısıyla bana diyorlardı ki hani bunu başkasının yanına yapma ya da bunu başkasının yanına söyleme gibisinden. Hani onlara alışmam biraz zaman aldı (Efe, Fransa, Fransızca öğretmeni, D.Y: 2018).

Uyum sürecinde kültürel farklılıkların da geri dönen katılımcıları şaşırttığını, özellikle Türkiye’deki kişisel ilişkilerin daha farklı görüldüğünü ve bu ilişki biçimine uyum sağlamakta göçmenlerin zorlandığını söyleyebiliriz. Özellikle kadın katılımcılardan bazıları gündelik dilde kullanılan ve sosyal ilişkiyi sürdürmeye yarayan selamlaşma ve nezaket ifadelerini kullanırken yaşadıkları kültür şokunu aşağıdaki örneklerle açıklamış, Avrupa’da alışkın oldukları kuralların burada var olmadığını şaşırarak öğrenmişlerdir.

Zorlandığım en çok konu da kural diyeyim. Yani mesela sana bir anımı anlatabilirim. İstanbul’dayken otobüse binince, hani mesela Fransa’da her ortama girdiğinde ‘bonjour (günaydın)’ deriz hani her girdiğimiz ortama. Otobüse binince merhaba diyordum ve bana

ters ters bakıldığını fark ettim. Ve anlamıyordum neden ters bakıldığını. Çok komik (Melike, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2015).

Mesela ben çok sosyal biriyimdir. Fark ettiğiniz gibi çok konuşkanım zaten. Dışarıya çıkınca bir günaydın, merhaba demeyi seviyorum ve oradaki insanlar bana gülerek cevap veriyor. Ama burada bir insana günaydın deyince yüzüme bakıyor. Hani ki ben bunu da yaşadım. En büyük şoklarımdan biri de oydu. Otobüse bindiğimde ilk defa eşimsiz ilk otobüse binişim, özel halk otobüsü, muavin var işte parayı uzatacağım günaydın merhaba nasılsınız deyip parayı uzattım ve oradan çok affedersiniz hani cümleyi tamamen aynısını kullanmak için kullanıyorum oradan bir adam dönünce "kıza bak muavine yürüyor" dedi direkt (Gülây, Belçika, öğretim elemanı, D.Y: 2012).

Benzer şekilde katılımcıların pek çoğu Türkiye'deki insanların iletişime kapalı, nezaketsiz ve kaba olduğundan şikâyet ederken toplumsal hayattaki bu tür davranışlara alışmakta zorlandıklarını dile getirmişlerdir.

Biliyordum ama bu kadar, bu denli kötü olacağını ekonominin mesela, bu denli insan değerinin olmadığını bilmiyordum. Bence Türkiye'de insana değer sıfır. Bence yani bu benim görüşüm tabi. Bir yere gidiyorsunuz, yani bir hastaneye, çok affedersiniz hayvan muamelesi gibi "hadi hadi hadi hadi", hani tamam kalabalık anlayabiliyorum tabi ki de hızlı ilerlemek istiyor olabilirler ama bir güler yüz yok şahsen burada. Daha sonra, bahsettiğim devlet hastaneleri tabii. Daha sonrasında mesela burada bir bankaya gidiyorsunuz. Eğer bir kadın kadına denk geliyorsa maalesef kendi cinsine kötü oluyorlar. Bir beyefendi olunca anca iyi davranıyor. Yani böyle genel var yani böyle bir insana değer olmayan. Güler yüzü maalesef öldürmüşler. Kim öldürdüyse artık öldürmüşler (Zehra, Belçika, öğrenci, D.Y: 2020).

Efe'nin de ifade ettiği gibi gündelik yaşama ve toplumsal ilişkilere sirayet eden farklı davranış kalıpları ve kültürel farklılıklar uyum sürecinde katılımcılar tarafından en çok yakınılan konulardır. Köken ülkelerine de dönseler, göçmenler bambaşka bir kültürle ve yaşam tarzıyla karşı karşıya kalmışlardır.

Ben ülke değiştirdim. Bu ülkeyle beraber kültürü değiştirdim. Arkadaşlarımı değiştirdim, çevremi değiştirdim, her günkü alışkanlıklarımı değiştirdim. Yani oradaki araba kullanma tarzımla buradaki araba kullanma tarzımı değiştirdim. Bunlarla ilgili birçok örnek verebilirim. Dolayısıyla benim hayatımın büyük bir kısmı değiştiği için, başta ilk bir yıl, yani ben bunu iki yıl olarak diyebilirim ama ilk bir yıl çok zor adapte oldum. Sonra bir yıldan itibaren biraz da artık yavaş yavaş kolaylaşmaya başladı diyebilirim (Efe, Fransa, Fransızca öğretmeni, D.Y: 2018).

Avrupa'dan dönen ikinci ve sonraki kuşak göçmenlerin Türkiye'ye uyum sağlama sürecinde dönülen şehrin oldukça önemli olduğunu görüyoruz. Pek çok katılımcı

döndükleri şehir sayesinde kolay uyum sağladığını ya da aksine döndükleri şehrin sosyo-demografik özellikleri nedeniyle uyum sağlamakta zorlandığını ifade etmiştir. Avrupa'dan dönen göçmenlerin özellikle İstanbul, Antalya, Eskişehir gibi kozmopolit şehirleri tercih ettiği ve bu şehirlerde yaşamaktan memnuniyet duyduğunu anlıyoruz.

Bence Eskişehir olması da ayrı bir ayrıcalık. Belki başka bir şehir olsaydı böyle olmazdı bu hikâye diye düşünüyorum. Eskişehir'de çok korunaklı bir çevre edinip aslında kendime böyle bir “*bubble* (balon)” oluşturdum. Çünkü Eskişehir farklı şehirlere göre çok farklı bence (Neşe, Almanya, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Ya beni burada tutan ne diyeyim? Antalya. Her şeyi güzel. Çevresi güzel, insanları güzel, dostlukları güzel. Her gün günden bir şey yaşayabiliyorsun. İştan akşam onda da çıksan gezebiliyorsun. Para harcamadan çarşıya gidip gezmen bile bir aktivite. Yani fazla para harcamadan bile günden zevk alabiliyorsun. Sahilde bile oturmak bir zevk (Şükrü, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2019).

Antalya, ben üç dil bildiğim için benim çok işime yarıyor. İş olanağı çok yüksek olduğu için (Mehmet, Almanya, öğrenci/barista).

Yani asıl aslında beni çeken şey İstanbul'muş. Yani Türkiye de değil aslında. Çünkü şu anda kendimi başka bir yerde de hayal edemiyorum İstanbul dışında. Türkiye'den çok aslında İstanbul benim seçtiğim yer (Sevgi, Fransa, öğretim elemanı, D.Y: 2009).

Kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu, üç üniversiteye sahip genç ve dinamik bir şehir olan Eskişehir, Avrupa'da doğup büyüyen ikinci ve sonraki kuşak için uyum sağlaması kolay bir ortam sunmuştur. Benzer şekilde turistik bir bölge olan Antalya ve İstanbul da geriye dönenlere hem iş imkanları bakımından hem de sosyal yaşama uyum bakımından avantaj sağlamaktadır. Öte yandan, ilk kez memleketleri olan Anadolu şehirlerine (Burdur, Kütahya, vb.) dönen katılımcılar bu şehirlerde yaşamakta çok daha fazla zorlandıklarını, Eskişehir'e geldikten sonra daha uyumlu bir hayat sürdürdüklerini ifade etmişlerdir.

Şöyle... Eskişehir'e geldiğimden beri her şey gerçekten daha iyi oldu. İnsanlara karşı daha açık olabiliyorum. Mesela orada (Burdur'da) markete, fırına gitmeye de biraz çekiniyordum o kadar. Belki de tanıdığım insanları görürüm diye (Nur, Almanya, öğrenci, D.Y: 2018).

Bir de Kütahya olduğu için daha da kötü geçti benim için. Çünkü insanlar bir nevi yani Kütahya'da bir tık daha Avrupa'ya uzak. Mesela Eskişehir'de yaşıyordum ben geldiğim ilk günden beri büyük ihtimalle o kadar yabancılık çekmezdim (Samet, Almanya, öğrenci, D.Y: 2017).

Avrupa'dan dönen ikinci ve sonraki kuşak göçmenlerden erken yaşta dönenler eğitim sistemine uyum sağlamakta oldukça zorlandıklarını ifade ederken, iş hayatına atılanlar da

Türkiye'deki çalışma koşullarına uyum sağlamakta zorlanmıştır. Samet okula ilk başladığı zamanlarda okul kuralları ve uygulamaları karşısında ne kadar şaşırdığını, kültürel bir şok yaşadığını anlatırken, Aslı ve Melih ise Fransız ve Türk eğitim sistemini karşılaştırarak eleştirmektedir.

İlk geldiğim zaman okula geldim. Okulun ilk günü İstiklal Marşı okunuyor, herkes asker gibi dizilmiş bir marş okuyor. Bizde hiç milliyetçilik algısı yoktu Almanya'da. Yani bugün bir bayrak olsun veya işte bir marş zaten yoktu. Yabancı çok olduğu için olabilir Almanya'da. Çok şaşırdım ben ilk geldiğimde, dedim nereye geldik biz, Kuzey Kore ile karşılaştırdım bunu ilk zamanlarda. Bugün olsa, ben bugün kendime çok rahat bir milliyetçi derim ama o zamanlar geldiğimde benim için çok uzak bir kültürdü. O yüzden ben ilk geldiğimde ağladım zaten. Eve gittim, ben durmayacağım burada dedim. Bir de okul üniforması mesela, ne alakası var dedim. Bizde hiç yoktu mesela. Bu disiplin ne için? Sadece 7. sınıf, 8. sınıf çocuklarız. Çok çok nefret ediyordum (Samet, Almanya, öğrenci, D.Y: 2017).

Çünkü radikal bir değişim sonuçta. Türk eğitimi ve Fransız eğitimi hiç aynı şeyler değil. Fransız eğitimi daha çok düşünmeyle alakalı sanki. Bir problem yürütme gibi her bakımdan. Ama Türk eğitimi daha çok kalıplaşmış, ezbere dayalı bir eğitim gibi geldi (Aslı, Fransa, öğrenci, D.Y: 2018).

Yani şimdi şöyle bizim ben özel okula geldiğim için özel okulda böyle bir şok yaşayacağımı düşünmüyordum. Buradaki öğrencilerle oradaki öğrencilerin arasında epey bir fark vardı. Ben orada devlet okulundaydım. Özelde olsaydım da çok bir fark olmayacaktı. Çünkü herkesin hemen hemen seviyesi ve statüsü aynı oluyor çünkü çevren arkadaşların. O yüzden buraya gelince burada acayip bir şey vardı, bozukluk vardı. Kimisi ne bileyim bilmem neyin oğluydu, yok o şeydi. Haliyle bu da okul hayatına yansıyor. Yani mesela ipad'le biz ders görüyorduk. Hani Fransa'da ipad ile ders görülmez yani. Öyle bir şey yok. Hala daha yok. Hani o yüzden yani öğrenciler de ona göre şımarıktı yani burada, fark ediliyordu. Arkadaşlarım mesela her şeyin hiç önemi yokmuş gibi davranıyorlardı. O yüzden tabi biraz adaptasyon süreci uzun oldu yani (Melih, Fransa, öğrenci, D.Y: 2017).

İlk ve orta öğretim çağında Türkiye'ye dönen katılımcıların neredeyse hepsi okul hayatında ayrımcılık ve zorbalığa maruz kaldığını vurgularken, bazıları bu zorlu deneyimleri anlatırken gözyaşlarını tutamamıştır. Döndükten sonra orta okul ve liseyi Burdur'da okuyan Nur, başka katılımcılara benzer şekilde okulda uğradığı zorbalığı gözleri dolarak anlatmıştır

Yani işine geldikleri gibi davranıyorlardı. Beni hani... Genelde dışlıyor da olabilir. Dışlıyorlardı aslında. Bildiğimiz dışlıyorlardı. Kendi arkadaşlarım sandığım insanlar bunu yapıyordu. Diğer insanlar çelme takıyordu, saçımdan çekiyordu, itiyordu. Kötüydü. Gerçekten çok kötüydü ama. (Gözleri doluyor) (Nur, Almanya, öğrenci, D.Y: 2018).

Küçük yaşta dönenlerin neredeyse hiçbir ön hazırlık ve uyum çalışması yapılmadan okula başladığını ve bu süreci çok zor atlattığını, hatta bazılarında etkilerinin devam ettiğini söylemek mümkün. Örneğin İnci adlı katılımcı Fransa'dan kesin dönüş kararını ebeveynlerinin onlara söylemediğini, Fransa'dan tatile gidiyormuş gibi ayrıldıklarını, Türkiye'ye geldikten sonra kalıcı olduklarını öğrendiğini söylüyor. Yetişkinler ulusötesi somut ve soyut bağlarla bu ön hazırlığı yıllar içerisinde yaparken, çocuk yaşta dönenler ebeveynlerinin kararına uyarak daha zorunlu ve zorlu bir geçiş yapmak durumunda kalmıştır.

Döndükten sonra iş hayatına atılan katılımcılar ise Türkiye'deki çalışma koşullarına uyum sağlamakta zorlandıklarını, çalışma saatlerini ve iş ahlakını sorguladıklarını ve hayal kırıklığına uğradıklarını dile getirmiştir.

Çok ağır olacak ama Türkiye'deki iş hayatı kölelik maalesef. Bunu işte başladığımda fark ediyorum. Böyle ağzım açık bazı şeyleri duyuyor. İlk duyduğum şeyi mesela unutmuyorum. Benim işimde çok fazla iş seyahati oluyor. Dış görevler oluyor. Ve Fransa'daki sistemi anlatayım. Eğer bir kişi bir saat fazla çalışırsa o bir saatin maaşı verilir. 30 dakika olsa bile verilir. Dış görev olduğunda dışarıda yani şehir dışında geçirdiği her saat için belli bir ücret verilir Fransa'da. Bu benim için tamamen mantıklı. Bunun içinde büyüdüm Fransa'da. Türkiye'ye geliyorum. Öyle bir şey yok. Böyle ben yavaş yavaş öğrenmeye başlıyorum bunları. Dış göreve gidiyorum. Yok böyle bir ücretler falan. Ben böyle ağzım açık. Nasıl olur? (Can, Fransa, makine mühendisi, D.Y: 2018).

Tatil mesela. Türkiye'de tatil iki hafta olduğunu bilmiyordum. Ben daha önceden söyleselerdi gelmezdim Türkiye'ye (gülüyor). Türkiye'de sadece iki haftacık varmış. Tamam bayramdan falan belki üç buçuk dörde zorlayabiliriz de. İlk şirkete girdiğimde ilk hafta mı? Wow! Fransa'da beş hafta olduğunu biliyorsunuzdur. Birden onun zor olduğunu anladım yani. İlk şirketimde falan zordu. Şimdi çok şükür iyi bir okuldayım. Orada da beş haftam var. Sıkıntı yok ama... İki hafta, insanlar nasıl yaşıyor diye düşünüyordum, nasıl tatil yapıyorlar, dinlenemezsin. O hayal kırıklığıydı tamamen (Hülya, Fransa, yönetici asistanı, D.Y: 2017).

Tüm bunlara ilaveten katılımcılar trafik kurallarına, komşuluk ilişkilerine, Türkiye'deki kural tanımazlığa, ekonomik sıkıntılara ve yüksek enflasyona uyum sağlamakta zorlandığını, ülkedeki olumsuz gurbetçi imajının ve siyasal kutuplaşma ortamının ötekilik ve yabancılık hissini artırdığını belirtmiştir. Almanya'dan altı yıl önce Antalya'ya dönen Şükrü ülkedeki siyasal kutuplaşma ortamından duyduğu rahatsızlığı aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

Ya siyaset. Türkiye'de siyaset. Herkes siyasete bağlı. İnsanları siyasete göre, tuttukları partiye göre mesela ölçüyorlar. Almanya'da öyle bir şey yok. Futbol da olsun, siyaset de olsun, değişik partiler Almanya'da hep beraber oturabiliyor. Ayrımcılık olmuyor. Kürt'le oturuyorsun, Alevi'yle yiyip içiyorsun. Ne bileyim, Fenerbahçeli'yle maça gidiyorsun. Öyle hiçbir dert olmuyor. Ama Türkiye'ye geldiğin zaman her şey ayrı. Her şey ayrı. Aynı partiyi tutmazsan bile kötü insan olabiliyorsun Türkiye'de. Görüşe saygı yok. Ben ne tutuyorsam o doğrudur. Sen de aynısını tutacaksın, tutmuyorsan sen iyi değilsin. Öyle bir görüş var Türkiye'de maalesef. Rahatsız ediyor, etmez mi? (Şükrü, Almanya, çağrı merkezi müşteri temsilcisi, D.Y: 2019).

Belçika'dan üniversite eğitimi için Eskişehir'e dönen Zehra ise Türkiye'de Avrupa'dan gelen gurbetçilere yönelik olumsuz tutum ve ayrımcılığı arkadaşlarıyla birlikte tanık olduğu bir deneyim üzerinden anlatmaktadır. Zehra'nın ve başka katılımcıların da değindiği gibi bu ayrımcılığı Türkiye'deki ekonomik ve politik koşulların tetiklediği çıkarımını yapmak mümkün görünmektedir.

Benim arkadaşlarımla oldu mesela onların anlattıkları kadar bile şöyle bir şey var tabii ki de haklılar şunu demekte: siz orada kazanıyorsunuz geliyorsunuz yazın burada euro ile tatilinizi, alışverişinizi yapıyorsunuz demekte haklılar. Ama şimdi bu da sonuçta yani yasak değil. Yani çifte vatandaşlar geliyorlar, yapıyorlar. Şimdi bir yerden sonra da özellikle gençlere mesela gerek yok bu tarz davranışlara yani. Şimdi mesela geliyor mesela arkadaşlarım buraya tatile. Alışveriş falan yaparken Fransızca konuşup alışverişini yapıyorlar ve yarı Fransızca yarı Türkçe. Ama Türkçeleri de çok kaba olduğu için zaten gurbetçiyim ben diye alınlarından okunuyor. Şimdi onlar da mesela alışveriş yaparken iki tane kız gelmiş işte gidin kendi ülkenizde yapın alışverişinizi falan. Bu fazla (Zehra, Belçika, öğrenci, D.Y: 2020).

Sonuç olarak, bu bölümde geri dönen göçmenlerin Türkçe konuşurken dilsel güvensizliği nasıl deneyimlediği, bu deneyimi etkileyen bireysel ve yapısal faktörlerin neler olduğu, ikinci ve sonraki kuşağın ulusötesi kimlik ve aidiyet biçimlerinin dilsel güven(siz)liği ve sosyal uyumu nasıl etkilediğine dair bulgular ortaya konmuştur. Yukarıda detaylıca açıklanan bulgular dilsel güvensizliğin ve dilsel ayrımcılığın geri dönen göçmenlerin sosyo-kültürel uyumunu pek çok yönden, farklı biçimlerde ve düzeylerde etkilediğini göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5 SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkiye’den Avrupa’ya göç hareketi ve bu hareketin öznelere olan göçmenlerin durumları uzun yıllardır hem akademik çalışmaların hem siyasi gündemin hem de gündelik tartışmaların konusu olagelmış popüler ve ilgi çeken bir meseledir. Avrupa’ya işçi göçü ve sonrasındaki çok katmanlı süreç üzerine akademik alanyazında epey mürekkep akıtılmıştır. Son yıllarda ise bu göç sürecinin bir parçası olan geri dönüş göçü daha fazla ilgi gören fakat gidişe kıyasla üzerinde daha az çalışılan bir alan olmuştur. Batı Avrupa’dan Türkiye’ye, köklerine dönen ikinci ve sonraki kuşağın sosyo-kültürel uyum sürecinde dilsel pratiklerin oynadığı role odaklanan bu araştırmada disiplinlerarası bir yaklaşımla geri dönenlerin dilsel ayrımcılık ve dilsel güvensizlik deneyimleri göçmenlerin anlatılarından yola çıkılarak ele alınmıştır. Son on beş yılda Almanya, Belçika ve Fransa’dan dönen toplamda 25 göçmenle derinlemesine görüşmeler yapılmış, döndükten sonraki süreçte miras dil Türkçeyi kullanmanın uyum aşamasında nasıl deneyimlendiği sorgulanmıştır.

Araştırma bulguları sonucunda Avrupa’da büyüyen Türkiye asıllı göçmenlerin anavatanına dönme nedenlerinin çeşitlendiği, bununla birlikte dönüş nedenlerinin alanyazında önceden yapılan çalışmalarla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Katılımcıların çoğu hem büyüdükleri ülkede hissettikleri ayrımcılık ve yabancılık duygusundan uzaklaşmak hem de yeni bir tecrübe edinmek amacıyla Türkiye’ye dönmüşlerdir. Küçük yaşta aileleriyle dönmek zorunda kalan öğrenciler haricinde geri dönüşü motive eden temel faktörlerden birinin Türkiye merakı ve deneme isteği olduğunu söyleyebiliriz. Pek çok katılımcı Türkiye’ye dönme fikrinin uzun yıllardır akıllarında olduğunu, sonrasında pişmanlık hissetmek istemedikleri için dönüşü denemek istediğini belirtmiştir. Bu motivasyona sahip olan katılımcıların hepsi döndüklerinde bekar ve çocuksuzdur. Hopyar’ın (2023) nitelikli göçmenlerin Almanya’dan dönüş motivasyonlarını incelediği doktora tez çalışması da, göçmenlerin aileden aktarılan ‘dönüş miti’ ile ‘köklere dönüş’ arzusunun peşinden gittiğini, bu arzusunun daha çok ‘denemek’ istemekle ilişkili olduğunu göstermektedir. “Yani zihinlerde oluşan ‘daha iyi bir yaşam’ için olumsuzluklardan ‘kaçış’ ve ‘farklı bir yaşamı denemek’ için Türkiye’ye gelmektedir” (ibid. s. 208-212). Yaşam tarzı göçü olarak da nitelenen bu tür göç hareketlerinin aktörleri çoğunlukla emekliler ya da genç, bekar ve çocuksuz göçmenler olmaktadır. Nitelikli göçmen olarak

tanımlanabilecek bazı katılımcıların ise Türkiye’de faydalı olmak ve ülkenin gelişmesine katkı sunmak gibi amaçlarla motive olduğu görülmüştür. Künüroğlu ve meslektaşlarının (Künüroğlu vd., 2018). Hollanda, Fransa ve Almanya’dan Türkiye’ye geri dönen 48 katılımcıdan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde ettiği veriler de geri dönüş kararındaki en önemli faktörlerin Batı Avrupa’da algılanan ayrımcılık ve Türkiye’ye karşı hissedilen güçlü aidiyet olduğunu göstermiştir.

Göç geçmişi benzer olan ve katılımcıların çoğunluğunu oluşturan üçüncü ve dördüncü kuşak göçmenlerin aileleri işçi sınıfı kökenlidir ve Avrupa’ya emek göçü bağlamında giden pek çok göçmen gibi babaları ya da dedeleri işçi olarak çalışmaktadır. Bununla birlikte, Kılınç’ın (2017) da ortaya koyduğu gibi ikinci nesil ebeveynlerinden farklı bir yaşam tarzı benimsemiş, sosyal statüde genellikle yükselmiş (yukarıya doğru bir sosyal hareketlilik), kendi yetenek ve becerilerine güvenmek zorunda kalarak alışık olmadıkları bir habitusa sahip akranları ve daha sonra meslektaşları ile sosyal alanlara girmenin bir yolunu bulmak zorunda kalmışlardır. Katılımcıların ailelerinin yaşadığı bölgeler de genel eğilime uyan bir dağılım göstermekte, Türkiye’den giden göçmenlerin bir arada yaşadığı şehirler öne çıkmaktadır.

Çalışmamızın çıkış noktasını oluşturan dilsel güvensizliğin ise Avrupa’da doğup büyüyen katılımcıların büyük bir bölümünde çeşitli düzeylerde ve biçimlerde var olduğu, Türkçe konuşurken güvensizlik ve tedirginlik hissedildiği görülmüştür. Bu güvensizlik hissi katılımcıların hem kendi beyanlarından hem de konuşma biçimlerinden anlaşılmaktadır. Güvensizlik hissi kendisini çeşitli şekillerde göstermektedir; bazı katılımcılar Türkçe konuşurken kendisini istediği gibi ifade edemediğini, doğru sözcükleri bulmakta zorlandığını bu nedenle de bazı ortamlarda sessiz kalmayı ya da minimum düzeyde söz almayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Göçmenlerin çokdilli ortamlarda hissettiği kaygıyı ve duygusal baskıyı inceleyen benzer çalışmalar da sessizlik ve duygusal mesafe koyma gibi davranışların bu tür zorlayıcı ortamlarda birer başa çıkma stratejisi olarak kullanıldığını göstermektedir (Sevinç & Anthonissen, 2022; Sevinç & Dewaele, 2025). Katılımcıların - özellikle kadın katılımcıların- kendi konuşma biçimlerine dair değersizleştirici ve küçümseyici söylemleri konuşma biçimlerine dair algılarının çoğu zaman gerçeklikten uzak ve yönlendirilmiş olduğunu göstermektedir. Bourdieu’ye (2019, s. 50) göre “hükmedilenler, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle bakarlar, bu da bu kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açar. Bu

onları sistematik bir şekilde kendi kendini değersizleştirmeye, hatta aşağılamaya götürebilir”. Göçmenler kendi konuşma biçimlerini -ve belki de var oluş biçimlerini standart biçimle kıyaslayarak doğal ve olması gerektiği gibi bulmayıp, bundan dolayı konuşma biçimlerini değersizleştirmektedirler. Türkçe dil bilgi ve becerilerinin zayıf olduğunu düşünen katılımcılar biçime bağlı güvensizlik deneyimlerken eğitilmiş olan ve özellikle eğitimci olarak çalışan katılımcılar mesleki kimliğe bağlı dilsel güvensizlik yaşamaktadır. Bazıları ise Türk oldukları ve anadilleri Türkçe olduğu için bu dili çok iyi ve düzgün konuşmaları gerektiğini düşünerek etnik kimliğe bağlı bir güvensizlik hissetmektedir.

Araştırmanın alt amaçlarından birisi dilsel güvensizliği etkileyen faktörleri ortaya çıkarmaktır. Elde edilen bulgular dilsel güvensizliğin bireysel ve yapısal olmak üzere pek çok faktörden etkilendiğini ve beslendiğini göstermiştir. Göçmenlerin Türkçe dil yeterlilikleri ve kişilik özellikleri dilsel güveni etkileyen bireysel unsurlar olarak öne çıkarken toplumsal cinsiyet rolleri, hiyerarşik ilişki biçimleri, dile dair temsiller, dilsel ayrımcılık ve simgesel şiddet deneyimleri yapısal faktörler olarak belirlemiştir. Konuşulan dile ve toplum tarafından meşru kabul edilen standart biçime iyi hâkim olmak dilsel güveni pekiştirirken, tam tersi bir durum güvensizliği tetiklemektedir. Miras dil Türkçeyi aile büyüklerinden, okullarda verilen seçmeli Türkçe derslerden ve medya içeriklerinden öğrenen sonraki kuşağın dil becerileri birbirinden oldukça farklılaşmaktadır. Katılımcıların Türkçe dil yeterliliğinin eğitim düzeyi, toplumsal statü, meslek, göç geçmişi, ebeveynlerin eğitim düzeyi, diasporada diğer Türkçe konuşanlarla kurulan ilişkiler ve aile dil politikaları gibi pek çok faktörden etkilendiğini söylemek mümkündür (Süverdem, 2022; Yazıcı Demirci & Yaman, 2025). Bu çalışmada katılımcıların Türkçe dil yeterliliğini ölçen herhangi bir araç kullanılmamış, katılımcıların dil becerileriyle ilgili epilinguistik söylemleri ve araştırmacının görüşmeler sırasındaki gözlemleri veri olarak kullanılmış ve değerlendirilmiştir. Dilsel güvensizliğin dil yetkinliğiyle doğrudan bağlantılı olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda, dil yeterliliğini ölçmek çok gerekli değildir. Zayıf dil yeterliliği güvensizlik için bir neden olabilmekle birlikte konuşan kişinin kendi dil becerilerine yönelik algısı güvensizliği daha çok tetiklemektedir. Başka bir deyişle, kişi standart Türkçeyi çok iyi konuşuyor olsa bile kendisini öyle görmediği için güvensizlik hissedebilmektedir. Bu bağlamda da güvensizlik deneyimleyen çoğu katılımcının kendi Türkçesini iyi bulmadığını, aksanını

kaba ya da farklı gördüğünü görmekteyiz. Sevinç ve Backus'un (2019) Hollanda'da yaşayan ikinci ve sonraki kuşağın dil kaygılarını inceledikleri çalışmanın bulguları da Hollanda'daki Türk göçmenlerin miras dil Türkçeyi konuşurken dilsel güvensizlik ve zorluk yaşadığını, bu zorluğun dile erişimin ve pratik olanaklarının sınırlı olmasından ve miras dili terk etmiş olmak ya da koruma baskısı gibi duygusal yüklerden kaynaklandığını göstermektedir. Göç edilen ülkedeki tek dilli ortam miras dilde pratik imkanını kısıtlamakta, bu da dilsel becerilerde özgüvensizliğe neden olabilmektedir. Sevinç ve Dewaele'nin (2016) aynı bağlamda gerçekleştirdikleri başka bir çalışma ise Hollanda'da yaşayan ikinci ve üçüncü kuşak Türkiye asıllı göçmenlerin çoğunluk dili olan Hollandacayı konuşurken orta düzeyde, miras dil Türkçeyi konuşurken ise yüksek düzeyde kaygı yaşadığını göstermektedir. Bu kaygının özellikle aile büyükleri ve Türkiye'de yaşayan Türkçe anadil konuşlarıyla daha fazla tetiklendiği görülmüştür.

Katılımcıların kendilerine yönelik bu algıları mükemmeliyetçi ya da kaygılı kişilik özelliklerinden de etkilenmektedir. Mükemmeliyetçi olduğunu ifade eden katılımcılar kendi dil becerilerini yetersiz görmekte, Türkçede mükemmel olamadıkları için güvensizlik hissetmekte. Kaygılılar ise hata yapmaktan, alay edilmekten ve düzeltilmekten o kadar çok korkmakta ve endişelenmektedirler ki, bundan dolayı bazı durumlarda konuşmak bile istemezler. Göç bağlamında dilsel kaygıyı araştıran Sevinç (2017) bu kaygının sadece kişinin kendi algıladığı düşük dil yeterliliği ile değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik faktörlerle de ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada da özellikle kadın katılımcılarda mükemmeliyetçilik ve kaygılı kişilik özelliklerine bağlı dilsel güvensizliğin daha çok deneyimlendiği ve ifade edildiği görülmüştür. Kadın katılımcıların neredeyse hepsi Türkçe konuşurken, az ya da çok, tedirginlik ve kaygı hissettiğini söylerken, erkek katılımcılarda bunu dile getirenler çok azdır. Alanyazında yapılan çalışmalar da toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin dilsel pratiklerde kadınların aleyhine işlediğini göstermektedir. Özellikle kadın katılımcıların standart Türkçeyi simgesel ve kültürel sermaye göstergesi olarak prestijli, eğitilmiş ve elit olmakla bağdaştırdığını söyleyebiliriz. Erdoğan Öztürk'ün (2024) Almanya'dan dönen eğitilmiş kadın katılımcılarla yaptığı araştırmanın sonuçları da bu durumu ortaya koymaktadır. Bourdieu, Béarn ve Cezayir'deki saha çalışmalarında, kadınların standart dilsel ve kültürel biçimleri benimsemeye daha hazır olduğunu gözlemlemiştir. Labov da ABD, İngiltere ve Güney Amerika'da yürütülen sosyo-dilbilimsel anketlerin benzer

sonuçları işaret ettiğini, kadınların dilsel prestij normunun etkisine daha duyarlı ve açık olduğunu ifade eder. Bu çalışmaların sonuçlarına göre, kadınlar kamusal alanda rol aldıklarında ve sosyal hayata katıldıklarında, standart normlara daha duyarlı davranırlar (Encreve & Labov, 1983). Bourdieu'nün (1982, s. 35) sözleriyle söylersek, kadınlar meşru olarak kabul gören konuşma biçimini benimsemeye daha yatkındır. Çünkü onlar egemen kullanımlara karşı uysallığa mahkûm edilmişlerdir; ayrıca cinsiyetler arasındaki iş bölümü onları tüketim alanında uzmanlaştırır ve evlilik mantığı -ki kadınlar için toplumsal yükselmenin başlıca, hatta neredeyse tek yoludur- onları özellikle önce okulda, simgesel mallar piyasasının yeni taleplerini kabul etmeye önceden hazırlar. Başka bir ifadeyle, hayatlarının her yanına sinmiş olan “eril tahakküm” onları çoğu zaman meşru olmanın her türlü biçimine karşı aşırı duyarlı hale getirir. Bununla birlikte, değişkeci toplumdilbilim alan yazınındaki bu ilk dönem çalışmaların indirgemeci ve genelleyci olduğunu ileri süren güncel bazı araştırmalar dil değişkenliği ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin kimlik ve toplumsal pozisyon gibi pek çok faktörle ilişkili olarak yeniden yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedir (Eckert, 2018; Yağlı, 2023).

Dilsel güvensizliği tetikleyen bir başka önemli faktör de dilsel ayrımcılığa ve simgesel şiddete maruziyet deneyimleridir. Avrupa'dan dönen göçmenlerin çoğu konuşma biçimleri üzerinden damgalandıklarını ve ayrımcılık hissettiklerini ifade etmiştir. Gurbetçi Türkçesi çoğu durumda “bozuk, kırık Türkçe” olarak nitelendirilmekte ve göçmenlerin kimliğini açığa çıkarmaktadır. Özellikle döndükleri ilk yıllarda konuştukları zaman “Sen nereden geliyorsun?” sorusuna maruz kalan göçmenlerde bu durum hayal kırıklığı yaratmaktadır. Zira pek çoğu “evine, yurduna” döndüğünü düşünürken, böyle bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalmayı beklememektedir. Katılımcıların neredeyse hepsi Türkiye’de farklı ve ayırt edilebilir olmaktan dolayı rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir. “Bazı dilsel biçimlerin daha aşağı, yanlış ya da kötü olduğu kabulüne dayanarak, genellikle dilsel biçimler üzerine odaklanılarak yapılan olumsuz ayrımcılık” (Blanchet, 2017, s. 16) olarak tanımlanan dilsel ayrımcılığın bir tür simgesel şiddet biçimi olduğunu ve göçmenlerin buna sıklıkla maruz kaldığını söyleyebiliriz. Dilsel ayrımcılık bazı durumlarda daha görünür ve bariz olabilirken simgesel şiddet daha yumuşak ve görünmezdir. Birinin konuşma biçimini sürekli düzeltmek, konuşma biçimi hakkında imalarda bulunmak, şaka yapma kisvesi altında dalga geçmek, “Türkçe katili” ya da “İstanbul prensesi” gibi lakaplar takmak bu bağlamda katılımcılarımızın da maruz kaldığı

simgesel şiddet örnekleridir. Bu tür davranışlara sıklıkla maruz kalmak kişinin konuşma biçimi üzerindeki duyarlılığını artırarak dilsel güvensizliği beslemektedir (Boudreau, 2023).

Konuşan herkesin içselleştirdiği, konuştuğu dile dair ve dil aracılığıyla şekillenen, içinde yaşadığı kültür ve toplum tarafından aktarılan bilişsel ve sosyal temsiller vardır. Dile dair bu temsiller hangi dilin ne şekilde kullanılacağını etkilediği gibi kişinin kendi konuşma biçimi hakkındaki duygu ve düşüncelerini de etkiler. Alanyazındaki çalışmalarda da sıklıkla ifade edilen standart dil/aksan miti ve ulusal/tek dil miti bu çalışmada da dilsel pratikler ve göçle ilişkili olarak sıklıkla gündeme gelmiştir. Çokdilli ve çokkültürlü olan ikinci ve sonraki kuşağın konuştukları dillere dair temsillerinin yaygın ideoloji ve mitlerden etkilendiğini söyleyebiliriz. Önceki bölümde de dile getirildiği gibi katılımcıların çoğu kendi konuşma biçimini ve kendileri gibi olan diğer göçmenlerin konuşma biçimini standart biçime göre değerlendirmekte ve yargılamakta, bazıları kaba bulduğu “gurbetçi Türkçesini” kendisinin de konuştuğunu söylerken bazıları ise kendisinin “onlar” gibi olmadığını vurgulamaktadır. Sadece çok az bir kısmı konuşma biçiminin normal ve olması gerektiği gibi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca göçmen çocuğu olarak Avrupa’da büyüyen ve temel eğitimini orada alan katılımcıların azımsanamayacak bir kısmı ulusal dile büyük bir önem atfetmekte, ulus-devlet sınırları içerisinde, özellikle kamusal alanda ulusal dilin kullanılması gerektiğini dile getirmektedir. “Fransa’da Fransızca konuşulur, Türkiye’de Türkçe konuşulur” cümlesinde ifade bulan bu görüş çokdilli pratikler benimseyen göçmenlerin yaygın temsil ve mitleri içselleştirerek kendilerini de ne kadar zor bir durumda bıraktıklarını göstermektedir. Pek çoğu konuşurken kod değişimi yapmakta, Türkçe/Fransızca ya da Türkçe/Almanca karışık bir dil kullanmaktadır. Fakat bu karışık dili Türkiye’de ya da Avrupa’da aile ve arkadaşlardan oluşan özel alanlarda kullandıklarını görüyoruz. Büyüdükleri ülkede köken dil Türkçeyi konuştuklarında öğretmenleri tarafından uyarıldıklarını ya da kamusal alanlarda yargılayıcı tavırlarla karşılaştıklarını anlatıyorlar. Göçmen çocuklar genellikle evde ulusal dilden farklı, miras dil olan bir anadil kullanırlar ve bu dile çoğu zaman okulda değer verilmez, hatta bu dilin varlığı ve görünürlüğü bastırılır. Böylece bu çocuklar zamanla anadillerinden uzaklaşarak standart olan ulusal dili benimsemeye ve bunu kabul etmeye başlarlar. Gramscici (1986) bir mercekten bakarsak, bu duruma rıza gösterirler ve ulusal dilin üstünlüğünü kabul ederler. Yine okul aracılığıyla erken yaşlardan itibaren ulus

devletin dilsel ve kültürel normları bu çocuklara aktarılır. Köken dile yönelik bu baskının ulusal dil ideolojisi olarak dayatıldığı ve Türkçe konuşurken yaşanan tedirginlik ve güvensizliğin altında yatan derin kökleri etkileyebileceği çıkarımını yapmak mümkün görünmektedir. Nitekim Kılınç'ın (2025) köken ülkelerine aileleriyle birlikte geri dönen ikinci nesil Türk-Alman gençlerinin, Türkiye'deki eğitim sistemine uyumunu araştırdığı çalışmasının bulguları da dilsel güvensizliklerin geri dönen göçmen çocuklarının sınıf arkadaşları ve öğretmenleriyle yakın ilişkiler kurmalarını zorlaştırdığını göstermektedir.

Avrupa'dan köklerine dönen ikinci ve sonraki kuşak göçmenler ulusötesi kimlikler ve aidiyet biçimleri geliştirmiş ve ulusötesi sosyal bir alan inşa etmişlerdir. Katılımcıların çoğu büyüdüleri ülkelerde Türkiye ile hem fiziksel ziyaretler aracılığıyla hem de ailelerinden aktarılan -başta Türkçe olmak üzere- manevi ve duygusal değerler aracılığıyla bağlarını sürdürmüşlerdir. Köken ülkeyle kurulan bu somut ve soyut bağların geri dönüş istediğini artırdığı ve süreci kolaylaştırdığı bilinmektedir (Bilgili, 2022; Bilgili & Erdal, 2025). Bununla birlikte, Kılınç'ın (2013) Almanya'dan dönen ikinci kuşak göçmenlerle yaptığı tez çalışmasının sonuçları da ikinci kuşağın tatillerde Türkiye ziyaretleriyle ulusötesi bağlarını sürdürdüklerini, ikinci neslin farklı diaspora alanlarında diasporik ve cinsiyet temelli kimliklerini sürekli olarak yeniden müzakere ettiğini ve “ev” kavramına dair algılarının aile büyüklerinin anlatılarıyla şekillendiğini göstermektedir. Katılımcılar ayrıca Türkçe konuşurken rahat hissetmediklerini, anlatılanları anlasalar da popüler kültür referanslarını, şakaları ve deyimleri anlamakta zorluk çektiklerini ifade etmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra ise büyüdüleri ülkelerle yine benzer şekilde tersine ulusötesilik olarak adlandırılan bağlarını sürdürmüşlerdir. Bu ulusötesi bağların sürdürülmesinde diller ve diller ötesi pratikler oldukça önemli olmaktadır. Katılımcıların hepsi Türkiye'de Türkçelerini geliştirmeye çalışırken Avrupa dillerini de korumaya ve sürdürmeye çalışmaktadır. Çocuğu olan katılımcıların bu dilleri çocuklarına da öğretmeye çalıştığı, ulusötesi kimliklerini onlara da aktarmak istedikleri görülmüştür. Avrupa'daki Türkiyeli göçmenler üzerine son yıllarda yapılan benzer çalışmaların (Güllüpinar, 2010; Kaya, 2000; Kılınç, 2017; Kılınç vd. 2022) da gösterdiği gibi özellikle ikinci ve sonraki kuşak ilk kuşağa kıyasla daha melez ve akışkan kimlikler ve çoklu aidiyet biçimleri geliştirmişlerdir. Bazı katılımcılar klişeleşmiş “arada kalmışlık” söylemini tekrar eder biçimde bu süreci bir “kimlik krizi” (King & Christou, 2014) olarak deneyimlerken, özellikle genç ve eğitilmiş olanlar bu dilsel ve kültürel çeşitliliği bir zenginlik olarak

görmekte, ulusötesi bağlarından gurur duymaktadır. Kılınç ve meslektaşlarının (2017; 2022) Almanya'dan Antalya'ya geri dönen ikinci kuşak göçmenlerle gerçekleştirdiği görüşmeler de bizim bulgularımızla paralellik göstermektedir. Özellikle yaşam tarzı odaklı geri dönenler için Antalya kültürler ötesi (*transcultural*) sermayelerini kullanabilecekleri bir kaçış ve kendini gerçekleştirme mekânı olmuştur. Geri dönen çokdilli göçmenler “arada kalmışlık” pozisyonundan “kültürlerarası aracı” pozisyonuna geçmiştir. Bizim çalışmamız bağlamında da görüşme yaptığımız katılımcıların çoğu dilsel ve kültürler ötesi sermayelerini kullanabilecekleri işlerde çalışmakta, öğrenci olanlar da gelecek planlarını bu doğrultuda yapmaktadır. Ulusötesi hareketlerin bir halkası olarak tekrar geriye göç niyetlerini sordüğümüzda ise çoğu geleceğe dair dönüş kapısının her zaman açık olduğunu, kesin bir karar vermediklerini, koşullara göre hareket edeceklerini söylemiştir. Özellikle Avrupa vatandaşlığı olanların Türkiye’de kalma konusunda daha rahat, gelecek konusunda daha az kaygılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öğrenci olanlar gelecek planlarını kariyer imkanlarına göre değerlendirirken, çalışıyor olanlar Türkiye’de kalmaya istekli görünürken gidiş ihtimalini de her zaman bir köşede tutmaktadır. Geri dönen göçmenlerin bu ulusötesi kimlik ve aidiyet biçimlerini dilsel güvensizlik ve yeniden uyumla ilişkilendirecek olursak, ulusötesi kimliklerini kabul eden ve benimseyenlerin her iki dilde de kendisini daha rahat ifade ettiğini, yabancı ve arada kalmış hissedenlere göre iletişimini daha güvenli sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Zira kendimize dair algılarımız kültürel değişkenlerden oldukça etkilenmekte ve ona göre şekillenmektedir. Kültürel kimlik ve benlik birbiriyle yakından ilişkilidir (Sussman, 2000) ve konuşma biçimimize dair algımız da kültürel kimliğimizden etkilenmektedir. Dilsel güvensizliğin başkalarının değer yargısından ve bu değer yargısının içselleştirilmesinden büyük ölçüde etkilendiği göz önüne alındığında çoğul kimliklerini bir zenginlik olarak benimseyenlerin bu yargıdan daha az etkilenecek olması şaşırtıcı değildir. Ayrıca geri dönen göçmenlerin ulusötesi sermayelerini ve diller ötesi (iki ya da daha fazla dili bir arada kullanma) becerilerini kullanabildikleri ortamlarda ve ilişkilerde, tek dilli pratiklere kıyasla daha fazla dilsel güven hissettiği söylenebilir. Sevinç ve Dewaele’nin (2025) de belirttiği gibi çok dilli ortamlarda dil değiştirme, yani iki ya da daha fazla dili karışık bir şekilde kullanma, çok dilli göçmenler tarafından stres, duygusal rahatsızlık veya kimlik ve refaha yönelik tehditleri yönetmek için bir başa çıkma stratejisi olarak kullanılabilir.

Avrupa'dan köken ülkelerine dönen ikinci ve sonraki kuşağın döndükten sonraki süreçte sosyokültürel uyumunu etkileyen dilsel pratikler haricinde köken ülkede kurulan sosyal ilişkiler, dönülen şehrin sosyodemografik yapısı, çalışma hayatı ve eğitim sistemindeki farklılıklar, ekonomik zorluklar, kültürel farklılıklar, ev sahibi ülkedeki gurbetçi imajı ve siyasi kutuplaşma ortamı gibi pek çok başka faktör de devreye girmektedir. Alanda yapılan pek çok çalışma da benzer konularda zorluk yaşandığını göstermektedir (Ergün vd. 2016; Künüroğlu, 2015; Künüroğlu vd. 2020; Kuruüzüm, 2002). Yukarıda da değinilen ulusötesi bağların bir boyutunu oluşturan köken ülkedeki sosyal ilişkiler geri dönüş motivasyonunu artırdığı gibi uyum sürecini de kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki kültürel farklılıkların çoğu ancak geri dönüş gerçekleştikten sonra fark edilmekte ve uyum sürecini zorlaştırmaktadır. Okul çağında dönen katılımcılar Türk eğitim sistemine uyum sağlamakta zorlanırken çalışanlar iş hayatının kurallarına uyum sağlamakta zorlanmıştır. Türkiye'deki siyasal kutuplaşma ortamı ve göçmenlere yönelik olumsuz gurbetçi imajı da uyum sürecinde aşılması gereken bir engel olarak dile getirilmiştir. Çoğu katılımcı kendisinin ya da kendisi gibi olan tanıdıklarının gurbetçi olmasından ötürü olumsuz söylem ve davranışlara maruz kaldığını ifade etmiştir. Künüroğlu ve arkadaşlarının (2021) Batı Avrupa'dan geri dönen Türkiye kökenli göçmenlere yönelik yerel halkın algı ve görüşlerini inceledikleri araştırmanın bulguları da geri dönenlerin özellikle "Almanca" gibi etiketlerle damgalandığını ve farklı normlara, değerlere ve yönelimlere sahip kültürel olarak farklı bir grup olarak da algılanarak ötekileştirildiğini göstermektedir. Geri dönenlerin uyum sürecinde oldukça etkili olan bir diğer faktörün dönülen şehir olması dikkate değerdir. Katılımcıların pek çoğu döndükleri ve yaşadıkları şehirlerin sosyokültürel uyum sürecini nasıl etkilediğini özellikle vurgulamıştır. İstanbul, Antalya ya da Eskişehir gibi kozmopolit bir yapıya sahip büyük şehirlerde uyum ve yaşam daha güvenli ve konforlu deneyimlenirken daha küçük ve tutucu Anadolu şehirlerinde bu süreç daha sancılı geçmiştir. Ulusötesi ve çokkültürlü bir kimliğe sahip olan katılımcıların bu kimliklerini rahatça ifade edebileceği ve ortaya koyabileceği coğrafyalarda daha uyumlu bir hayat sürmeleri şaşırtıcı değildir. (Kılınç, 2017; Kılınç vd., 2022; Rittzberger-Tılıç vd. 2012). Geri dönüş göçü sürecinde "yer odaklı" bir bakış açısı öneren Kılınç ve King (2025) de geri dönüş sürecinde yerel ve bölgesel farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini, geri dönüşün gerçekleştiği yer ve bölgenin, ebeveynlerin anavatanına (yeniden) yerleşme deneyimini büyük ölçüde etkilediğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak, dilin göç sürecinde geri dönen göçmenler için bir kırılma alanı olduğu, tek dil Türkçenin, çoğu durumda “ev” ve “yurt” güvenliğini vermediği görülmektedir. Baskın olmayan bir dili konuşmakla veya baskın bir dili bağlamında akıcı konuşamamakla ilişkili olarak ortaya çıkan duygusal baskı, dilsel bir kırılma alanı oluşturmaktadır (Sevinç & Dewaele, 2025). Pek çok alanda olduğu gibi, göçmenler dilsel pratiklerinde de güvensizliği deneyimlemektedir. Nitekim nesiller arası kültürel ve simgesel sermaye aktarımı güvenin de aktarımı demektir. Göçmen çocukları sadece ekonomik istikrarsızlığı miras almazlar, aynı zamanda kültürel çeşitliliği, belirsizliği ve toplumsal hayatta vermeleri gereken meşruiyet mücadelesini de miras alırlar. Belki de bu nedenle, bu mücadeleden kurtulmak, güvenli ve aidiyeti hissetmek için köken ülkelerine geri dönerler. Fakat orada da yeni bir meşruiyet mücadelesi vermeleri gerekir. Sevinç ve Dewaele’nin (ibid.) de aktardığı gibi çok dilli yaşamak gerçekten de sosyal uyumu sağlayan bir armağan olabilir, ancak dilsel eşitsizliklerin ve düşmanca sığınma politikalarının giderek daha fazla şekillendirdiği bir dünyada, çok dillilik, savunmasızlığın külfetli bir boyutu haline gelme riskini de taşımaktadır. Bu çalışmanın kapsamında görüşlerine başvurulmuş, Avrupa’da büyüyen ve köken ülkeleri Türkiye’ye geri göç eden ikinci ve sonraki kuşak göçmenlerin çoğunun döndükleri topluma uyum sürecinde konuştukları diaspora Türkçesi nedeniyle damgalandıklarını ve bununla ilişkili olarak dilsel güvensizlik yaşadıklarını söyleyebiliriz. Hissedilen bu dilsel güvensizlik duygusu uyum sürecini pek çok bakımdan etkilemekte, göçmenlerin iş bulma ve iş hayatını sürdürmesini, sosyal ilişkiler kurmasını ve okul hayatına uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, dilsel güvensizliğin özellikle ilk yıllarda, yoğun olarak yaşadığını, zamanla yerini yavaş yavaş güvene bıraktığını fakat uzun yıllar boyunca da devam edebileceğini görüyoruz. Dönülen ülkedeki sosyal ilişkiler geliştikçe, yani Türkçeye daha fazla maruz kalındıkça hem dil becerileri hem de dilsel güven gelişmektedir.

Standart dile ilişkin yaygın mitleri ve temsilleri içselleştiren çokdilli ikinci ve sonraki kuşağın çoğul dillerinin ve ulusötesi kimliklerinin farkına varıp bunu bir zenginlik ve çeşitlilik olarak kabul etmesi hem dile hem kimliğe hem de uyuma ilişkin güvenlerini destekleyecektir. Çok dilliğinin ve çok kültürlülüğün politik olarak desteklendiği Avrupa Birliği ülkelerinden dönen katılımcıların Türkiye’de hem eğitim sürecinde hem de gündelik hayatta bunun karşılığını bulamadıkları söylenebilir. Zira çok dilli ve çok

kültürlü eğitim politikaları Türkiye’de hala yeterince geliştirilip etkili bir şekilde uygulanabilmiş değildir. Liseyi Türkiye’de okuyan katılımcılar arasında yalnızca özel okula gidenlerin dil repertuarını kullanabildiğini ve bunu bir avantaja dönüştürdüğünü söylemesi de durumun böyle olduğunu göstermektedir. Göç alan ve veren bir ülke olarak Türkiye’de, okullardan başlamak üzere çok dilliliğin ve dolayısıyla çok kültürlülüğün eğitim politikalarıyla desteklenmesinin sadece Avrupa’dan geri dönen göçmenlerin değil tüm göçmenlerin uyum ve kabul sürecine olumlu etkileri olabilir.

Bununla birlikte Avrupa’da yaşamaya devam eden Türkiye kökenli göçmen çocuklarının Türkçe dil edinimi/öğrenimi süreçleri, akademik alanyazında ortaya konan bulgular da dikkate alınarak hem göç veren hem de göç alan ülkeler tarafından desteklenmelidir. Yurtdışındaki Türklere yönelik hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı daha kapsayıcı ve etkili olacak şekilde düzenlenmelidir. Alanyazında yürütülen pek çok çalışmanın yanı sıra Elibol (2025) da Belçika’da yaşayan üçüncü kuşak Türkiye kökenli göçmen çocuklar için uygulanan Türkçe ve Türk Kültürü (TTK) dersi öğretim programını kapsamlı bir şekilde değerlendirdiği doktora tez çalışmasında programın mevcut haliyle öğrencilerin dil becerilerini tam olarak geliştirmede yetersiz kaldığını ve öğretim sürecinde bazı eksikliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Elibol bu genç kuşağın iki dillilik ve iki kültürlülüğün zenginliğinden daha fazla yararlanabilmesi ve dil kayıplarının önlenmesi için uygulanan programın bağlama uygun şekilde iyileştirmesini önermektedir. Bizim çalışmamız kapsamında da katılımcıların neredeyse hepsi bu program kapsamında verilen Türkçe derslerinin oldukça yetersiz ve etkisiz kaldığını ifade etmiştir. Çoğu göçmen ailenin -miras dilin kimlik ve kültürle ilişkisini göz önünde tutarak- çocuklarına miras dilini aktarmak istediğini fakat yaygın ulusal dille eşzamanlı olarak bu süreci yönetmekte zorlandığını söyleyebiliriz (Yazıcı Demirci & Yaman, 2025). Bu durumda, göç edilen toplumla bütünleşme sürecini kesintiye uğratacağı endişesiyle miras dil ikinci plana atılmakta ve kullanımı aile çevresiyle sınırlandırılmaktadır. Bu nedenle göçmen ailelerin de çocuklarının dil edinimi süreçleri hakkında bilgilendirilmesi ve desteklenmesi oldukça faydalı olacaktır.

Yeniden uyum sürecinde göç alan ülkedeki vatandaşların geri dönenlere yönelik tutum ve yaklaşımı oldukça önemlidir. Geri dönen “gurbetçilere” yönelik bu tutum ve davranışlar medyada oluşturulan ve yeniden üretilen egemen söylem ve temsillerden de etkilenmektedir. Göçmenlerin geleneksel ve sosyal medyada nasıl temsil edildiği oldukça

önem arz etmektedir (Gökalp, 2020). Özellikle sosyal medyada yayılan, göçmenlere yönelik olumsuz ve ayrımcı söylem göçmenlere ilişkin toplumsallar temsillerin inşasında oldukça etkilidir. Konuşma biçimi ve aksan üzerinden yapılan şakalar ve söylemler simgesel şiddetin yeniden üretilmesine hizmet etmektedir. Çakar'ın (2024) anaakım televizyon dizilerindeki gurbetçi karakterleri analiz ettiği çalışmasının bulguları da gurbetçi konuşma biçiminin ve aksanının karikatürize edilerek komedi unsuruna dönüştürüldüğünü ortaya koymaktadır. Masum gibi görünen bu tür içerikler dilsel temsilleri şekillendirmekte, standart dil ve aksan mitini güçlendirmekte dolayısıyla söz konusu öznelerin konuşma biçimine dair algılarını şekillendirirken hassasiyetlerini artırmaktadır. Konuşma biçimi üzerinden birilerinin mizah malzemesi yapılması, dalga geçilmesi ya da eleştirilmesinin bir tür simgesel şiddet biçimi olduğu öncelikle fark edilmelidir.

Yeniden uyum sürecinde bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini öneren Kuschminder (2022) hem geri dönen göçmenin hem de göç alan ülkedeki yerel vatandaşların bu sürece etkilerine, göç veren ve göç alan ülkenin yapısal ve kültürel ortamının önemine dikkat çekmektedir. Hükümetlerin geri dönenlere yönelik pozisyonları, yerel halkın tutumu, özel sektörün tutumu ve geri dönen göçmen akımlarının boyutu bu süreci etkileyen önemli faktörlerdendir. Tüm göçmenlerle benzer şekilde, savunmasız ve kırılganlığı yüksek olan geri dönenlerin daha fazla marjinalleşmesini önleyebilecek ve yerel dilin yaygınlaştırılmasını destekleyebilecek politikaları optimize etmek için geri dönenlere yönelik kültürel ve yapısal ortamı anlamak gerekmektedir. Bu çalışma da bu ihtiyaca küçük de olsa bir katkı sunma amacıyla bazı bulgular ve tespitler ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2024). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akıncı, M. A. & Yağmur, K. (2015). Fransa'daki Türk göçmenlerin dili kullanımı ve dile yönelik tutumları ve onların öznel etnik-dilsel canlılık algıları. *Turkophone*, 2(2). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/177698>
- Aksu, M. & Özdemir, M. (2020). Fransa'da yaşayan Türk iki dilli ilköğretim öğrencilerinin dil seçimleri ve konuşma kaygıları. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 3(2), 1-25.
- Altınsoy Y. M. (2021). *Les pratiques langagières et les usages bi/plurilingues des kurdophones à Istanbul* [İstanbul'daki Kürtçe konuşanların dilsel pratikleri ve iki/çok dil kullanımları]. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Normandiya Rouen Üniversitesi.
- Benson, M. & O'reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration. *The sociological review*, 57(4), 608-625.
- Bergeron, C., Blanchet Lunati, P. & Lebon-Eyquem, M. (2022). Étude exploratoire de l'insécurité linguistique et de la glottophobie chez des étudiants universitaires de l'Ontario. *Minorités linguistiques et société / Linguistic Minorities and Society*, (19), 3–25. <https://doi.org/10.7202/1094396ar>
- Bergeron, C., Blanchet Lunati, P. & Lebon-Eyquem, M. (2025). Insécurité linguistique et glottophobie en situations francophones périphériques. Une enquête comparative auprès d'étudiantes en Ontario, en Bretagne, en Provence et à la Réunion. Aracne (Genzano di Roma).
- Bernstein, B. (2003 [1971]). *Class, codes, and control: Volume I, Theoretical studies towards a sociology of language* [Sınıf, kodlar ve kontrol: Cilt I, Dil sosyolojisine yönelik teorik çalışmalar]. Routledge.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
- Bilgili, Ö. (2022). Return and transnationalism. İçinde R. King ve K. Kuschminder (Ed.), *Handbook of return migration* [Geri dönüş göçü el kitabı] (ss. 38-52). Edward Elgar Publishing.
- Bilgili, Ö. & Bivand Erdal, M. (2025). *Migrant transnationalism* [Göçmen ulusötesiliği]. *IMISCOE Short Reader*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-91554-3>
- Blanchet, P. (2017). *Discriminations : combattre la glottophobie* [Ayrımcılıklar : glotofobiyle mücadele etmek]. Editions Textuel.
- Blommaert, J. & Rampton, B. (2011). Language and superdiversity [Dil ve süperçeşitlilik]. İçinde Blommaert, J. vd. (Ed.) *Language and Superdiversities, Diversities* (cilt 13, ss. 1-21) UNESCO & MPI MMG.
- Borlongan, A. M. (2019). Studies on language and migration: Towards 'migration linguistics'. *Diliman Review*, 63(1), 17-23.

https://www.academia.edu/50848056/Studies_on_language_and_migration_Towards_migration_linguistics

- Borlongan, A. M. (2023). Migration linguistics: A synopsis. *AILA Review*, 36(2).
- Boudreau, A. (2023). *Insécurité linguistique dans la francophonie* [Fransızca konuşulan ülkelerde dil güvensizliği]. Les Presses de l'Université d'Ottawa.
- Bourdieu, P. (1982). *Ce que parler veut dire* [Konuşmak ne demektir]. Fayard.
- Bourdieu, P. (2014). *Langage et pouvoir symbolique* [Dil ve simgesel iktidar]. Points.
- Bourdieu, P. (2019). *Eril Tahakküm*. Bağlam.
- Bourdieu, P. (2022 [1981]). *Sosyoloji Meseleleri*. Heretik.
- Bourdieu (2023). *Sosyolojiyi Düşünmek: DüşünümSELLİĞE DÖNÜŞ*. Metis.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2023). *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*. İletişim Yayınları.
- Boutet, J. (2021). Pratique langagière. *Langage et Société, HSI*, 281-284. <https://shs.cairn.info/revue-langage-et-societe-2021-HSI?lang=fr>
- Boyer, H. (2021). Représentation. *Langage et Société, HSI*, 301-304. <https://shs.cairn.info/revue-langage-et-societe-2021-HSI-page-301?lang=fr>
- Bretnier, A. (1999). *Sécurité et insécurité linguistique. Approches sociolinguistique et pragmatique d'une situation de contacts de langues : la Réunion*. Linguistique. Université de la Réunion.
- Calvet, L. J. (1993). *La Sociolinguistique* [Toplumdilbilim]. Presses Universitaires de France.
- Canagarajah, S. (2018). Transnationalism and translingualism: How they are connected [Ulusötesilik ve dillerötesilik: nasıl bağlantılıdır]. İçinde X. You (Ed.) *Transnational Writing Education: Theory, History, and Practice*. Routledge.
- Canagarajah, S. (2017). *The Routledge handbook of migration and language* [Routledge göç ve dil el kitabı]. Routledge.
- Canatan, K. (2025a). Sosyolojik teorilerin dil olgusuna yaklaşımları. İçinde K. Canatan (Ed.), *Dil sosyolojisi: dil ve toplum etkileşimi*. Akademisyen Kitabevi.
- Canatan, K. (2025b). Hollanda'da Türkiyeli ve Faslı gençlerin dil kullanımları. İçinde K. Canatan (Ed.), *Dil sosyolojisi: dil ve toplum etkileşimi*. Akademisyen Kitabevi.
- Candea, M. (2023, 12 Haziran). Insécurité linguistique: pourquoi cherchez-vous vos mots quand vous êtes mal à l'aise? [Podcast bölümü]. “*Sans oser le demander*”. Radio France. <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/sans-osser-le-demander/insecurite-linguistique-pourquoi-vous-cherchez-vos-mots-quand-vous-etes-mal-a-l-aise-7443253>.
- Canut, C., & Guellouz, M. (2018). Introduction. Langage et migration: état des lieux. *Langage et société*, 165(3), 9-30.
- Capstick, T. (2020). *Language and migration* [Dil ve göç]. Routledge.
- Carling, J., & Erdal, M. B. (2014). Return migration and transnationalism: how are the two connected?. *International migration*, 52(6), 2-12.

- Cassarino, J. P. (2004). Theorising return migration: the conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 6 (2), 253 -279.
- Cerase, F. P. (1974). Expectations and reality: a case study of return migration from the United States to Southern Italy. *International migration review*, 8(2), 245-262.
- Ceylan, H. H. (2023). *Türkiye'ye yönelen geri dönüş göçleri: nedenler, sonuçlar ve geri dönen göçmenlerin yaşadığı re-entegrasyon sorunları* (Yayın numarası: 814128) [Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Charaudeau, P. & Maingueneau, D. (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours* [Söylem analizi sözlüğü]. Seuil.
- Chambers, I. (2019). *Göç, kültür, kimlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Conseil de l'Europe (2001). *Cadre européen commun de référence pour les langues – Apprendre, enseigner, évaluer*. Conseil de l'Europe-Didier.
- Constant, A., & Massey, D. S. (2002). Return migration by German guestworkers: Neoclassical versus new economic theories. *International migration*, 40(4), 5-38.
- Costa, J. (2021). Standardisation. *Langage et Société, HS1*, 319-322. <https://shs.cairn.info/revue-langage-et-societe-2021-HS1-page-319?lang=fr>
- Costa, J. (2021). Identité. *Langage & Société HS1*, 165-169. <https://doi.org/10.3917/l.s.hs01.0166>
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Siyasal Kitabevi.
- Çakar, C. (2024). *Ekrandaki "Almancı": Türkiye'deki televizyon dizilerinde Almanya'daki Türk göçmenlerin temsili* (Yayın Numarası: 897966) [Doktora tezi, Yaşar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Demirci, K. (2020). *Toplumsal dilbilim: dilin sosyokültürel halleri*. Paradigma Akademi.
- Demirci, D. Y. & Yaman, İ. (2025). A comparison of the family language policies of the first and second-generation Turks living in Germany. *Türkbilig*, 2025(49), 566-587.
- Deniz, Ö. (2021). *Linguistic construction of translocal identities: multilingual Ugandans in İstanbul* [Yerelötesi kimliklerin dilbilimsel inşası: İstanbul'da yaşayan çok dilli Ugandalılar] (Yayın Numarası: 699146) [Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Dovchin, S., & Dryden, S. (2022). Translingual discrimination: Skilled transnational migrants in the labour market of Australia. *Applied Linguistics*, 43(2), 365-388.
- Dubois, J. vd. (2012). *Le dictionnaire de linguistique et des sciences du langage* [Dilbilim ve dil bilimleri sözlüğü]. Larousse.
- Ducrot, O. & Todorov, T. (1972). *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* [Dil bilimleri ansiklopedik sözlüğü]. Editions du Seuil.
- Duff, P. A. (2015). Transnationalism, Multilingualism, and Identity. *Annual Review of Applied Linguistics*, 35, 57–80.

- Dündar, H., & Aksoy, B. (2018). Türk asıllı yabancı uyruklu bireylerin Türkiye'deki eğitim süreçlerinde yaşadıkları problemler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3).
- Eckert, P. (2018). *Meaning and linguistic variation: The third wave in sociolinguistics* [Anlam ve dilsel çeşitlilik: Sosyodilbilimde üçüncü dalga]. Cambridge University Press.
- Eisenstein, E. L. (2024). *Erken modern Avrupa'da matbaa devrimi*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Elibol, H. (2025). *Une évaluation du programme d'enseignement de la langue et de la culture turques aux enfants turcophones en Belgique* [Belçika'da Türkçe konuşan çocuklara Türk Dili ve Kültürü öğretimi programı üzerine bir değerlendirme]. (Yayın Numarası : 942935) [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi.
- Encreve, P., & Labov, W. (1983). Le changement linguistique. (Entretien avec William Labov). L'usage de la parole. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales Paris*, (46), 67-71.
- Erdoğan-Öztürk, Y. (2023). Dil ve toplumsal cinsiyet ekseninde “geriye” göç deneyimlerine bakmak: Avrupa'dan dönen nitelikli Türk göçmen kadınların dil ve kimlik anlatıları. İçinde D. Danış (Ed.), *Gitmek ve dönmek arasında: Türkiye'de yeni nesil beyin göçü* (ss. 321-344). Nika Yayınevi.
- Erdoğan-Öztürk, Y. (2024). Exploring the intersections of language ideologies and affect: The case of multilingual 'returnee' women in Turkey. *European Journal of Applied Linguistics*, 12(1), 117-142. <https://doi.org/10.1515/eujal-2023-0050>
- Erduyan, I. (2022). Göç ve dil. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(26), 625-642.
- Ergün, N., Çoban, S., Şahin Kütük, B. & Gökalp Alpaslan, G. (2016). Batı Avrupa Ülkelerinden Türkiye'ye Üniversite Eğitimi İçin Gelen Türk Öğrencilerin Sosyal Bütünleşme Süreçleri. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 67-88.
- Eurostat (2024). *Migration and asylum in Europe*. https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2024?utm_source=chatgpt.com#about-this-publication
- Fairclough, N. (2015). *Language and power* [Dil ve güç]. Routledge.
- Ferréol, G., Cauche, P., Duprez, J.M., Gadrey, N., Simon, M. (1995). *Dictionnaire de sociologie* [Sosyoloji sözlüğü]. Armand Colin.
- Gmelch, G. (1980). Return Migration. *Annual Review of Anthropology*, cilt 9, 135-159. <https://www.jstor.org/stable/2155732>
- García, O., & Li Wei. (2014). *Translanguaging: Language, bilingualism and education* [Diller ötesilik: dil, iki dillilik ve eğitim]. Palgrave Macmillan.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy & P. Yalçınoglu, Çev.). Anı Yayınları.
- Gökalp, E. (2020). Medya, göç ve göçmenler/mülteciler. İçinde F. Güllüpınar (Ed.), *Göç Sosyolojisi*. (ss. 169-189). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Göktuna Yaylacı, F. (2012). Belçika'daki Türklerin dil kullanımları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 63-88.
- Gueunier, N. (1994). L'insécurité linguistique méthodologie et construction du concept [Dilsel güvensizlik metodolojisi ve kavramın inşası]. İçinde Francard, M. (Ed.). *L'insécurité linguistique dans les communautés francophones périphériques. Actes du colloque de Louvain-la-Neuve*, Cahiers de l'Institut de linguistique de Louvain, Louvain, Peeters, cilt 2, 133-140.
- Güllüpcinar, F. (2010). *Integration of Turkish youth to the labor market and education: a case of study of Goslar in Germany* [Bir Alman kasabasında üçüncü kuşak Türk topluluğunun aşağıya doğru entegrasyonu: Goslar'da bir saha çalışması]. (Yayın Numarası: 277621) [Doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Güllüpcinar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).
- Gramsci, A. (1986). *Hapisane defterleri: seçmeler*. Belge Yayınları.
- Hall, S. (2017). *Temsil: kültürel temsiller ve anlamlandırma uygulamaları*. Pinhan Yayıncılık.
- Hattab, M. (2023). Pratiques altéro-réflexives des futurs enseignants de FLE par rapport à leurs expériences alterlinguistiques. *Glottopol. Revue de sociolinguistique en ligne*, (39).
- Heller, M. (2007), Bilingualism as ideology and practice [Pratik ve ideoloji olarak iki dillilik]. İçinde M. Heller (Ed.), *Bilingualism: A social approach* (ss. 1-22). Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire.
- Hiçdurmaz, Z. (2022). Perceptions of French Citizenship in the Context of Identity Belongings: The Case of Turkish Migrants and Their Children. *İmgelem (Online)*, 6(10), 21- 46.
- Hopyar, Z. (2023). *Almanya'dan Türkiye'ye nitelikli geriye göç hareketi: karar verme ve yeniden uyum süreçleri*. (Yayın Numarası: 816118) [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Houle, V., Dumont, A., Blackburn, M.-È. & Bikie Bi Nguema, N. (2023). Étude exploratoire sur l'insécurité linguistique d'étudiantes et étudiants internationaux dans une région à faible densité ethnoculturelle. *ÉCOBES – Recherche et transfert*, Cégep de Jonquière.
- Hua, Z. & Lei, W. (2020). Translanguaging, identity, and migration [Dillerötesilik, kimlik ve göç]. İçinde J. Jackson (Ed.), *The Routledge handbook of language and intercultural communication*. Routledge.
- Hymes, D. (1972). On communication competence [İletişimsel yetkinlik üzerine]. İçinde J. Holmes (Ed.), *Sociolinguistics*. Penguin.
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de dil ve hegemonya*. Kalkedon.
- Illich, I. & Sanders, B. (2015). *Abc: aklın modernleşmesi*. Yeni İnsan Yayınevi.

- International Organization for Migration [IOM]. (2024). *Return And Reintegration: Key Highlights 2023* [Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon Önemli Noktalar 2023]. IOM, Geneva.
- İnal, K. (2014). Dil Irkçılığı. *PoliTeknik*, sayı 4. <https://politeknik.de/ana-sayfa/>
- Karaçay, A. B. (2012). Türkiye-Avrupa Göç Sistemi: Misafir İşçilikten Ulus-Ötesi Kimliklere. İçinde G. Ihlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç: kavramlar, tartışmalar*. İletişim Yayınları.
- Kasap, S. (2021). *Sosyodilbilim*. Akademisyen Kitabevi.
- Kaya, A. (2000). *Berlin'deki küçük İstanbul: diasporada kimliğin oluşumu*. Buke Yayınları.
- Kaya, A. & Kentel, F. (2005). Euro-Turks: A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union? A Comparative Study of French-Turks and German-Turks. Brüksel: The Centre for European Policy Studies (CEPS).
- Karaköse, G. (2022). *Uluslararası göç ve entegrasyon: Polonya'daki Türk göçmenler örneği*. (Yayın Numarası: 745167) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kılınç, N. (2013). The second-generation Turkish-Germans return 'home': gendered narratives of renegotiated identities [İkinci nesil Türk-Almanların 'evlerine' dönüşleri: yeniden müzakere edilen kimliklerin cinsiyet temelli anlatıları]. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Lund Üniversitesi.
- Kılınç, N. (2017). *Lifestyle returnees at 'home': The second-generation Turkish-Germans' search for self in Antalya* ['Evlerine' dönen yaşam tarzı göçmenleri: Antalya'da ikinci nesil Türk-Almanların kimlik arayışı] [Yayımlanmamış doktora tezi]. Surrey Üniversitesi.
- Kılınç, N. (2023). "Ailem misafir işçi olarak gitti, ben doktor olarak döndüm": Almanya'dan Türkiye'ye nitelikli geri dönüş göçü. İçinde D. Danış (Ed.), *Gitmek ve dönmek arasında: Türkiye'de yeni nesil beyin göçü*. Nika Yayınevi.
- Kılınç, N. (2025). 'Felt like a fish out of water': second generation Turkish-German returnees' narratives of educational (dis-)integrations and selective acculturation paths in Turkey. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 51(17), 1-21. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2025.2504625>
- Kılınç, N. & King, R. (2017). The quest for a 'better life' Second-generation Turkish-Germans 'return'to 'paradise'. *Demographic Research*, 36, 1491-1514.
- Kılınç, N. & King, R. (2025). *A place in the homeland? Turkish-German return migration* [Anavatanda bir yer mi? Türk-Alman geri dönüş göçü]. Edinburgh University Press.
- Kılınç, N., Williams, A. M., & Hanna, P. (2022). From "inbetweeners" to 'transcultural mediators': Turkish-German second-generation's narratives of 'return' migration, third spaces and re-invention of the self. *Ethnic and Racial Studies*, 45(14), 2726–2748. <https://doi.org/10.1080/01419870.2022.2039400>
- Kılınç, N., Williams, A. M. & Hanna, P. (2022) From "inbetweeners" to 'transcultural mediators': Turkish-German second-generation's narratives of 'return' migration,

- third spaces and re-invention of the self. *Ethnic and Racial Studies*, 45(14), 2726-2748. <https://doi.org/10.1080/01419870.2022.2039400>
- Kincheloe, J. L. & McLaren, P. L. (1994). Rethinking Critical Theory and Qualitative Research. İçinde N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.), *The handbook of qualitative research*. SAGE Publications.
- King, R. & Christou, A. (2011). Of counter-diaspora and reverse transnationalism: return mobilities to and from the ancestral homeland. *Mobilities*, 6(4): 451–466.
- King, R., & Christou, A. (2014). Second-generation “return” to Greece: New dynamics of transnationalism and integration. *International Migration*, 52(6), 85-99.
- King, R., & Kılınç, N. (2014). Routes to roots. *Nordic Journal of Migration Research*, 4(3), 126-133.
- King, R. & Kuschminder, K. (2022). Introduction: definitions, typologies and theories of return migration [Giriş: geri dönüş göçünün tanımları, tipolojileri ve teorileri]. İçinde R. King ve K. Kuschminder (Ed.), *Handbook of return migration* (ss. 314-330). Edward Elgar Publishing.
- Koser, K., & Kuschminder, K. (2015). Comparative research on the assisted voluntary return and reintegration of migrants. *International organization for migration*, 13.
- Kramsch, C. (2009). *Language and culture* [Dil ve kültür]. Oxford University Press.
- Kuruüzüm, A. (2002). Kesin dönüş yapan işçi çocuklarının uyum problemi üzerine bir alan araştırması. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2(3), 102-113.
- Kuschminder, K. (2017). *Reintegration strategies: conceptualizing how return migrants reintegrate* [Yeniden entegrasyon stratejileri: geri dönen göçmenlerin nasıl yeniden entegre olduklarını kavramsallaştırma]. Palgrave Macmillan.
- Kuschminder, K. (2022). Reintegration strategies. İçinde R. King ve K. Kuschminder (Ed.), *Handbook of return migration* (ss. 314-330). Edward Elgar Publishing.
- Künüroğlu, F. (2015). *Turkish return migration from Western Europe: Going home from home*. Yayınlanmamış doktora tezi. Tilburg Üniversitesi.
- Künüroğlu, F., van de Vijver, F., & Yagmur, K. (2016). Return Migration. *Online Readings in Psychology and Culture*, 8(2). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1143>
- Künüroğlu, F., Yagmur, K., Van De Vijver, F. J., & Kroon, S. (2018). Motives for Turkish return migration from Western Europe: Home, sense of belonging, discrimination and transnationalism. *Turkish Studies*, 19(3), 422-450.
- Künüroğlu, F. van de Vijver F. J. R., & Yağmur, K. (2021). Stigmatisation of Turkish return migrants in Turkey. *Turkish Studies*, 22 (1), 74-97.
- Labov, W. (1973). *Sociolinguistic patterns* [Sosyodilbilimsel kalıplar]. University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (2006). *The social stratification of English in New York City* [New York şehrinde İngilizcenin sosyal tabakalaşması]. Cambridge University Press.
- Ladegaard, H. (2020). Language competence, identity construction and discursive boundary-making: Distancing and alignment in domestic migrant worker narratives. *International Journal of the Sociology of Language*, 262, 97-122.

- Lam, W. S. E. (2013). Multilingual practices in transnational digital contexts. *TESOL Quarterly* 47 (4), 820–825.
- Lam, W. S. E. (2014). Literacy and capital in immigrant youths' online networks across countries. *Learning, Media and Technology*, 39 (4), 488–506.
- Levitt, P. & Glick Schiller, N. (2004). "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society." *International Migration Review* 38(3), 1002-1039.
- Li, W., & Zhu, H. (2013). Translanguaging identities and ideologies: Creating transnational space through flexible multilingual practices amongst Chinese university students in the UK. *Applied Linguistics*, 34 (5), 516–535.
- Messaoudi, L. (2020). *Insécurité linguistique » Publicationnaire. Dictionnaire encyclopédique et critique des publics*. <https://publicationnaire.humanum.fr/notice/insecurite-linguistique>
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* [Nitel veri analizi: Genişletilmiş kaynak kitabı]. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moret, J. (2018). *European Somalis' post-migration movements: Mobility capital and the transnationalisation of resources* [Avrupalı Somalililerin göç sonrası hareketleri: Hareketlilik sermayesi ve kaynakların ulusötesi hale gelmesi]. Springer Nature.
- Nex, F. (2011), *Développement du langage bilingue chez les enfants de famille migrante. Proposition d'une action de prévention autour du conte bilingue et élaboration d'un livret destiné aux parents* [Göçmen ailelerin çocuklarında iki dilli dil gelişimi. İki dilli masallar etrafında bir önleme eylemi önerisi ve ebeveynlere yönelik bir kitapçık hazırlanması]. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Nancy Üniversitesi.
- Nueman, W. L. (2022). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nicel ve nitel yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri [Qualitative research & evaluation methods]*. (Bütün, M. & Demir, S. B. Çev.). Pegem.
- Razum, O., Sahin-Hodoglugil, N. N., & Polit, K. (2005). Health, wealth or family ties? Why Turkish work migrants return from Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), 719-739.
- Rittersberger-Tılıç, H. & Güllüpnar, F. (2009). *Almanya'daki Üçüncü Kuşak Gençliğin Kimlik Halleri, Dayanışma ve Çatışmanın Rolü*. Proje Raporu (Proje no: 107K372). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Rittersberger-Tılıç, H., Özen, Y. & Çelik, K. (2012). Geriye göçün dinamikleri: Almanya'dan ev'e dönüş. İçinde G. Ihlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç: kavramlar, tartışmalar*. İletişim.
- Rosenbaum, F. (1997), *Approche Transculturelle des troubles de la communication: Language et Migration*. Masson.
- Roussi, M. (2009). *L'insécurité linguistique des professeurs de langues étrangères non natifs : le cas des professeurs grecs de français*. Linguistique. Université de la Sorbonne nouvelle - Paris III.

- Salzmann, Z. (2007). *Language, culture and society: an introduction to linguistic anthropology* [Dil, kültür ve toplum: dilbilimsel antropolojiye giriş]. Westview Press.
- Saygı, H., & Erduyan, I. (2023). Local linguistic ideologies and Iraqi Turkmen's experience of forced migration to Turkey: a folk linguistic perspective. *Language Policy*, 22(3), 289-314.
- Sevinç, Y. (2017). Language anxiety in the immigrant context: Sweaty palms? *International Journal of Bilingualism* 22(6), 717-739. <https://doi.org/10.1177/1367006917690914>
- Sevinç, Y., & Anthonissen, C. (2022). "What's the problem? I am happy that you are my customer!" African immigrant women's emotional labour and resilience in a multilingual workplace. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 44(10). <https://doi.org/10.1080/01434632.2022.2120614>
- Sevinç, Y. & Backus, A. (2019) Anxiety, language use and linguistic competence in an immigrant context: a vicious circle? *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 22 (6), 706-724.
- Sevinç, Y. & Dewaele, J. M. (2016). Heritage Language Anxiety and Majority Language Anxiety among Turkish Immigrants in the Netherlands. *International Journal of Bilingualism*, 22(2), 159-179. <https://doi.org/10.1177/1367006916661635>
- Sevinç, Y., & Dewaele, J. M. (2025). Multilingualism, emotional well-being, and vulnerability in contexts of migration and displacement. İçinde *International encyclopedia of language and linguistics*. Elsevier.
- Somerville, K. (2008). Transnational belonging among second generation youth: Identity in a globalized world. *Journal of Social Sciences*, 10(1), 23-33.
- Sussman, N. M. (2000). The Dynamic Nature of Cultural Identity throughout Cultural Transitions: Why Home is not so Sweet. *Personality and Social Psychology Review*. 4(4). 355-373.
- Suverdem, F., B. (2022). Family language policy of second-generation Turkish parents in France. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 43(9), 847-860.
- Swartz, D. (2018). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi*. İletişim Yayınları.
- Şirin-Öner, N. A. (2012). Son mu, başlangıç mı? göç çalışmalarında sosyal bir olgu olarak geri dönüş. İçinde S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* (ss. 263-286). İletişim Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020). Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları. <https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler.tr.mfa>
- Tomlinson, J. (2017). *Küreselleşme ve kültür*. Ayrıntı.
- Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics: An introduction to language and society* [Toplumdilbilim: dil ve topluma giriş]. Penguin Books.
- Tsuda, T. (2009). Introduction: Diasporic return and migration studies [Giriş: Diasporik dönüş ve göç çalışmaları]. İçinde T. Tsuda (Ed.), *Diasporic homecomings: Ethnic return migration in comparative perspective* (ss. 1-18). Stanford University Press.

- TUİK (2023). Uluslararası Göç İstatistikleri. Yayın tarihi: 19 Temmuz 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2023-53544>
- Ügümü-Aktaş, P. & Ünsay Y. (2018). Dil ırkçılığı çerçevesinden medya ve iletişim alanında ‘aksanlı dil’. İçinde Dirim, J. Köck ve B. Springsits (Ed.), *Dil Irkçılığı* (ss. 215-236). Yeni İnsan Yayınevi.
- Voloshinov, V. N. (2020 [1929]). *Marksizm ve dil felsefesi*. Ayrıntı.
- Wahba, J. (2022). The economics of return migration. İçinde R. King ve K. Kuschminder (Ed.), *Handbook of return migration* (ss. 24-37). Edward Elgar Publishing.
- Woolard, A. K. (1998). Introduction: language ideology as a field of inquiry. İçinde Schieffelin, B. B., Kathryn A. W. ve Kroskrity, P. V. (Ed.). *Language ideologies: practice and theory* (ss. 3-47). Oxford University Press.
- Yağlı, E. (2023). *Değişkeci toplumdilbilim ve dil değişkenliği*. Pegem Akademi.
- Yazıcı Demirci, D., & Yaman, İ. (2025). A comparison of the family language policies of the first and second-generation Turks living in Germany. *Turkbilig/Turkoloji Arastirmalari Dergisi*, (49). <https://doi.org/10.59257/turkbilig.1534564>
- Yılmaz Şener, M. (2018). Return migration of qualified Turkish migrants from Germany and the US. *İnsan ve Toplum*, 8(3), 51-72.
- Yılmaz Sener, M. (2019). Perceived discrimination as a major factor behind return migration? The return of Turkish qualified migrants from the USA and Germany, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(15), 2801-2819.
- Yüksel, M. (2025). Beden dili. İçinde K. Canatan (Ed.), *Dil sosyolojisi: dil ve toplum etkileşimi*. Akademisyen Kitabevi.

EKLER

EK-1. Görüşme Formu

Bu görüşme “*Geri Dönüş Göçü ve Yeniden Uyum Sürecinde Dilsel Ayrımcılık ve Dilsel Güven(Siz)lik: Miras Dil Türkçe*” başlıklı, Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Programı’nda yürütülmekte olan yüksek lisans tez çalışması kapsamında yapılmaktadır. Kişisel bilgileriniz ve verileriniz gizli tutulacak ve araştırma haricinde kullanılmayacaktır. Sizden görüşmeye gönüllü olarak katıldığınıza dair, araştırmanın konusu ve amacı hakkındaki bilgilerin de paylaşıldığı bir formu onaylamanız istenecektir. Görüşmelerin yaklaşık olarak 40-60 dakika sürmesi beklenmektedir. Görüşme sırasında ses kayıt cihazı kullanılacak ve sesiniz kayıt altına alınacaktır. İstedığınız zaman görüşmeyi sonlandırma hakkına sahipsiniz.

Demografik bilgiler

1. Kaç yaşındasınız?
2. Doğum yeriniz neresi?
3. En son hangi okuldan mezun oldunuz?
4. Mesleğiniz nedir? Aktif olarak çalışıyor musunuz?
5. Annenizin ve babanızın mesleği nedir?
6. Evli misiniz? Çocuğunuz var mı?
7. Aylık ortalama gelir düzeyiniz nedir?
8. Hangi şehirde ve semtte ikamet ediyorsunuz?
9. Göç hikayenizden kısaca bahsedebilir misiniz?

Dilsel Biyografi

10. Fransızca’yı ne zaman ve nasıl edindiniz/ öğrendiniz?
11. Türkçeyi ne zaman ve nasıl edindiniz/öğrendiniz?
12. Öğrendiğiniz diğer dilleri (varsa) nasıl ve ne zaman öğrendiniz?
13. Hangi dilde kendinizi daha rahat hissediyorsunuz, neden?

Katılımcının Avrupa’daki hayatına ve dil kullanımına dair sorular (katılımcının geldiği ülkeye göre sorular uyarlanacaktır)

14. Geldiğiniz ülkedeki hayatınızdan biraz bahsedebilir misiniz? (Hangi şehirde, kimlerle yaşıyordunuz, hangi okula gidiyordunuz/ nerede çalışıyordunuz, sosyal çevreniz nasıldı?)
15. Orada yaşarken en çok hangi dili (kimlerle ve nerelerde) kullanıyordunuz, kullandığınız durumlara örnek verebilir misiniz?
16. Fransızca’yı rahatlıkla, akıcı bir şekilde konuştuğunuzu söyleyebilir misiniz? Bu kaniya nasıl vardınız? Sosyal yaşantınızdan örnekler verebilir misiniz?
 - Fransızcanız nedeniyle farklı bir muameleyle karşılaşılıyor muydunuz? Açıklar mısınız?
17. Fransızca konuşmak sizin için ne ifade ediyor?
18. Rahatlıkla Türkçe konuşabildiğinizi söyleyebilir misiniz? Neden?

- Türkçeniz nedeniyle Fransa’da farklı bir muameleyle karşılaşılıyor muydunuz? Açıklar mısınız?

Katılımcının Türkiye’deki hayatına ve dil kullanımına dair sorular

19. Türkiye’ye ne zaman ve neden döndünüz?
20. Türkiye’deki hayatınızdan biraz bahseder misiniz? (Hangi şehirde, kimlerle yaşıyorsunuz, sosyal çevreniz nasıl?)
21. Buraya gelmeden önce (kesin dönüş yapmadan önce) Türkiye hakkında ne biliyordunuz ve nasıl hissediyordunuz? Bu hisler ve fikirler nasıl değişti?
22. Türkçe dil beceriniz hakkında ne düşünüyorsunuz?
 - Türkçe aksanınızı nasıl değerlendirirsiniz, nasıl buluyorsunuz?)
 - Türkçe konuşurken hangi konularda zorlandığınız ya da zorlanıyorsunuz? (Kelimeleri hatırlama ve doğru anlamlarında kullanma, karşılıklı anlaşma, nerede nasıl konuşulacağını bilme, vb.)
 - Hangi bağlamlarda (komşuluk ilişkileri, arkadaşlık, iş hayatı, vb.) daha rahat konuşuyorsunuz/ hangi bağlamlarda daha fazla zorlanıyorsunuz?
23. Türkçe konuşmak sizin için ne ifade ediyor?
24. İdeal Türkçeden ne anlıyorsunuz?
25. Günlük hayatınızda Türkçe’nin dışında başka bir dil kullanıyor musunuz, neden?
26. Türkiye’de Fransızca konuşmak nasıl bir deneyim? Hangi durumlarda bu dili kullanıyorsunuz? Etrafınızdaki insanların tepkileri nasıl oluyor?
27. Türkiye’de insanlarla iletişim kurarken anlaşıldığınızı düşünür müsünüz? Açıklayabilir misiniz?
28. Türkiye’de Türkçe konuşurken karşınızdaki insanların tepkisi nasıl oluyor? Olumlu ya da olumsuz anlamda size farklı davranıldığını düşündünüz mü? Açıklar mısınız?
29. Kendinizi hangi ülkeye daha yakın hissediyorsunuz? Neden?
30. Türkiye’de yaşamaya devam etmek istiyor musunuz? Neden?

EK 2- Katılımcı bilgilerine ilişkin tablo

Kod	Kod adı	Kuşak	Cinsiyet	Büyüdüğü ülke/şehir	Döndüğü/ Yaşadığı şehir	Yaşı	Konuştugu diller	Döndüğü yıl	Mesleği	Eğitim durumu
K1	Zehra	3. kuşak	K	Belçika/Brüksel	Eskişehir	25	Fransızca Türkçe Flemenkce	2020	Öğrenci	Lisans Fransızca öğretmenliği
K2	Ela	4. kuşak	K	Belçika/Brüksel	Eskişehir	21	Fransızca Türkçe İngilizce	2013	Öğrenci	Lisans Psikolojik danışma ve rehberlik
K3	Gülay	3. kuşak	K	Belçika/Bruksel	Ankara	35	Fransızca Türkçe İngilizce	2012	Öğretim Elemanı	Doktora Mütercim tercümanlık
K4	İnci	2. kuşak	K	Fransa/ Normandiya	Kocaeli/ Eskişehir	20	Fransızca Türkçe	2019	Öğrenci	Lisans Fransızca Öğretmenliği
K5	Esra	3. kuşak	K	Fransa/ Doubs	Nevşehir/ Eskişehir	21	Fransızca Türkçe İngilizce Korece	2016	Öğrenci	Lisans İngilizce Öğretmenliği
K6	Melih	3. kuşak	E	Fransa / Colmar	Bursa	20	Fransızca Türkçe Almanca İngilizce	2017	Öğrenci	Lisans Eczacılık
K7	Aslı	3. kuşak	K	Fransa/ Belfort	Denizli/ Ankara	21	Fransızca Türkçe İngilizce İspanyolca	2018	Öğrenci	Lisans Mütercim tercümanlık
K8	Ahmet	2. kuşak	E	Fransa	Denizli	51	Fransızca Türkçe İngilizce İtalyanca	2018	İnşaat Mühendisi	Lisans İnşaat mühendisliği
K9	Dilan	3. kuşak	K	Fransa/ Colmar	İstanbul	25	Fransızca Türkçe İngilizce Almanca	2024	Anaokulu öğretmeni	Lisans Hukuk (terk) Eğitim bilimleri

K10	Sevgi	2. kuşak	K	Fransa/Paris	İstanbul	35	Fransızca Türkçe İngilizce İspanyolca	2009	Öğretim elemanı	Doktora Siyasal bilimler (terk) Fransız dili ve edebiyatı
K11	Hülya	2. kuşak	K	Fransa/Paris	İstanbul	35	Fransızca Türkçe İspanyolca	2017	Yönetici asistanı	Lisans Dış Ticaret
K12	Efe	3. kuşak	E	Fransa/ Strasbourg	Ankara	31	Fransızca Türkçe	2018	Fransızca Öğretmeni	Lisans Fransızca öğretmenliği
K13	Can	3. kuşak	E	Fransa/Belfort	Alanya/Eskişehir	27	Fransızca Türkçe İngilizce İspanyolca	2018	Makine Mühendisi	Lisans Hukuk (terk) Makine mühendisliği
K14	Teo	2. kuşak	E	Fransa/Alsace	İstanbul/Bodrum	39	Fransızca İngilizce Türkçe Almanca	2016	Girişimci	YL Hukuk (fr)
K15	Melike	3. kuşak	K	Fransa/ Belleville	İstanbul/Karman	38	Fransızca Türkçe İngilizce Almanca	2015	Öğretim elemanı	Doktora Eğitim bilimleri+Fransızca öğretmenliği
K16	Samet	2. kuşak	E	Almanya/Köln	Kütahya/Eskişehir	21	Almanca Türkçe İngilizce	2017	Öğrenci	Lisans Almanca öğretmenliği
K17	Nur	3. kuşak	K	Almanya/ Wiesbaden	Burdur/Eskişehir	20	Almanca Türkçe İngilizce	2018	Öğrenci	Lisans İngilizce öğretmenliği
K18	Ege	4. kuşak	E	Almanya/ Frankfurt	Eskişehir	22	Almanca Türkçe İngilizce	2015	Öğrenci	Lisans Almanca öğretmenliği
K19	Mehmet	3. kuşak	E	Almanya/ Eschenbach	Antalya	23	Almanca Türkçe İngilizce	2017	Barista, Youtuber Öğrenci	Lisans Almanca öğretmenliği
K20	Melek	3. kuşak	K	Almanya/ Gütersloh	Ordu	31	Almanca Türkçe	2021	Ev hanımı	Lise

K21	Şükrü	2. kuşak	E	Almanya/ Gütersloh	Antalya	49	Almanca Türkçe	2019	Çağrı merkezi müşteri temsilcisi	Lise
K22	Neşe	3. kuşak	K	Almanya/ Dortmund	Eskişehir	36	Almanca Türkçe İngilizce	2009	Öğretim elemanı	Yüksek lisans Almanca öğretmenliği+mütercim tercümanlık
K23	Mustafa	3. kuşak	E	Almanya/ Gütersloh	Antalya	37	Almanca Türkçe Rumence İngilizce	2023	Çağrı merkezi müşteri temsilcisi	Lise+3 Pazarlama
K24	Mert	3. kuşak	E	Almanya/ Dortmund	Antalya	35	Almanca Türkçe	2021	Çağrı merkezi müşteri temsilcisi	Lise+3 Metal işleri
K25	Aylin	3. kuşak	K	Almanya/ Eichstätt	Eskişehir	33	Almanca Türkçe	2015	Hemşire/çağrı merkezi müşteri temsilcisi	Lisans Hemşirelik

EK-3. Etik Kurul Onay Belgesi

Evrak Kayıt Tarihi: 17.02.2025

Protokol No: 854845

Tarih: 28.02.2025

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması		
KONU:	Sosyal Bilimler		
BAŞLIK:	Batı Avrupa Ülkelerinden Türkiye'ye Dönen Göçmenlerin Dilsel Güvensizlik ve Ayrımcılık Deneyimlerinin Sosyo-Kültürel Entegrasyon Bağlamında İncelenmesi		
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Emre GÖKALP		
TEZ YAZARI:	Meltem ERCANLAR		
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-		
KARAR:	Olumlu		

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı: Meltem ERCANLAR

Yabancı Dil: Fransızca (C1), İngilizce (B2)

Doğum Yeri / Yılı:

E-Posta:

ORCID Numarası:

Eğitim Bilgileri:

2022, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fransızca Eğitimi Doktora Programı

2021, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

2016, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fransızca Öğretmenliği (Y1)

2012, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fransızca Öğretmenliği

Mesleki Deneyimi:

2013- : Öğretim elemanı, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Yayınları:

Ercanlar, M. (2024). Evaluation des habiletés phonétiques des étudiants turcophones en FLE. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 14(1), 345-364.

Ercanlar, M., & Kara, F. (2024). L'inventaire d'outils numériques utilisés pour l'enseignement de la prononciation du français langue. *Synergies Turquie*, (17).

Ercanlar, M., & Gülmez, G. (2022). Sözceleme kuramının Fransızca öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitimlerine dâhil edilmesi: bir eylem araştırması. *Journal of Uludag University Faculty of Education*, 35(2), 466-491.

Aydoğu, C., Gündoğdu, B., & Ercanlar, M. (2020). Fransa ve Belçika'dan Gelen Türk Öğrencilerin Türkçe'ye İlişkin Görüşleri: Anadolu Üniversitesi Örneği. *Journal of Language Education and Research*, 6(1), 1-16.

Ercanlar, M. (2019). Fransızca yabancı dil öğrencilerinin olumsuz değerlendirilme korkusu ve özyeterlilik inançları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(4), 239-252.